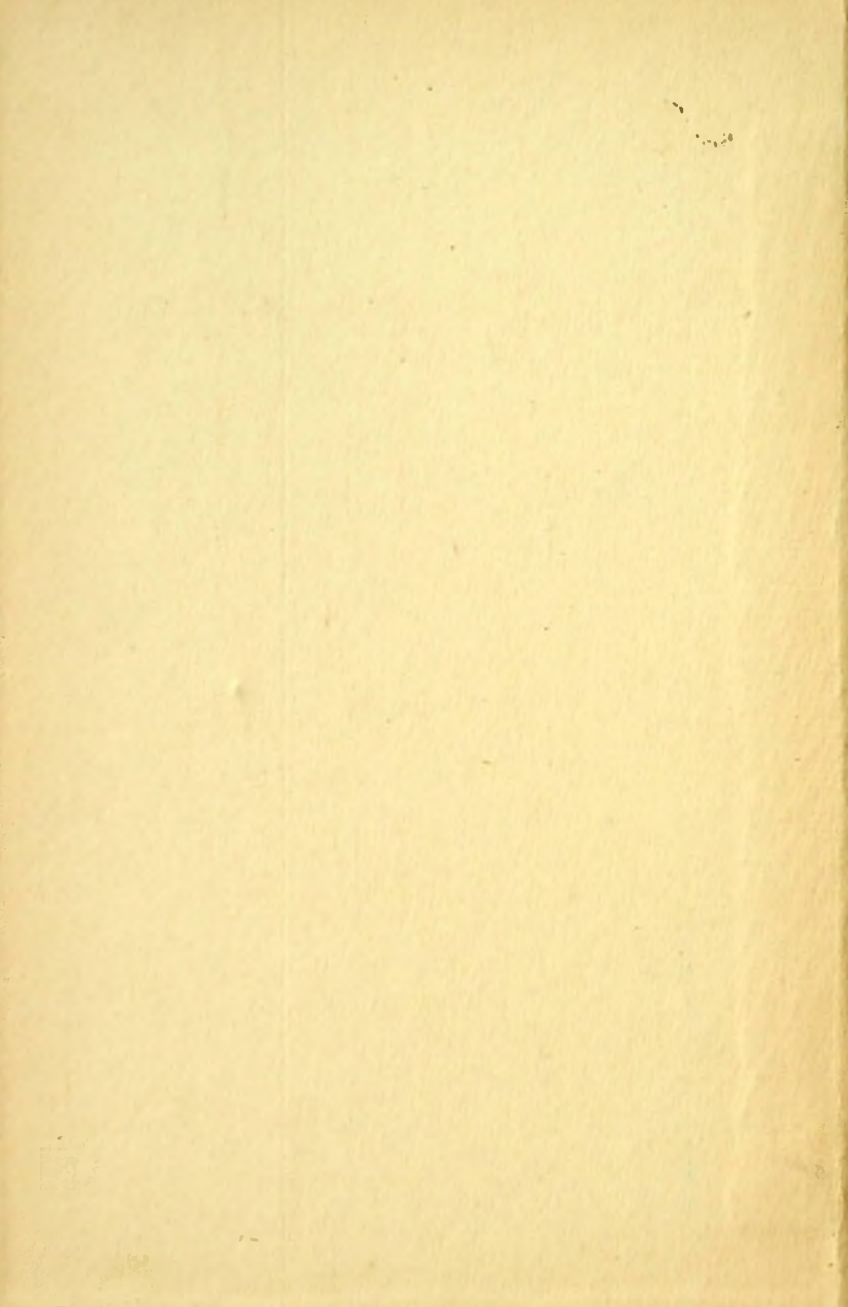

LUIGI PIRANDELLO

SUNCE I SJENA

16.282
850-32

Инв. бр.

16.282

Презиме и име писца:

Finanofello Luigi

Сигнатура

850-32

НАСЛОВ ДЕЛА:

Синсе и зјена

Место и година издања:

Лагнев 1941

Број карте
читаоца

Датум
враћања

Примедба

Број карте
читаоца

Датум
враћања

Пр

LUIGI PIRANDELLO: NOVELE

SAVREMENA BIBLIOTEKA

GODIŠTE III

KNJIGA 3 (27)

UREDNIK

Dr. SLAVKO BATUŠIĆ

LUIGI PIRANDELLO

SUNCE I SJENA

NOVELE

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕШОВЦА
Бр. 16282
Струка 850-32

Z A G R E B 1 9 4 1

IZDANJE „SAVREMENE BIBLIOTEKE“

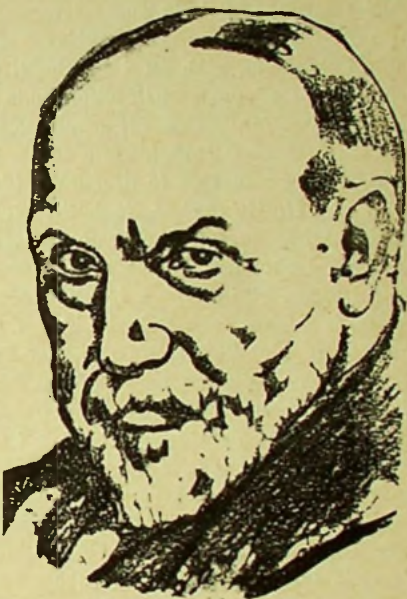
Preveo: DUBRAVKO DUJŠIN

TISKARA C. ALBRECHT (P. ACINGER) ZAGREB

PIRANDELLO PRIPOVJEDAC

Kad je godine 1934. Luigi Pirandello dobio Nobelovu nagradu za književnost, pisalo se mnogo o slavnom kazališnom autoru, koji je stvorio novi tip psihološke drame. Po novinama i časopisima raspravljalo se naveliko o Pirandellovu relativizmu, iznosile se sličnosti s modernim filozofskim strujama: Bergson, Freud, Einstein..., ali se i tom zgodom pokazalo, kako netko može da bude slavan, a ipak nepoznat. Slava se osniva na brojnim nesporazumcima, a takovim nesporazumcima obiluje i književna karijera velikog talijanskog pisca.¹⁾

Mnogi su kritičari pisali o Pirandellu, a da im nije bio poznat privatni život slavnoga dramatika. Nisu, štaviše, ni znali, da je Pirandello — prije no što će se dati na kazalište — napisao mnoštvo izvrsnih novela i nekoliko dobrih romana, da je pisao i stihove, ne zanemarujući ni kritiku. A kao što Pirandellov teatar nije razumljiv, ako ne poznajemo, barem do-

¹⁾ Ivo Horgešić: Pirandello i pirandelizam (Obzor, 15. XI. 1934., prošireno u knjizi »Strani i domaći«, izd. Matice Hrvatske, 1935.).

nekle, njegov pripovjedački opus i njegove kritičke spise (jer se na jednom i drugom osniva Pirandellova dramaturgija), nerazumljivo je čitavo njegovo stvaranje, ako smetnemo s uma privatni život.²⁾

Rodio se 1867. u Girgentiju (stari Agrigent) na Siciliji, a djetinjstvo i mladost proveo je među malograđanima i seljacima. Stoga ih i tako dobro poznaje, a rodni kraj nije obilježio njegova djela samo izvana. Pirandellova je psihologija kud i kamo »sicilijanskija« nego što bi čovjek u prvi mah i pomislio. Ako su i perspektive ovoga pisca kozmičke, ishodište je njegova književnog rada zavičaj. Sveučilišne studije započeo je u Rimu, ali nezadovoljan tadašnjom visokoškolskom nastavom u Italiji, ide u Bonn, gdje uči romansku filologiju, proučavajući uz to njemačku idealističku filozofiju. Vrativši se u Italiju (nakon što je disertacijom o nekim osebinama agrigentskog narječja postigao doktorat filozofije) bavi se neko vrijeme slobodnim književnim radom. Međutim se i oženio. Ima i djece. Živi stalno u Rimu. Sretan je i zadovoljan. No kao grom iz vedra neba dolazi vijest da su propale »zolfare«, u kojima je bio uložen čitav imetak Pirandellove obitelji, pa i ženin miraz. Otac ga zove kući, u Palermo, ali on ne će. Dok je još bio dijete, zadesila je njegovu porodicu slična nedaća, a otac se ipak pridignuo. Tako će i on. Prima mjesto nastavnika na ženskoj učiteljskoj školi, daje privatne satove, a noću piše i piše, ne bi li perom pomogao svojim. I prije se bavio književnim radom: izdao je dvije zbirke pjesama, preveo Goetheove »Rimske elegije«, objelodanio brojne novele, no ovo je sada teška rabota. Iz te rabote rada se i prvi Pirandellov roman, remek-djelo pirandelizma, »Pokojni Matija Pascal« (1904.), kojim će se pročuti i izvan domovine. No druga nesreća, gora od prve, zadesit će doskora Pirandellovu obitelj. Antonietta, piščeva supruga, pokazuje od nekog vremena simptome duševnog oboljenja. Svoga muža progoni bolesnom ljubomorom, uvjeren je da joj radi o glavi, tuđi se od djece,

²⁾ I. H.: Kakav je čovjek Pirandello (Komedijska, I, 39—40, 1934.).

pravi skandale, a svoje sumnje i bojazni opravdava neoborivom logikom, kao mnogi umobolnici.

Godinama je Pirandello držao u kući bolesnu ženu, premda je to za nj i za djecu njegovu bio pravi pakao. Godinama je studirao izbliza raspadanje jedne ličnosti, relativnost naših misli i vjerovanja, a mnoge stvari, koje se u njegovim djelima doimlju ishitreno ili izvještačeno, izravno su doživljene.

U oči prvog svjetskog rata Pirandello je uvažen književnik. Objelodanio je tri knjige pjesama, osam svezaka novela, pet romana. Počinje se zanimati i za teatar. A dvije knjige književno-historijskih i estetičkih spisa sadrže suštinu Pirandellova nazora o svijetu i životu. Razmatranja o humoru, skupljena u svesku koji je izašao 1908., ključ su svim dotadašnjim djelima. To je i najbolji komentar kazališnim komadima Pirandellovim.¹⁾

Pirandellovi književni uspjesi nisu u to doba veliki i bučni, ali su trajni i neosporni. Riješio se donekle i materijalnih briga (ali je zadržao mjesto na učiteljskoj školi, koje će napustiti tek 1921.), no ženina ga bolest teško pritište. Strepi i za sinove, koji će u rat. Jedan bude ranjen i zarobljen. Život onih na fronti ne da odahnuti onima u pozadini.

Poslije rata nagli preokret. Nakon svjetskog uspjeha prvih drama (Šest lica traže autora, Henrik IV. i dr.) Pirandello se posvema predaje kazalištu. Redaju se kazališni komadi: komedije, drame, tragedije, dramske parabole i lakrdije... blizu 40 kazališnih komada. Građa je velikim dijelom uzeta iz novela, a tehnika se povodi za humorizmom, kako ga je prikazao i objasnio u svojim kritičkim razmatranjima.

Poslije 1919. nije više pisao novela, nego je — uz drame skupljene pod zajedničkim imenom »Gole maske« — objelodanio jedan roman (Ilko, nitko, sto hiljada), najzrelije pripovjedačko djelo.

I vanjski se život naglo i temeljito promijenio. Nestalo je obitelji: djeca su odrasla, a bolesna je supruga konačno

¹⁾ I. H.: Pirandellov humorizam (preštampano iz »Hrvatskog Kola«, 1935.).

smještena u jedan zavod. Raspao se i socijalni okvir: profesor Pirandello napušta državnu službu i postaje kazališni čovjek: pisac, redatelj i poduzetnik. Dok je dosad slabo putovao, sada se mnogo kreće sa svojom družinom. Italija, Evropa, Novi svijet. Kao da je za sobom porušio sve mostove: Pirandello počinje živjeti novim životom, slobodnim, nevezanim. Životom, koji je vječno previranje, nestalan i problematičan, kakovi su i Pirandellovi kazališni komadi. A mnogo radi, jer treba da bude slavan (premda je kao malotko, prozreo ništavilo slavnih imena); treba i mnogo novaca (premda su njegove potrebe vcoma čedne). Trebao bi da bude mlad, poletan i sretan, a prevaleo je pedesetu i stekao pravo da bude umoran. Da ne vjeruje u sreću! No autor »Humorizma« ipak vjeruje, ili — bolje rekavši — teži za tom srećom. »Podnevni demon.« Marta Abba. Velika glumica, koja je kreirala mnoge Pirandellove uloge i znatno pripomogla uspjehu.

Uz Martu Abbu treba spomenuti jednoga kritičara, koji je Pirandella najdublje shvatio, a svojim izlaganjem pirandelizma utjecao i na samog autora. To je Adriano Tilgher. Božica slave, koja je godinama i godinama prilično škrtu nagrađivala Pirandellova nastojanja (ni jedan odsudni uspjeh ili neuspjeh sve do poratnih drama!), prosiplje sada svoje darove. Pirandellovi se komadi prikazuju na svima pozornicama svijeta, ponekada se u istom gradu prikazuju iste večeri po dva ili tri Pirandellova komada, zaredali bezbrojni prijevodi, o pirandelizmu se vode rasprave u sveučilišnim seminarima i salonima, u stručnim glasilima i dnevnim listovima. Novi ga je režim prigrlio, premda se Pirandello nikada nije politički isticao, imenovan je u Talijansku akademiju prigodom njenog osnutka, a dvije godine prije smrti primio je i Nobelovu nagradu.

Slavljenik međutim putuje, provodi starost u bezimenim hotelskim sobama Evrope i Amerike, nema kuće ni kućišta, a sva mu je prtljaga mali pisaći stroj, na kojemu — tipkajući jednim prstom — piše svoje drame.

Umro je slučajno u Rimu, 10. prosinca 1936., a među njegovim papirima nađena je i ova oporuka: »Neka me mrtvog ne obuku. Neka se golo tijelo zamota u ponjavu. I nikakovo

cvijeće na krevetu. Ni zapaljene svijeće oko odra. Mrtvačka kola najniže klase, kao za siromahe. Nitko neka me ne prati, ni rodbina, ni prijatelji. Kola, konj, kočijaš i *b a s t a l*»

Tko poznaje neke od »mrtvačkih« novela Pirandellovih (a te su novele prilično brojne, i svjedoče, kako je misao na pogreb i pogrebne ceremonije salijetala ovoga pisca), shvatit će zašto se Pirandello ogradio od toga, da kao predmet sudjeluje u tim nevoljkim paradama. Kao da se pobojavao — veli jedan kritičar — da će se među ožalošćenom publikom naći drugi kakav Pirandello, koji će opaziti i pribilježiti licemjernu bijedu paradnog sprovoda, grubost i neukus i sve one strahote, kojima su ljudi okružili otpremu dragoga pokojnika na drugi svijet. Branio se od ljudi za života, a pobrinuo se, eto, da bude sâm i na svom posljednjem putu. Čovjek sâm. Čovjek lišen spona, koje stvara podrijetlo i društvo; oslobođen životne tiranije, koja kida forme i sili nas da sveudilj stvaramo nove, bez odaha i počinka. Sada se smirio, počinnuo. Ukrutio se u formu, koja je nerazoriva, posljednja i konačna, »Kola, konj, kočijaš i *b a s t a l*»

Hrvatska javnost, koja poznaje Pirandella kao dramskog autora¹⁾, a donekle i romanopisca (Pokojni Matija Pascal; Izopćena) upoznat će u ovoj knjizi novelistički rad Pirandellov. Možda će time postati jasnija i riječ pirandelizam, koja se neko vrijeme toliko upotrebljavala, da je na koncu izgubila svaki određeniji smisao. Čitajući Pirandellove pripovijesti spoznat ćemo na zornim primjerima, kako je život u suštini svojoj problematičan, te ruši ustaljene oblike, obara posvećena mišljenja i vjerovanja. Realnost je nestalna i nevjerojatna, nije jedna nego mnogostruka, a možda je uopće nema. Čovjek se mijenja, život prolazi, nema apsolutnih vrednota, sve je pravo i krivo. No Pirandello, koji umije kao nitko drugi prikazati čovjeka u flagrantnoj protivnosti sa sobom samim, nije cinik, nije amoralan. Humorist Pirandellova kova vidi lice i naliče

¹⁾ I. H.: Povodom »Henrika IV.« u Hrv. nar. kazalištu u Zagrebu (Obzor, 3. X. 1939.).

svake pojave, tezu i antitezu. Pa ako se ne opredjeljuje, znajući da je svaka istina lažna, a laž istinita, nihilističku sintezu, kojom odišu najbolja njegova djela, oplemenjuje istinska bol, duboka samilost čovjeka, ali i spoznaja filozofa, da drukčije ne može da bude. Ima tu neodoljive komike, koja je katkad i prokšena, ali i trpké satire, koja je okrutna i mračna, a bila bi nesnosna, da je ne prožima dašak poezije. »Pirandellov je smijeh — kaže Maurice Muret, prikazujući god. 1905. prve Pirandellove pripovijesti — proračunan, refleksivan, hotimičan. Nervozni je to smijeh očajnika, koji jedva jedvice suzdržava suze. Ako ga dobro shvatimo vidjet ćemo, da Pirandella izjeda tuga. Njegov se pesimizam osniva na čvrstim argumentima. Njegova je žalost filozofski produbljena, bilo da veselo i bodro priča jezovite zgode ili da šalom zaodjeva očajničke konstatacije. Duša je ovoga pisca u suštini tragična. A Pirandello-pesimist pojačava svoj pesimizam skepsom, koju ponosno priznaje...» Tako francuski kritičar. A Fiumi i Bestaux, autori poznate antologije talijanskih pripovjedača, koji ističu proročansko značenje Muretovih opažanja, drže — poput drugih nekih kritičara (Russo, Ravagnani), da se pravi Pirandello očitovao u narativnim djelima bolje i potpunije nego u samim dramama.

Pripovjedački opus Pirandellov toliko je opsežan, da je u ovoj knjizi dan samo malen, iako značajan, izbor novela. Ta Pirandello je izdao šest romana (sedmi je ostao u rukopisu), a napisao je mnoštvo novela. Godine 1891. izašla je prva novelistička zbirka: »Ljubav bez ljubavi« (pirandelistički naslov!); zatim, 1902., »Lakrdije smrti i života«, »Kada bijah lud« (iste godine), »Bijele i crne« (1904.), »Dvolika herma« (1906.), »Novi život« (1908), »Terceti« (1912.), »Obje maske« (1914.), »Klopka« (1915.), »Trava iz našega vrta« (1915.), »Sutra je ponedjeljak« (1917.), »Konj na mjesecu« (1918.) i 1919. »Karneval mrtvih«, »Smiješ se« i »Berecche u ratu«.

Te su pripovijesti skupljene pod naslovom »Novele za jednu godinu«: pisac je zamislio po jednu za svaki dan u godini, ali je dospio napisati samo 240. Mondadori je izdao sve novele u dva omašna sveska: prvi je izašao 1937., a drugi 1938. Ima i jedno izdanje u petnaest svezaka s novim naslo-

vima, od kojih su neki veoma značajni po Pirandella i pirandelizam. Tako na pr. »Goli (t. j. razgaljeni, razotkriti) život«, »Čovjek sam«, »U šutnji«, »Od nosa do neba«, ili »Stari Bog«. Ipak je najznačajnija evokacija ona dvolika herma (Erma b i s f r o n t e), kojom je Luigi Pirandello (davno prije, nego što će svojim teatrom nametnuti poratnoj Evropi i čitavom svijetu pirandelističko naziranje), označio svoju umjetničku ličnost: »Vidim nešto kao labirint — veli on u toj noveli — labirint, kojim se naša duša kreće, hodajući u krugu mnoštvom puteva. Različni su ti putovi, protivni i spleteni, a nikako da izađeš! I vidim u tom labirintu jednu dvoliku hermu, koja se jednim licem smije, a drugim plače.« I onda zaključak: »A jedno se lice smije plaču drugoga.« Svaki je pravi humorist takova dvolika herma. I Pirandello.

I. H.

МАССКА БИБЛИОТЕКА
ПАРОК 1
ДЕК

NOVELE

SUNCE I SJENA

Sole e ombra

I.

Mjesec — provirujući naglo i iznenada između grana, koje su gotovo stvarale lagani zeleni svod iznad dugog drvoreda oko zidina staroga grada — činilo se da govori čovjeku veoma visoka stasa, koji se u tako neobično doba usudio prolaziti sâm onom nesigurnom tamom:

— *Da, ali ja te vidim.*

Čovjek se zaustavljao kao da je uistinu otkriven i raširivši ručetine na prsima uzvikivao je dubokim ogorčenjem:

— Ja, da! ja! Ciunna!

Lišće onda, šuštajući bez kraja nad njegovom glavom, kao da je dalje i dalje povjeravalo jedno drugome ono ime: — *Ciunna... Ciunna...* — Činilo se, da ono zna, poznavajući ga toliko godina, zašto se on tako sam šeta u to kasno doba tim jezovitim drvoredom. I nastavilo je tajanstveno šaputati o njemu i o onome što je počinio... *pst... pst... Ciunna! Ciunna!*

On se tada ogledavao u tminu iza sebe, niz onaj drvored tu i tamo isprekidan tolikim utvarama što ih je stvarao mjesec; tko zna, možda netko... *pst...* Gledao je oko sebe i ušutkavajući sama sebe i lišće... *pst...* šetao se dalje, rukama isprepletenim iza leđa.

Tiho, tiho... dvije hiljade i sedam stotina lira. Dvije hiljade i sedam stotina lira uzetih iz blagajne glavnog duhanskog skladišta. Dakle... *pst...* pronevjerjenje državnog novca.

Sutra bi mogao stići inspektor:

— Ciunna, ovdje fali dvije hiljade i sedam stotina lira.

— Da, gospodine. Ja sam ih uzeo, gospodine inspektore.

— Uzeo? Kako?

— S dva prsta, gospodine inspektore.

— Ah tako? Bravo, Ciunna! Uzeo tako s dva prsta, kao burmut? Čestitam vam, u jednu ruku; a u drugu ruku, ako vam nije žao, izvolite u tamnicu.

— Ah, ne, ah, oprostite, gospodine inspektore! Šta više, meni je vrlo žao. Tako da, ako dopustite, gledajte: sutra će Ciunna u kočiji sići dolje do obale. S dvije medalje godine šezdesete na grudima i s lijepim privjeskom od deset kila svezanim oko vrata kao haljinica, bacit će se u more, gospodine inspektore. Smrt je ružna; ima suhonjave noge; ali poslije šezdeset i dvije godine neporočna života, Ciunna u tamnicu ne ide!

I već je petnaest dana tako; ovi čudnovati razgovori sa samim sobom, praćeni veoma živahnim pokretima. I kao što je mjesec provirivao među granje, tako su se u ovim njegovim razgovorima sa samim sobom pojavljivali malo po malo i svi njegovi znanci, koji su ga često zadirkivali, zabavljajući se smiješnom neobičnošću njegova karaktera i načina govora.

— Za tebe, Niccolino! — nastavljao je Ciunna, obraćajući se u mislima svome sinu. — Za tebe sam ukrao! Ali nemoj misliti, da sam se pokajao. Četiri djeteta, gospode Bože, četiri djeteta nasred ulice! A što radi, Niccolino, tvoja žena? Ništa, smije se: ponovno je trudna. Četiri i jedan, pet. Blažena žena! Plodna, sinko moj, plodna; puni zemlju malim Ciunnima! Kad ti već bijeda ne pruža drugih zadovoljstava, plodna, sinko! Ribe, koje će sutra pojesti tvog oca, bit će kasnije dužne da nahrane tebe i tvoj mnogobrojni porod. Ribarske lađice iz Marine, koš riba svaki dan za moju unučad!

Upravo se sada sjetio te dužnosti riba; jer još je prije nekoliko dana ovako sebi svjetovao:

— Otrov! otrov! najbolja smrt! Jedna mala pilulica — i laku noć!

Pomoću poslužitelja u Kemijskom institutu nabavio je nekoliko komadića kristala arsenova anhidrida. S tim je komadićima kristala u džepu pošao čak i na ispovijed.

— Umrijeti, u redu; ali u milosti Božjoj.

— Ali s otrovom, ne! — dodavao je sada. — Odviše grčeva. Čovjek je kukavan; više u pomoć; a ako me spase? Ne, ne, bolje je tamo: u more. Medalje na grudima; kolajnica oko vrata i — *tres!* Zatim: ovaliki trbuh. Gospodo: ploveći garibaldinac, kit svoje vrste! Daj, reci, Ciunna, što ima u moru? Ribicâ, Ciunna, ribicâ što su gladne kao tvoji unučići na zemlji, kao ptičice u zraku.

Naručit će za sutra kočiju. U sedam ujutro, kad je zrak svjež, na put; jednu uricu dok siđe do Marine; a u osam i po, zbogom Ciunna!

Međutim, idući dalje drvoredom, sastavljao je u glavi pismo što će ga ostaviti. Kome da ga uputi? Ženi, sirotoj starici, ili sinu, ili kojem prijatelju? Ne: daleko od prijatelja! Tko mu je pomagao? Da pravo kaže, nije tražio pomoći ni od koga; jer je znao unaprijed, da mu se nitko ne će smilovati. A evo i dokaza: čitavo ga je mjesto vidjelo, kako već petnaest dana ide ulicama kao muha bez glave: pa dobro, ni pseto se nije zaustavilo da ga zapita: — Ciunna, što ti je?

II.

Kad ga je služavka sutradan probudila točno u sedam, iznenadio se, da je čitavu noć slatko spavao.

— Je li već stigla kočija?

— Da, gospodine, čeka vas dolje.

— Odmah sam gotov! Ali, Rosa, cipele! Čekaj: otvorit ću vrata.

Silazeći s kreveta da uzme cipele, drugo iznenađenje: uveče je kao obično ostavio cipele pred vratima, da ih služavka očisti. Kao da mu je bilo do toga, da pođe na drugi svijet sa čistim cipelama.

Treće čuđenje pred ormarom, kojemu se uputio da iz njega izvadi ono odijelo, što ga je obično nosio na izletima, da bi štedio ono drugo, *gradsko*, koje je bilo nešto novije ili bar manje staro.

— A za koga ja sad štedim?

Ukratko, sve kao da ni on sam na kraju još ne vjeruje, da će se za kratko vrijeme ubiti. San... cipele... odijelo.... I eto ga sad, gdje pere lice; i upućuje se sad ogledalu, kao obično, da brižljivo sveže kravatu.

— Šalim li se ja?

Ne. Pismo. Kamo ga je metnuo? Tu, u ladicu noćnog ormarića. Evo ga!

Pročitao je natpis: »Za Niccolina«.

— Gdje ću ga staviti?

Promislio je da ga stavi na jastuk, baš na ono mjesto, gdje je posljednji put položio glavu.

— Ovdje će ga bolje vidjeti.

Znao je, da žena i služavka ne ulaze nikada prije dvanaest sati da pospreme sobu.

— U podne će biti već više od tri sata...

Nije dovršio frazu; bacio je pogled oko sebe kao da pozdravlja sve one predmete, što će ih zauvijek ostaviti; ugledao je nad krevetom staro raspelo od požutjele bjelokosti, skinuo šešir i prignuo koljeno kao da će kleknuti.

Ali zapravo je osjećao, da nije još ni sasvim budan.

U nosu i na očima još mu je ležao slastan i dubok san.

— Bože moj... Bože moj... — reče na kraju u iznenadnom uzbuđenju.

I čvrsto je pritisnuo rukom čelo.

Ali zatim pomisli, da ga dolje čeka kočija, i izađe naglo.

— Zbogom, Rosa. Reci, da ću se vratiti prije večeri.

Dok je kočija u kasu prolazila kroz mjesto (kočijaš, životinja, objesio je konjima praporce kao za neku seosku svečanost), Ciunna je pod utjecajem svježeg zraka osjetio, kako se u njemu opet budi ona komična čud što mu je bila svojstvena, pa je zamislio kako svirači općinske gla-

zbe, s perjanicama što im lepršaju na kacigama, trče za njim, vičući i mašući mu rukama da bi se zaustavio ili da bi barem polaganije odmicao, jer su mu htjeli odsvirati pogrebni marš. Trčeći tako za njim, nisu ga nikako mogli stići.

»Hvala vam lijepa! Zbogom, prijatelji! Rado se odričem! Dovoljno mi je ovo zveckanje stakla na kočiji i ovo veselje konjskih praporaca!«

Kad su i posljednje kuće uminule, raširila mu se prsa na pogled polja što se činilo kao da je poplavljeno žutim morem žetve, nad kojim su ponegdje isplivala stabla badema i maslina.

Vidio je s desna kako izbija ispod stabla rogača jedna seljanka s troje djece; neko je vrijeme promatrao ono široko patuljasto drvo i pomisli: »Kao kvočka što pod sobom čuva piliće«. Pozdravio ga je rukom. Imao je volju da pozdravi svaku stvar, po posljednji put, ali bez ikakve tuge; kao da mu radost, što je toga časa osjeća, daje naknadu za sve.

Kočija je sada s naporom silazila prašnom, veoma strmom cestom. Penjali su se i silazili dugi redovi kola. Nikada se nije obazirao na onu karakterističnu zapregu mazga, što su vukle ona kolica. Primijetio je sada, kao da su se te mazge ukrasile svim onim kićankama i onim trakama njemu u čast.

Desno i lijevo, kojekuda, na hrpama šljunka sjedili su i počivali neki prosjaci, kljasti ili slijepi, što su se iz primorskog mjestanca penjali u grad na brijegu, ili su se iz grada spuštali do mora za komad kruha ili novčić što su im za taj dan obećali.

Rastužio ga je pogled na te siromahe i smjesta mu je palo na pamet, da ih sve pozove k sebi u kočiju: »Veselo! veselo! Idemo se svi zajedno baciti u more! Puna kola očajnika! Hajte, hajte, djeco! popnite se, popnite se! Život je lijep, i ne smijemo ga ucviljeti svojom prisutnošću«.

Suzdržao se, da ne bi otkrio kočijašu razlog svog izleta. Ipak se ponovno nasmijao na pomisao svih onih

prosjaka u kočiji s njim; i kao da su zbilja uz njega, srećući još nekog na cesti, ponavljao je u sebi poziv:

»Dodi i ti, popni se! Nudim ti besplatno putovanje!«

U primorskom mjestancu Ciunnu su svi poznavali.

I zbilja: — Ciunna, gromado! — čuo je netom što je sišao s kočije. Našao se u zagrljaju nekog Tina Imbrò, svog mladog prijatelja, koji mu je utisnuo dva zvučna poljupca, tapšući ga srdačno po ramenu.

— Kako je? Kako je? Što ste došli amo, u ovo strašno gnijezdo bosonogih?

— Neki mali posao... — odgovori Ciunna, smiješeći se u neprilici.

— Kočija će vas čekati?

— Da, iznajmio sam je!

— Izvrsno. Dakle: kočijašu, ispregni! Dragi Ciunna, i ako se ne osjećate dobro, oči blijede, nos blijed, usne blijede, ja ću vas ipak zarobiti. Ako vas boli glava, ja ću učiniti da vam prođe; učinit ću da vam prođe *baš svaka stvar!*

— Hvala ti, moj Tino, — reče Ciunna, tronut zbog svečanog prijema veselog mladića. — Vidiš, moram zbilja svršiti neki veoma važan posao. Zatim se moram odmah vratiti gore. Među ostalim, ne znam, može mi danas iznenada stići inspektor, tako iz neba pa u rebra.

— U nedjelju? Pa kako to? On bi vas prije obavijestio.

— Ah, da! — odgovori Ciunna. — Htio bi još, da mi se najavi? Padnu ti na vrat, kad ih najmanje očekuješ.

— Ne vidim razloga, — usprotivio se drugi. — Danas je blagdan i mi ćemo se nasmijati. Ja vas zarobljujem. Opet sam momak, znate li? Moja je žena, sirotica, plakala dan i noć... Što ti je, draga moja, što ti je?»

— »*Hoću mamicu! hoću taticu!*« — »Pa zbog toga plačeš? Ludice moja, idi svojoj matici, idi svom tatici, oni će ti

dati sve što god ti srce zaželi...« — Recite mi vi, koji ste moj učitelj, jesam li dobro uradio?

Nasmijao se kočijaš sa svog sjedala.

Onda će Imbrò:

— Glupane, još si tu? *Marche!* Jesam li ti rekao: hajde ispregnuti!

— Čekaj, — reče tada Ciunna, vadeći iz džepa na prsima lisnicu. — Platit ću unaprijed.

Ali Imbrò mu zadrža ruku:

— Nikada! Plaćati i umrijeti, što kasnije možeš!

— Ne: pusti, — navaljivaše Ciunna. — Moram platiti unaprijed. Ako se makar i kratko vrijeme zadržim u ovome mjestu samih poštenjačina, razumjet ćeš, može mi se dogoditi, da mi ukradu čak i potplate sa cipela čim podignem nogu da zakoraknem.

— Evo mog starog učitelja! *Konačno te prepoznajem!* Platite, platite, i onda pođimo.

Ciunna lagano zaklima glavom s gorkim posmjehom na usnama; platio je kočijaša i tada zapita Imbrò-a:

— Kamo me vodiš? Pazi, samo kratko, pola sata.

— Vi se šalite. Kočija je plaćena: može čekati do večeri. Nikakvih: ne ne; sad ću ja odrediti, kako ćemo provesti dan. Vidite li? uzeo sam torbicu: išao sam na kupanje. Dođite sa mnom.

— Ali, ni govora! — usprotivio se Ciunna energično.

— Ja, na kupanje? Kakvo kupanje, još i to?

— Bojite se vode?

— Ne, ne ću, — uzvratila Ciunna, oduprijevši se na nogama kao mazga. — Kad sam rekao ne, ostaje ne. Ako je do kupanja, okupat ću se kasnije.

— Ali sada je pravo vrijeme! — usklikne Imbrò. — Lijepo ćemo se okupati, a onda gladni kao vuci trkom k *Zlatnom lavu*: žderanje i *tranchesvdine!** Dajte se poslužiti!

— Dakle čitava svečanost! Ali nije nego! Moram se nasmijati. Uostalom, vidiš, nemam ničega: nemam

* Iskvaren izgovor za: trunken Wein.

gaćica, nemam kaputa za kupanje. Ja još držim do pristojnosti.

— Idi, molim te! — usklikne onaj, vukući Ciunnu za lakat. — Naći ćete na kupalištu sve što vam treba.

Ciunna se povrgne živahnoj, srdačnoj mladićevoj tiraniji.

Kad je malo kasnije bio zatvoren u kabini kupališta, bacio se na stolicu i klonulu glavu prislonio na daščanu pregradu, dok su mu sva uda klonula, a na lice mu se utisnula gotovo srdita patnja.

— Isprobajmo malo elemenat, — prošapta.

Začuje kucanje na daske obližnje kabine i glas prijatelja:

— Već gotov? Ja sam već u kostimu. Tinino lijepih nogu!

Ciunna skoči:

— Evo, svlačim se.

Počeo se svlačiti. Vadeći sat iz džepa na prsluku da bi ga oprezno sakrio u cipeli, pogleda koliko je sati. Bilo je devet i pol i pomisli: »Dobiven je jedan sat!« Stao je silaziti niz mokre stepenice strepeći sav od osjećanja hladne vode.

— Unutra, unutra u vodu! — poviče Imbrò, koji je već zaronio u vodu i prijetio mu jednom rukom, da će ga poprskati.

— Ne, ne! — poviče sada Ciunna, dršćući i grčeći se od one zebnje što čovjeka zbunjuje i zadržava pred pokretnom, staklenom gustoćom morske vode. — Pazi, vratit ću se! To ne bi bila nikakva šala... ne mogu podnijeti... Brrr, kako je hladna! — dometne dotičući se vode vrškom zgrčene noge. Zatim, kao da ga je iznenada napala neka misao, zagnjuri se sav u vodu.

— Vrlo dobro! — povikne drugi čim je Ciunna izronio i stao na noge, dok je s njega voda curila kao iz česme.

— Hrabar sam, eh? — reče Ciunna, prelazeći rukama preko glave i lica.

— Znete li plivati?

— Ne, praćakam se malo.

— Ja ću se malo udaljiti.

U ograđenom je prostoru voda bila plitka. Ciunna se šćućurio, držeći se jednom rukom za neki stup a drugom lagano udarajući po vodi, kao da bi joj htio reći: budi dobra! budi dobra!

Bilo je uistinu okrutno izrugivanje, to kupanje: on, u gaćicama, šćućuren i podržavan od stupa, kako se spoznamujeva s vodom.

Ali kad se malo kasnije Imbrò vratio u ograđeno kupalište i pogledao oko sebe, njega više nije našao. Zar je već izašao? I da se uvjeri, uputio se prema stepenicama kabine, kad, eno ga! ugleda ga najednom gdje je izronio pred njim iz vode jedva dišući, sav pomodrio u licu. Voda je bučno prskala iz njega.

— Oj! Jeste li poludjeli? Što ste uradili? Ne znate li, da vam tako može prsnuti koja žila u vratu?

— Neka prsne... — reče Ciunna dašćući, napola udavljen i s očima što su mu htjele iskočiti iz glave.

— Jeste li se napili?

— Malo.

— Pazite, — reče Imbrò i kretnjom ruke dade opet izraza sumnji, da je njegov stari prijatelj možda poludio. Gledao ga je neko vrijeme; zatim upita: — Jeste li htjeli iskušati dah ili vam je pozlilo?

— Okušati dah, — odgovori Ciunna smrknuto i ponovo pređe rukom po mokroj kosi.

— Deset s pohvalom za dječaćića! — usklikne Imbrò. — Idimo, idimo se oblačiti! Danas je voda odveć studena. Apetita i onako već imamo. Ali recite mi istinu: osjećate li se zlo?

Ciunna se stao naduvati poput purana.

— Ne, — reče kad je dovršio. — Osjećam se sasvim dobro! Prošlo je! Idimo, idimo se samo oblačiti!

— Špageti sa školjkama, i klo klo, klo klo... neko vince. Prepustite samo meni; to je moja briga. Poklon ženine rodbine, te dobre dušice. Ostao mi je još jedan barilić. Vidjet ćete!

Kad su ustali od stola, bilo je skoro četiri. Kočijaš se pojavio na vratima gostionice:

— Moram li upregnuti?

— Ako odmah ne odeš...! — zaprijeti mu se Imbrò, sav crven u licu, privijajući jednom rukom Ciunnu na svoje grudi, a drugom zgrabivši praznu bocu.

Ciunna, ne manje užaren u licu, puštao je da ga onaj privlači: smiješio se, nije prigovarao; bio je blažen kao djetešce zbog te zaštite.

— Rekao sam ti, da se prije večeri ne putuje! — prihvati Imbrò.

— Tako je! Tako je! — povlađivalo je mnogo glasova u zboru.

Jer sobu je gostionice ispunilo neko dvadesetak prijatelja Ciunne i Imbrò-a, a i drugi su gosti sjeli da ručaju zajedno s njima, tako da se oko stola sakupilo veliko društvo, veselo u početku, pa onda što dalje sve to bučnije: smijeh, vika, šaljive nazdravice, paklena buka.

Tino Imbrò se popeo na stolicu. Jedan prijedlog! Svi koliko ih ima na engleski parobrod usidren u luci!

S kapetanom smo *gore* nego prijatelji! Mladić od tri-deset godina, obiluje bradom i krepostima: o nekim bocama *gin-a* da vam i ne govorim!

Prijedlog je prihvaćen orkanskim aplauzima.

Oko šest sati, kad se društvo nakon posjeta parobrodu razišlo, Ciunna reče Imbrò-u:

— Dragi Titino, vrijeme je odlasku! Ne znam kako ću ti zahvaliti.

— Ne brinite, — prekine ga Imbrò. — Mislite radije na to, da morate obaviti onaj neki posao, o kome ste mi jutros govorili.

— Ah, da, imaš pravo, — reče Ciunna mršteći obrve i jednom rukom tražeći prijateljevo rame, kao da će pasti. — Da, da, imaš pravo. A ja sam došao zbog toga... Moram zbilja otići.

— Ali ako možete ne otići... — primijeti Imbrò.

— Ne, — odgovori Ciunna namršteno; i ponovi: — Moram ići. Jeo sam, pio sam, i sada... Zbogom, Tinino. Ne mogu ne otići.

— Hoćete li da vas pratim? — upita ovaj.

— Ne! Ha, ha, htio bi me pratiti? To bi bilo čudno. Ne, ne, hvala, moj Tinino, hvala. Idem sam, sasvim sam. Jeo sam, pio sam, i sada... Zbogom, eh?

— Onda ću vas čekati ovdje, s kočijom, pak ćemo se pozdraviti. Požurite se!

— Najžurnije! najžurnije! Zbogom, Tinino!

I uputi se.

Imbrò malo nakrivi lice i pomisli: »E, godine su tu! godine! Čini mi se nemoguće, da Ciunna... Pa koliko je, na kraju krajeva, popio?«

Ciunna se okrene, podigne prst i mašući njime pokraj očiju, što su lukavo žmirkale, reče mu:

— Ne poznaš ti mene.

Uputio se tada prema najduljem rukavu luke, onom na zapadu, gdje još nije bila obala ozidana. Bio je pun grebena što su se jedan na drugoga penjali, a more je među njih prodiralo muklim šumom i nakon toga opet duboko oticalo. Jedva se držao na nogama. Pa ipak je skakutao s jednog grebena na drugi, možda s nekom neodređenom namjerom da se posklizne, da slomi nogu, ili da se stropošta, tako, gotovo protiv svoje volje, u more. Puhao je, disao s naporom, tresao glavom da bi skinuo s nosa neku smetnju što mu je dolazila, ni sam nije znao, da li od znoja, da li od suza ili od zapljuski-
vanja valova što su prodirali među grebene. Kad je bio na samom kraju, sjeo je na greben, skinuo šešir, zatvorio oči, stisnuo usne i naduo obraze, kao da se sprema svim dahom što ga je imao u grudima izbaciti iz sebe tjeskobu, očaj, bijes što su se u njima nakupili.

— Aufff, da vidimo sad, — reče na kraju, otvorivši oči nakon što se izduvao.

Sunce je zapadalo. More, stakleno zelene boje uz obalu, pozlaćivalo se sve više u svoj drhtavoj širini ob-

zorja. Nebo je bilo u plamenu, a zrak sasvim bistar, u jarkome svijetlu, nad svim onim drhtajem užarenih voda.

— Ja, tamo? — upita Ciunna malo kasnije, gledajući more preko posljednjih grebena. — Radi dvije hiljade i sedamsto lira?

Činilo mu se, da je premalo. Kao da iz tog mora iscrpiš bačvu vode.

— Čovjek nema prava krasti, znam. Ali treba vidjeti nema li dužnosti da ukrade, sunca mu, kad ti četvero djece plaćući traži kruha, a tebi je taj gadan novac u rukama i moraš ga prebrojavati. Društvo ti ne daje to pravo; ali si ti, otac, dužan ukrasti u takvim slučajevima. A ja sam dva puta otac za ono četvero nevine djece tamo! A šta će oni, ako ja umrem? Da idu na ulicu prositi? Ah, ne, gospodine inspektore; vi ćete skupa samnom zaplakati. A ako vi, gospodine inspektore, imate tvrdo srce kao ono grebenje tamo, pa dobro, pošaljite me slobodno pred suce: htio bih vidjeti hoće li oni imati srca da me osude. Izgubit ću mjesto? Naći ću ja drugo, gospodine inspektore! nemojte se varati. Ja se tamo ne ću baciti! Eno ribarskih lađica! Kupit ću kilu trilja, evo ovako velikih, i vraćam se kući, da ih pojedem sa svojim unučićima!

Ustao je. Lađice su ulazile punim jedrima, zakrećući prema obali. Požurio se da stigne na vrijeme na ribarnicu.

Kupio je usred stiske i meteža još žive trilje što su pliskale. Ali — kamo da ih stavi? Kotaricu za malo para: mahovine unutra; i: — ne bojte se, gospodine Ciunna, stići će još žive u mjesto.

Na putu, pred gostionicom *Zlatnom lavu*, našao je Imbrò-a, koji mu je odmah rukom značajno domahnuo:

— Je li izvjetrilo?

— Što? Ah, vino... Mislio si? Ali! — reče Ciunna. — Vidiš li, kupio sam ribe. Poljubac, Tinino moj, i milijun puta hvala.

— Za što?

— Možda ću ti jednoga dana kazati. Ajde, kočijašu, podigni krov: ne želim da me tko vidi.

Tek što su izašli iz gradića, započelo je mučno uspinjanje.

Dva su konja vukla zatvorenu kočiju prateći pokretom sagnutih glava svaki korak što su ga s naporom svladavali. Obješeni praporci kao da su svojim zvukom odmjeravali sporost i tugu.

Kočijaš je s vremena na vrijeme poticao one jadne mršave životinje nekim dugim i tužnim glasovima.

Kad su bili na pola puta, već je pao mrak.

Tama što je nadolazila, tišina, koja kao da je očekivala neki lagani zvuk u pustoj samoći onih nesigurnih mjesta, trgnuše Ciunnu. Njegova je svijest bila još napola zamagljena od isparivanja vina i zaslijepljena od sjaja sunčanog zalaza nad morem.

Što je mrak malo po malo postajao dublji, on je zatvarao oči u želji da samog sebe zavarava, da može spavati. Sada se međutim opet našao izbuljenih očiju u tami one kočije, uprtih u staklo pred sobom, koje je neprestano zveketalo.

Pričinilo mu se, da se toga istog časa neopazice probudio od sna. Ali nije smogao snage da se trgne, da pomakne prstom. Uda su mu bila kao od olova, u glavi mračna težina. Sjedio je razvaljen gotovo na leđima, glave spuštene na prsa, nogama poduprtim na klupicu pred sobom i s lijevom rukom uvaljenom duboko u džep od hlača.

Gle! Je li zbilja pijan?

— Stani — promuća tromim jezikom.

I ne mičući se, sasvim mirno, zamišljao je sebe kako silazi s kočije i luta bez pravca po poljima, u crnoj noći. Začuo je daleki lavež i pomisli, da na njega laje ono pseto, što luta tamo dolje tamo dolje, u dolini.

— Stani, — ponovi malo kasnije gotovo bez glasa, sklapajući umorne vjeđe.

Ne! — on mora, tiho tiho, sići s kočije, bez zaustavljanja, da kočijaš ne primijeti; mora čekati da se kočija malo udalji po strmoj cesti, a onda zaći duboko u polje i trčati, trčati do mora tamo dolje.

Ali nije se micao.

— *Mljas!* — pokušao se oglasiti ukočenim jezikom.

Najednom mu je bljesnulo u mozgu, skočio je i stao je grozničavo desnom rukom trljati čelo:

— Pismo... pismo...

Ostavio je pismo za sina na jastuku. Vidjeli su ga. U taj tren su ga u kući oplakivali mrtva. Čitav je grad, u onaj mah, bio pun vijesti o njegovu samoubijstvu. A inspektor? Inspektor je sigurno došao: »Predali su mu zaciјelo ključeve; primijetio je sigurno prazninu u blagajni. Sramotni otpust iz službe, bijeda, poruga, tamnica.«

A kočija se međutim i dalje polagano s mukom penjala.

Ne, ne. Obuzet tjeskobnom drhtavicom, Ciunna bi je htio zaustaviti. A onda? Ne, ne. Iskočiti iz kočije? Izvadio je lijevu ruku iz džepa i palcem i kažiprstom uhvatio se za donju usnicu kao da će razmišljati, dok je drugim prstima stiskao, gnječio nešto. Otvorio je ruku, ispruživši je kroz prozor, na mjesечеvo svijetlo, i pogledao u dlan. Zabezeknuo se. Otrov. Tu, u džepu, zaboravljeni otrov. Zažmirio je, gurnuo ga u usta: progutao. Žurno je opet uvalio ruku u džep, izvadio preostale komadiće: progutao ih. Praznina. Vrtoglavica. Prsa, utroba mu se otvarala, razderana. Osjeti kako mu ponestaje daha i pruži glavu kroz prozorčić.

— Sad umirem.

Tamo dolje široka je dolina bila sva poplavljena svježim i mekanim mjesječevim svijetlom; spriјeda su visoka brda nicala sva u crnini i jasno se ocrtavala na opalnom nebu.

Pred prizorom te divne tišine u mjesečini veliki je mir obuzeo svu njegovu nutrinu. Naslonio je ruku na vratašca, prignuo je glavu na ruku i gledajući napolje čekao.

Sa dna uvale penjalo se neumorno i bistro zrikanje popaca. Činio se kao glas drhtavog odraza mjesečine na tekućim vodama neke blage, nevidljive rijeke.

Podigao je oči k nebu, ne dižući glave s ruke, zatim je pogledao crne bregove, pa opet dolinu, kao da bi htio vidjeti koliko će još ostati drugima, jer za njega nije bilo više ničega. Do mala ne će više ništa vidjeti, ništa više čuti... Je li se možda vrijeme zaustavilo? Kako to, da još uvijek ne osjeća nikakove boli?

— Ne umirem?

Ali odmah zatim, kao da mu je ona misao donijela očekivani osjećaj, povukao se i jednom rukom stisnuo utrobu. Ne: nije još ništa osjećao. Pa ipak... Prešao je rukom preko čela: ah! bilo je već obasuto ledenim znojem! Na dodir tog leda svlada ga užas pred smrću: sav zadršće pred onim što je ogromno, crno, nepopravljivo i užasno moralo doći. Previjao se u kočiji i zagrizao zubima u jastuk, da uguši krik prvog bolnog grča što mu je razdirao utrobu.

Muk. Jedan glas. Tko je pjevao? A ona mjesečina...

Monotono je pjevao kočijaš, dok su umorni konji s naporom vukli crnu kočiju prašnom cestom, obasjanom bijelom mjesečinom.

PRVA NOĆ

Prima notte

četiri košulje,

četiri plahte,

četiri donje suknje,

ukratko, svega po četiri. Neumorno je pokazivala susjedama tu kćerkinu opremu, sastavljenju komad po komad strpljivošću pauka, jednu nit danas, jednu nit sutra.

— Siromaška robica, ali uredna...

Svojim jadnim rukama, uvenulim i hrapavim, koje su poznavale svaki trud, vadila je iz stare škrinje od jelovine, duge i uske poput mrtvačkog sanduka, polako polako, kao da dodiruje posvećenu hostiju, lijepo rublje, komad po komad, i haljine i dvostruke vunene marama: onu za vjenčanje s veznim rubovima i svilenim resama sve do poda; i one druge tri, također od vune, ali skromnije; sve je slagala na krevetu, da se vidi, ponavljajući s poniznim smiješkom: — Siromaška robica... — a radost joj je drhtala na rukama i u glasu.

— Ostala sam sama samcata, — govorila je. — Sve s ovim rukama. Ne osjećam ih više. Ja pod vodom, ja pod suncem; prati na rijeci i na česmi; komiti bademe, brati masline, tamo i ovamo po poljima; bila sam sluškinja i nosila sam vodu... Ništa zato. Bog, koji je brojio moje suze i zna moj život, dao mi je snage i zdravlja. Sve sam radila, i sve sam svladala; a sad mogu umrijeti. Ako me onaj sveti čovjek, što me čeka, upita za kćer, moći ću mu kazati: »Budi miran, jadniče; nemaj brige: tvoju sam kćer ostavila u dobru; ne će trpjeti zla. Sve sam zlo ja za nju izmučila«. Plačem od sreće, ne uznemirujte se...

PAMETI
DECKOVA

I otirala je suze, Mamm' Anto'* okrajkom crnog rupca, kojim je zamatala glavu, svezavši ga pod bradom.

Kao da toga dana nije bila više ona ista, tako sva u novo odjevena, i čudno je djelovalo kad bi je čuo govoriti kao i ostale dane.

Susjede su se takmičile u hvalama i u sažaljevanju. Ali kad je kći Marastella, stojeći u jednom uglu sobice uređene što je bolje bilo moguće za današnji veliki događaj, već odjevena u vjenčanu haljinu od sivog atlasa (prava raskoš!) i s plavim svilenim rupcem oko vrata, vidjela majku kako plače i sam je udarila u jecanje.

— Maraste', Maraste', što ti je?

Susjede su je zabrinuto opkolile i svaka je rekla svoju:

— Budi vesela! Oh! Što ti je? Danas se ne plače... Znaš li, kako se kaže? Sto lira tuge ne plaća duga od jednog novčića.

— Mislim na oca! — reče tada Marastella i rukama pokrije lice.

Umro je od zle smrti prije sedam godina! Kao lučki carinik išao je noću malom jedrilicom u izviđanje. Jedne olujne noći, jedreći pokraj Due Riviere, lađica se prevrnula i nestala zajedno s trojicom ljudi koji su bili u njoj.

Uspomena na taj brodolom bila je još živa u sjećanju svih u onom primorskom kraju. I sjećaju se, kako je Marastella dotrčala s majkom, a obe su žene jaukale uzdignutih ruku, dok je vjetar šibao i more zapljuskivalo, pa kad su došle na kraj grebenja u novoj luci, kamo su izvukli lješine trojice utopljenika nakon dva dana očajnog traganja, umjesto da se baci na koljena do očeve lješine, kako je stala kao okamenjena pred jednom drugom lješinom, rukama prekriženim na grudima i šapćući:

— Jao! Ljubavi moja! ljubavi moja! Jao, kakav si mi sada...

* Dijalektalna skraćenica za: Mamma Antonia.

gaćica, nemam kaputa za kupanje. Ja još držim do pristojnosti.

— Idi, molim te! — usklikne onaj, vukući Ciunnu za lakat. — Naći ćete na kupalištu sve što vam treba.

Ciunna se povrgne živahnoj, srdačnoj mladićevoj tiraniji.

Kad je malo kasnije bio zatvoren u kabini kupališta, bacio se na stolicu i klonulu glavu prslonio na daščanu pregradu, dok su mu sva uda klonula, a na lice mu se utisnula gotovo srdita patnja.

— Isprobajmo malo elemenat, — prošapta.

Začuje kucanje na daske obližnje kabine i glas prijetelja:

— Već gotov? Ja sam već u kostimu. Tinino lijepih nogu!

Ciunna skoči:

— Evo, svlačim se.

Počeo se svlačiti. Vadeći sat iz džepa na prsluku da bi ga oprezno sakrio u cipeli, pogleda koliko je sati. Bilo je devet i pol i pomisli: »Dobiven je jedan sat!« Stao je silaziti niz mokre stepenice strepeći sav od osjećanja hladne vode.

— Unutra, unutra u vodu! — poviče Imbrò, koji je već zaronio u vodu i prijetio mu jednom rukom, da će ga poprskati.

— Ne, ne! — poviče sada Ciunna, dršćući i grčeći se od one zebnje što čovjeka zbunjuje i zadržava pred pokretnom, staklenom gustoćom morske vode. — Pazi, vratit ću se! To ne bi bila nikakva šala... ne mogu podnijeti... Brrr, kako je hladna! — dometne dotičući se vode vrškom zgrčene noge. Zatim, kao da ga je iznenada napala neka misao, zagnjuri se sav u vodu.

— Vrlo dobro! — povikne drugi čim je Ciunna izronio i stao na noge, dok je s njega voda curila kao iz česme.

— Hrabar sam, eh? — reče Ciunna, prelazeći rukama preko glave i lica.

— Znate li plivati?

— Ne, praćakam se malo.

— Ja ću se malo udaljiti.

U ograđenom je prostoru voda bila plitka. Ciunna se šćućurio, držeći se jednom rukom za neki stup a drugom lagano udarajući po vodi, kao da bi joj htio reći: budi dobra! budi dobra!

Bilo je uistinu okrutno izrugivanje, to kupanje: on, u gaćicama, šćućuren i podržavan od stupa, kako se sporazumijeva s vodom.

Ali kad se malo kasnije Imbrò vratio u ograđeno kupalište i pogledao oko sebe, njega više nije našao. Zar je već izašao? I da se uvjeri, uputio se prema stepenicama kabine, kad, eno ga! ugleda ga najednom gdje je izronio pred njim iz vode jedva dišući, sav pomodrio u licu. Voda je bučno prskala iz njega.

— Oj! Jeste li poludjeli? Što ste uradili? Ne znate li, da vam tako može prsnuti koja žila u vratu?

— Neka prsne... — reče Ciunna dašćući, napola udavljen i s očima što su mu htjele iskočiti iz glave.

— Jeste li se napili?

— Malo.

— Pazite, — reče Imbrò i kretnjom ruke dade opet izraza sumnji, da je njegov stari prijatelj možda poludio. Gledao ga je neko vrijeme; zatim upita: — Jeste li htjeli iskušati dah ili vam je pozlilo?

— Okušati dah, — odgovori Ciunna smrknuto i ponovo pređe rukom po mokroj kosi.

— Deset s pohvalom za dječaćića! — usklikne Imbrò. — Idimo, idimo se oblačiti! Danas je voda odveć studena. Apetita i onako već imamo. Ali recite mi istinu: osjećate li se zlo?

Ciunna se stao naduvati poput purana.

— Ne, — reče kad je dovršio. — Osjećam se sasvim dobro! Prošlo je! Idimo, idimo se samo oblačiti!

— Špageti sa školjkama, i klo klo, klo klo... neko vince. Prepustite samo meni; to je moja briga. Poklon ženine rodbine, te dobre dušice. Ostao mi je još jedan barilić. Vidjet ćete!

Kad su ustali od stola, bilo je skoro četiri. Kočijaš se pojavio na vratima gostionice:

— Moram li upregnuti?

— Ako odmah ne odeš...! — zaprijeti mu se Imbrò, sav crven u licu, privijajući jednom rukom Ciunnu na svoje grudi, a drugom zgrabivši praznu bocu.

Ciunna, ne manje užaren u licu, puštao je da ga onaj privlači: smiješio se, nije prigovarao; bio je blažen kao djetesce zbog te zaštite.

— Rekao sam ti, da se prije večeri ne putuje! — prihvati Imbrò.

— Tako je! Tako je! — povlađivalo je mnogo glasova u zboru.

Jer sobu je gostionice ispunilo neko dvadesetak prijatelja Ciunne i Imbrò-a, a i drugi su gosti sjeli da ručaju zajedno s njima, tako da se oko stola sakupilo veliko društvo, veselo u početku, pa onda što dalje sve to bučnije: smijeh, vika, šaljive nazdravice, paklena buka.

Tino Imbrò se popeo na stolicu. Jedan prijedlog! Svi koliko ih ima na engleski parobrod usidren u luci!

S kapetanom smo *gore* nego prijatelji! Mladić od tri-deset godina, obiluje bradom i krepostima: o nekim bocama *gin-a* da vam i ne govorim!

Prijedlog je prihvaćen orkanskim aplauzima.

Oko šest sati, kad se društvo nakon posjeta parobrodu razišlo, Ciunna reče Imbrò-u:

— Dragi Titino, vrijeme je odlasku! Ne znam kako ću ti zahvaliti.

— Ne brinite, — prekine ga Imbrò. — Mislite radije na to, da morate obaviti onaj neki posao, o kome ste mi jutros govorili.

— Ah, da, imaš pravo, — reče Ciunna mršteći obrve i jednom rukom tražeći prijateljevo rame, kao da će pasti. — Da, da, imaš pravo. A ja sam došao zbog toga... Moram zbilja otići.

— Ali ako možete ne otići... — primijeti Imbrò.

— Ne, — odgovori Ciunna namršteno; i ponovi: — Moram ići. Jeo sam, pio sam, i sada... Zbogom, Tinino. Ne mogu ne otići.

— Hoćete li da vas pratim? — upita ovaj.

— Ne! Ha, ha, htio bi me pratiti? To bi bilo čudno. Ne, ne, hvala, moj Tinino, hvala. Idem sam, sasvim sam. Jeo sam, pio sam, i sada... Zbogom, eh?

— Onda ću vas čekati ovdje, s kočijom, pak ćemo se pozdraviti. Požurite se!

— Najžurnije! najžurnije! Zbogom, Tinino!

I uputi se.

Imbrò malo nakrivi lice i pomisli: »E, godine su tu! godine! Čini mi se nemoguće, da Ciunna... Pa koliko je, na kraju krajeva, popio?«

Ciunna se okrene, podigne prst i mašući njime pokraj očiju, što su lukavo žmirkale, reče mu:

— Ne poznaš ti mene.

Uputio se tada prema najduljem rukavu luke, onom na zapadu, gdje još nije bila obala ozidana. Bio je pun grebena što su se jedan na drugoga penjali, a more je među njih prodiralo muklim šumom i nakon toga opet duboko oticalo. Jedva se držao na nogama. Pa ipak je skakutao s jednog grebena na drugi, možda s nekom neodređenom namjerom da se posklizne, da slomi nogu, ili da se stropošta, tako, gotovo protiv svoje volje, u more. Puhao je, disao s naporom, tresao glavom da bi skinuo s nosa neku smetnju što mu je dolazila, ni sam nije znao, da li od znoja, da li od suza ili od zapljuski-
vanja valova što su prodirali među grebene. Kad je bio na samom kraju, sjeo je na greben, skinuo šešir, zatvorio oči, stisnuo usne i naduo obraze, kao da se sprema svim dahom što ga je imao u grudima izbaciti iz sebe tjeskobu, očaj, bijes što su se u njima nakupili.

— Aufff, da vidimo sad, — reče na kraju, otvorivši oči nakon što se izduvao.

Sunce je zapadalo. More, stakleno zelene boje uz obalu, pozlaćivalo se sve više u svoj drhtavoj širini ob-

zorja. Nebo je bilo u plamenu, a zrak sasvim bistar, u jarkome svijetlu, nad svim onim drhtajem užarenih voda.

— Ja, tamo? — upita Ciunna malo kasnije, gledajući more preko posljednjih grebena. — Radi dvije hiljade i sedamsto lira?

Činilo mu se, da je premalo. Kao da iz tog mora iscrpiš bačvu vode.

— Čovjek nema prava krasti, znam. Ali treba vidjeti nema li dužnosti da ukrade, sunca mu, kad ti četvero djece plaćuci traži kruha, a tebi je taj gađan novac u rukama i moraš ga prebrojavati. Društvo ti ne daje to pravo; ali si ti, otac, dužan ukrasti u takvim slučajevima. A ja sam dva puta otac za ono četvero nevine djece tamo! A šta će oni, ako ja umrem? Da idu na ulicu prositi? Ah, ne, gospodine inspektore; vi ćete skupa samnom zaplakati. A ako vi, gospodine inspektore, imate tvrdo srce kao ono grebenje tamo, pa dobro, pošaljite me slobodno pred suce: htio bih vidjeti hoće li oni imati srca da me osude. Izgubit ću mjesto? Naći ću ja drugo, gospodine inspektore! nemojte se varati. Ja se tamo ne ću baciti! Eno ribarskih ladica! Kupit ću kilu trilja, evo ovako velikih, i vraćam se kući, da ih pojedem sa svojim unučićima!

Ustao je. Ladice su ulazile punim jedrima, zakrećući prema obali. Požurio se da stigne na vrijeme na ribarnicu.

Kupio je usred stiske i meteža još žive trilje što su pliskale. Ali — kamo da ih stavi? Kotaricu za malo para: mahovine unutra; i: — ne bojte se, gospodine Ciunna, stići će još žive u mjesto.

Na putu, pred gostionicom *Zlatnom lavu*, našao je Imbrò-a, koji mu je odmah rukom značajno domahnuo:

— Je li izvjetrilo?

— Što? Ah, vino... Mislio si? Ali! — reče Ciunna. — Vidiš li, kupio sam ribe. Poljubac, Tinino moj, i milijun puta hvala.

— Za što?

— Možda ću ti jednoga dana kazati. Ajde, kočijašu, podigni krov: ne želim da me tko vidi.

Tek što su izašli iz gradića, započelo je mučno uspinjanje.

Dva su konja vukla zatvorenu kočiju prateći pokretom sagnutih glava svaki korak što su ga s naporom svladavali. Obješeni praporci kao da su svojim zvukom odmjeravali sporost i tugu.

Kočijaš je s vremena na vrijeme poticao one jadne mršave životinje nekim dugim i tužnim glasovima.

Kad su bili na pola puta, već je pao mrak.

Tama što je nadolazila, tišina, koja kao da je očekivala neki lagani zvuk u pustoj samoći onih nesigurnih mjesta, trgnuše Ciunnu. Njegova je svijest bila još napola zamagljena od isparivanja vina i zaslijepljena od sjaja sunčanog zalaza nad morem.

Što je mrak malo po malo postajao dublji, on je zatvarao oči u želji da samog sebe zavarava, da može spavati. Sada se međutim opet našao izbuljenih očiju u tami one kočije, uprtih u staklo pred sobom, koje je neprestano zveketalo.

Pričinilo mu se, da se toga istog časa neopazice probudio od sna. Ali nije smogao snage da se trgne, da pomakne prstom. Uda su mu bila kao od olova, u glavi mračna težina. Sjedio je razvaljen gotovo na leđima, glave spuštene na prsa, nogama poduprtim na klupicu pred sobom i s lijevom rukom uvaljenom duboko u džep od hlača.

Gle! Je li zbilja pijan?

— Stani — promuca tromim jezikom.

I ne mičući se, sasvim mirno, zamišljao je sebe kako silazi s kočije i luta bez pravca po poljima, u crnoj noći. Začuo je daleki lavež i pomisli, da na njega laje ono pseto, što luta tamo dolje tamo dolje, u dolini.

— Stani, — ponovi malo kasnije gotovo bez glasa, sklapanjući umorne vjeđe.

Ne! — on mora, tiho tiho, sići s kočije, bez zaustavljanja, da kočijaš ne primijeti; mora čekati da se kočija malo udalji po strmoj cesti, a onda zaći duboko u polje i trčati, trčati do mora tamo dolje.

Ali nije se micao.

— *Mijas!* — pokušao se oglasiti ukočenim jezikom.

Najednom mu je bljesnulo u mozgu, skočio je i stao je grozničavo desnom rukom trljati čelo:

— Pismo... pismo...

Ostavio je pismo za sina na jastuku. Vidjeli su ga. U taj tren su ga u kući oplakivali mrtva. Čitav je grad, u onaj mah, bio pun vijesti o njegovu samoubijstvu. A inspektor? Inspektor je sigurno došao: »Predali su mu zacijelo ključeve; primijetio je sigurno prazninu u blagajni. Sramotni otpust iz službe, bijeda, poruga, tamnica.«

A kočija se međutim i dalje polagano s mukom penjala.

Ne, ne. Obuzet tjeskobnom drhtavicom, Ciunna bi je htio zaustaviti. A onda? Ne, ne. Iskočiti iz kočije? Izvadio je lijevu ruku iz džepa i palcem i kažiprstom uhvatio se za donju usnicu kao da će razmišljati, dok je drugim prstima stiskao, gnječio nešto. Otvorio je ruku, ispruživši je kroz prozor, na mjesečevo svijetlo, i pogledao u dlan. Zabezeknuo se. Otrov. Tu, u džepu, zaboravljeni otrov. Zažmirio je, gurnuo ga u usta: progutao. Žurno je opet uvalio ruku u džep, izvadio preostale komadiće: progutao ih. Praznina. Vrtoglavica. Prsa, utroba mu se otvarala, razderana. Osjeti kako mu ponestaje daha i pruži glavu kroz prozorčić.

— Sad umirem.

Tamo dolje široka je dolina bila sva poplavljena svježim i mekanim mjesečevim svijetlom; sprijeda su visoka brda nicala sva u crnini i jasno se ocrtavala na opalnom nebu.

Pred prizorom te divne tišine u mjesečini veliki je mir obuzeo svu njegovu nutrinu. Naslonio je ruku na vratašca, prignuo je glavu na ruku i gledajući napolje čekao.

Sa dna uvale penjalo se neumorno i bistro zrikanje popaca. Činio se kao glas drhtavog odraza mjesečine na tekućim vodama neke blage, nevidljive rijeke.

Podigao je oči k nebu, ne dižući glave s ruke, zatim je pogledao crne bregove, pa opet dolinu, kao da bi htio vidjeti koliko će još ostati drugima, jer za njega nije bilo više ničega. Do mala ne će više ništa vidjeti, ništa više čuti... Je li se možda vrijeme zaustavilo? Kako to, da još uvijek ne osjeća nikakove boli?

— Ne umirem?

Ali odmah zatim, kao da mu je ona misao donijela očekivani osjećaj, povukao se i jednom rukom stisnuo utrobu. Ne: nije još ništa osjećao. Pa ipak... Prešao je rukom preko čela: ah! bilo je već obasuto ledenim znojem! Na dodir tog leda svlada ga užas pred smrću: sav zadržće pred onim što je ogromno, crno, nepopravljivo i užasno moralo doći. Previjao se u kočiji i zagrizao zubima u jastuk, da uguši krik prvog bolnog grča što mu je razdirao utrobu.

Muk. Jedan glas. Tko je pjevao? A ona mjesečina...

Monotono je pjevao kočijaš, dok su umorni konji s naporom vukli crnu kočiju prašnom cestom, obasjanom bijelom mjesečinom.

PRVA NOĆ

Prima notte

četiri košulje,

četiri plahte,

četiri donje suknje,

ukratko, svega po četiri. Neumorno je pokazivala susjedama tu kćerkinu opremu, sastavljenu komad po komad strpljivošću pauka, jednu nit danas, jednu nit sutra.

— Siromaška robica, ali uredna...

Svojim jadnim rukama, uvenulim i hrapavim, koje su poznavale svaki trud, vadila je iz stare škrinje od jelovine, duge i uske poput mrtvačkog sanduka, polako polako, kao da dodiruje posvećenu hostiju, lijepo rublje, komad po komad, i haljine i dvostruke vunene marama: onu za vjenčanje s veznim rubovima i svilenim resama sve do poda; i one druge tri, također od vune, ali skromnije; sve je slagala na krevetu, da se vidi, ponavljaajući s poniznim smiješkom: — Siromaška robica... — a radost joj je drhtala na rukama i u glasu.

— Ostala sam sama samcata, — govorila je. — Sve s ovim rukama. Ne osjećam ih više. Ja pod vodom, ja pod suncem; prati na rijeci i na česmi; komiti bademe, brati masline, tamo i ovamo po poljima; bila sam sluškinja i nosila sam vodu... Ništa zato. Bog, koji je brojio moje suze i zna moj život, dao mi je snage i zdravlja. Sve sam radila, i sve sam svladala; a sad mogu umrijeti. Ako me onaj sveti čovjek, što me čeka, upita za kćer, moći ću mu kazati: »Budi miran, jadniče; nemaj brige: tvoju sam kćer ostavila u dobru; ne će trpjeti zla. Sve sam zlo ja za nju izmučila«. Plačem od sreće, ne uznemirujte se...

I otirala je suze, Mamm' Anto'* okrajkom crnog rupca, kojim je zamatala glavu, svezavši ga pod bradom.

Kao da toga dana nije bila više ona ista, tako sva u novo odjevena, i čudno je djelovalo kad bi je čuo govoriti kao i ostale dane.

Susjede su se takmičile u hvalama i u sažaljevanju. Ali kad je kći Marastella, stojeći u jednom uglu sobice uređene što je bolje bilo moguće za današnji veliki događaj, već odjevena u vjenčanu haljinu od sivog atlasa (prava raskoš!) i s plavim svilenim rupcem oko vrata, vidjela majku kako plače i sam je udarila u jecanje.

— Maraste', Maraste', što ti je?

Susjede su je zabrinuto opkolile i svaka je rekla svoju:

— Budi vesela! Oh! Što ti je? Danas se ne plače... Znaš li, kako se kaže? Sto lira tuge ne plaća duga od jednog novčića.

— Mislim na oca! — reče tada Marastella i rukama pokrije lice.

Umro je od zle smrti prije sedam godina! Kao lučki carinik išao je noću malom jedrilicom u izviđanje. Jedne olujne noći, jedreći pokraj Due Riviere, ladica se prevrnula i nestala zajedno s trojicom ljudi koji su bili u njoj.

Uspomena na taj brodolom bila je još živa u sjećanju svih u onom primorskom kraju. I sjećaju se, kako je Marastella dotrčala s majkom, a obe su žene jaukale uzdignutih ruku, dok je vjetar šibao i more zapljuskivalo, pa kad su došle na kraj grebenja u novoj luci, kamo su izvukli lješine trojice utopljenika nakon dva dana očajnog traganja, umjesto da se baci na koljena do očeve lješine, kako je stala kao okamenjena pred jednom drugom lješinom, rukama prekriženim na grudima i šapćući:

— Jao! Ljubavi moja! ljubavi moja! Jao, kakav si mi sada...

* Dijalektalna skraćenica za: Mamma Antonia.

Mamm' Anto', rodbina mladog utopljenika, svjetina što je dotrčala, svi su ostali zabezeknuti tim neočekivanim otkrićem, A mati utopljenikova — on se zvao Tino Sparti — (upravo zlatan mladić, siromah!), kad je čula taj njezin poklik, savila joj je odmah ruke oko vrata i pritisnula je čvrsto čvrsto na svoje srce, tu pred svima, kao da je htjela učiniti je svojom, svojom i od svog sina, sina umrla u valovima, i zazivala je glasnim kricima:

— Kćeri! Kćeri!

I zato sada susjede, kad su čule gdje Marastella kaže: »Mislim na oca«, pogledale su se i razumjele su se sažaljevajući je nijemo. Ne, nije oplakivala oca, sirota djevojka. Ili je možda plakala za ocem, da, jer je mislila da otac, kad bi bio živ, ne bi pristao na taj brak, koji se njezinoj majci pričinjao srećom u tim kukavnim prilikama u kojima je ostala.

Koliko se morala boriti Mamm' Anto' da svlada kćerkinu tvrdokornost!

— Vidiš, kako izgledam? stara sam već: bliža smrti nego li životu. Čemu se nadaš? što ćeš raditi sutra, bez pomoći, na ulici?

Da. Majka je imala pravo. Ali je ona, Marastella, razmišljala o mnogim drugim stvarima. Dobar je čovjek, istina, taj don Lisi Chirico, kojega su joj namijenili za muža, — nije poricala — ali skoro starac, i još k tome udovac. Poslije same godine dana udovištva ženio se po drugi put, jadnik, više od nužde nego iz ljubavi, jer mu je tamo gore trebala žena da bi pazila na kuću i spremala mu večeru. Eto, zato se on ženio.

— A što te briga? — odgovorila joj je mati. — To te mora još više ohrabriti: misli kao razborit čovjek. Star? Pa nije mu još četrdeset godina. Ne ćeš kod njega ničim oskudijevati: ima stalnu plaću, dobru službu. Pet lira na dan: pravi imetak!

— Ah, da, lijepa služba! lijepa služba!

Tu je bila smetnja; Mamm'Anto' je shvatila od samog početka: u toj njegovoj službi.

I jednog je lijepog svibanjskog dana pozvala neke svoje susjede — ona, sirota! — na mali izlet tamo gore, na visoravan nad mjestancem.

Don Lisi Chírico ugledao je s ograde malog, bijelog groblja, što se uzdiže tamo gore nad mjestancem na pogled mora pred sobom i s poljima iza sebe, skupinu žena i pozvao ih da uđu.

— Vidiš li? Što je na tome? Izgleda kao perivoj, sa svim ovim cvijećem... — rekla je Mamm' Anto' Marastelli nakon posjeta groblju. — Cvijeće koje nikada ne vene. A svuda okolo polje. Ako pružiš malo glavu preko ograde, vidiš čitavo mjesto pod nogama; čuješ žamor, glasove... A jesi li vidjela tu lijepu bijelu sobicu, čistu, punu svježeg zraka? Naveče zatvoriš vrata i prozor; upališ svijetlo; i kod kuće si, kod svoje kuće: kuća kao i svaka druga. Što se premišljaš?

A susjede opet:

— Pa naravno! A onda, sve je navika; vidjet ćeš: poslije nekoliko dana ništa neugodna. Uostalom, kćeri, mrtvi ne čine nikome zla; od živih se moraš čuvati. A ti, koja si mlađa od nas, imat ćeš nas sve ovdje, jednu po jednu. Ovo je velika kuća, a ti ćeš biti gospodarica i dobra čuvarica.

Taj posjet tamo gore onog lijepog svibanjskog dana ostao je u duši Marastelle kao utješljiva slika za svih jedanaest mjeseci što je bila zaručena: njoj se vraćala mislima u časovima klonulosti, pogotovo kad bi nastalo veče, kad joj je dušu obuzimala tama i kad je drhtala od straha.

Još je otirala suze, kad se don Lisi Chírico pojavio na vratima s dva velika omota u rukama. Gotovo ga nisu prepoznali.

— Majko Božja! — usklikne Mamm' Anto'. — A što ste učinili, krštena dušo?

— Ja? Ah, da... Brada... — odgovori don Lisi turobnim posmjehom, što mu je zbunjeno drhturio na širokim i modrim golim usnama.

Ali nije se don Lisi samo obrijao: sav se bio razrezao, tako se duboko ukorijenila ona čupava brada u te upale obraze, što su mu sada davali izgled oderanog jarca.

— Ja, ja sam ga svjetovala da se obrije, ja, — požurila je da se bučno umiješa donna Nella, vjerenikova sestra, stigavši sva zajapurena i debela.

Pod šalom je nosila nekoliko boca i činilo se, kad je ušla, da je zakrčila čitavu sobicu s onom svojom svile-nom haljinom boje zelenoga graška što je šuštalala poput česme.

Za njom je išao njezin muž, mršav kao i don Lisi, šutljiv i namrgođen.

— Jesam li zlo uradila? — nastavi ona oslobađajući se svog šala. — Neka kaže mlada. Gdje je? Gledaj, Lisi: jesam li ti rekla? Plače... Imaš pravo, dijete moje. Jako smo zakasnili. Ali kriv je on, Lisi: »Da je obrijem? Da je ne obrijem?« Dva sata dok se odlučio. Reci, molim te, ne čini li se tako mlađi? S onim bijelim dlačurinama, na dan svadbe...

— Pustit ću je opet rasti, — reče Chirico prekidajući sestru i žalosno gledajući mladu vjerenicu. — Izgledam isto tako star i povrh toga ružniji.

— Čovjek je čovjek, magarčino, a nije ni lijep ni ružan! — mudro presudi sestra, puna gnjeva. — Radije pazi: novo odijelo! Svega ćeš pokvariti, šteta!

I stala ga je lupati po rukavima, da istrese s njega brašno od kolača što ih je još uvijek držao u ona dva omota.

Bilo je već kasno; morali su prije otići na magistrat, da ih činovnik dugo ne čeka, a onda u crkvu; a gozbu je trebalo završiti prije večeri. Don Lisi, veoma revan u službi, bio je sav kao na žeravici najviše zbog sestre, koja je bila bučna i smutljiva, pogotovo poslije večere i obilnog pića.

— Trebamo glazbe! Jeste li ikada vidjeli svadbu bez glazbe? Moramo plesati! Pošaljite po slijepog Si-dora... Gitare i mandoline!

Toliko se derala, da je brat bio prisiljen pozvati je na stranu.

— Prestani, Nella, prestani! Trebala bi shvatiti, da ne želim toliku buku.

Sestra je izbuljila u njega ovalike oči.

— Kako? Neka! Zašto?

Don Lisi namršti obrve i duboko uzdahne:

— Promisli, da je istom godina dana što je ona jadnica.....

— Još uvijek misliš na nju? — prekine ga donna Nella smijući se grohotom. — Pa sad uzimaš drugu! Oh, sirota Nunziata!

— Uzimam drugu, — reče don Lisi zatvarajući oči i problijeđivši, — ali ne ću ni svirke ni plesa. Drugo je meni na duši.

A kad mu se učinilo, da se dan kloni zapadu, zamoli punicu, da spremi sve za odlazak.

— Znate, moram zvoniti Zdravomariju tamo gore.

Prije no što će napustiti kuću, Marastella se objesila majci oko vrata i ponovo je udarila u plač, u plač koji se činilo da ne će više prestati. Nije joj se išlo, nije joj se išlo tamo gore, samoj s njim...

— Svi ćemo te ispratiti, nemoj plakati, — tješila je majka. — Nemoj plakati, ludice!

Ali i ona je plakala, a plakale su i mnoge susjede.

— Gorak odlazak!

Samo donna Nella, sestra Chirica, rumenija u licu nego ikada, nije bila ganuta: govorila je, da je prisustvovala barem kod dvanaest vjenčanja i da na kraju suze, baš kao i konfeti, nisu nikada izostajale.

— Plače kći kad ostavlja majku; plače mati kad ostavlja kćer. Zna se! Još jednu čašicu, da ublažimo ganuće, pa idimo, jer se Lisiju žuri.

Krenuše. Izgledalo je to prije kao sprovod nego li kao svadbena povorka. Dok su prolazili, svijet što ih je gledao s prozora ili s vrata, ili što se zaustavljao na ulici, uzdisao je: — Sirota mlada!

Gore, na maloj čistini pred ogradom, prije no što će se oprostiti, uzvanici se malo zadržase da osokole Marastellu, neka bude hrabra. Sunce je zapadalo, a nebo je bilo crveno, u plamenu, dok se more pod njim činilo užareno. Iz mjesta u dolini uzdizali su se neprekidni, nejasni glasovi kao daleka vrema. Ti su svadljivi glasovi zamirali na bijelom, hrapavom zidu što je opasivao groblje, izgubljeno tamo gore u tišini.

Srebrnasti se zvuk zvonca razlijebao zrakom. Don Lisi je objavljivao Zdravomariju, i to je bio znak za odlazak gostiju. Slušajući taj cilik zvonca svima se zid groblja pričinio još bjeljim. Možda zato, što je zrak postao tamniji. Trebalo je poći, da ne bi zakasnili. I svi se stadoše praštati s mnogo dobrih želja za mladu.

Uz Marastellu, smetenu i smrznutu, ostala je mati i dvije najbliže prijateljice. Oblaci gore visoko, prije od plamena, postali su sada tmurni kao od dima.

— Hoćete li ući? — reče Don Lisi ženama s praga ograde.

Ali Mamm' Anto' dade mu brzo znak rukom da šuti i da čeka. Marastella je plakala zaklinjući je, da je odvede sa sobom dolje.

— Smiluj se! smiluj se!

Nije vikala; govorila joj je tako tiho i s tolikim drhtajem u glasu, da se jadnoj majci srce kidalo. Kći je drhtala — znala je ona — jer -je ugledala s vrata nutrinu groblja, sve one križeve tamo, na koje su se spuštale večernje sjene.

Don Lisi je pošao u sobicu, da zapali svijetlo; bacio je pogled oko sebe, da vidi je li sve u redu i ostao je tu neko vrijeme ne znajući hoće li otići k njima ili će čekati dok mati nagovori kćer da uđe.

Shvaćao je i opravdavao je. Bio je svjestan toga, da njegova tužna, ostarjela, poružnjela osoba ne može uliti mladost ni ljubavi ni povjerenja; i njemu je srce bilo puno suza.

Sve je do prošle večeri klečao plačući kao dijete pred jednim križem na onome groblju, da se oprost od

svoje prve žene. Nije smio više misliti na nju. Sad će biti sav za onu drugu: otac i muž u jednoj osobi. Ali nove brige za mladu ženu ne će ga nagnati da zanemari brige, što ih je toliko godina s ljubavlju brinuo za sve one, prijatelje ili neznane, koji su počivali tamo gore pod njegovim nadzorom.

Obećao je to dan prije svim onim križevima za vrijeme svog noćnog posjeta.

Marastella se na kraju dala nagovoriti i ušla je. Majka je odmah za njom zatvorila vrata, kao da želi odvojiti kćer u intimnost njezine sobice, ostavivši napolju strah pred onim mjestom. I zbilja, pogled na domaće predmete kao da je donekle utješio Marastellu.

— Daj, skinu maramu, — reče Mamm' Anto'. — Čekaj, skinut će ti ja. Sad si kod svoje kuće...

— Gospodarica, — dometne don Lisi plašljivo s tužnim i srdačnim posmijehom.

— Čuješ li? — reče Mamm' Anto' želeći potaknuti zeta da još govori.

— Gospodarica moja i svega moga, — nastavi don Lisi. — Vi to zacijelo već znate. Naći ćete ovdje čovjeka, koji će vas poštovati i koji će vas voljeti kao vaša majka. I ne trebate se ničega bojati.

— Ničega, ničega, naravno! — navaljivala je mati. — Nije ona valjda još uvijek dijete! Kakav strah! Imat će sada toliko posla... Nije li tako? Nije li tako?

Marastella je nekoliko puta kimnula glavom kao da potvrđuje; ali čim je Mamm' Anto' s dvjema susjedama krenula da pođu, ona provali opet u plač i ponovo zgrabi majku bacivši joj se oko vrata. Ova se nježnim naporom oslobodi kćerkina zagrljaja, još joj jedamput preporučiti neka se povjeri mužu i Bogu, i pođe sa susjedama plačući i ona.

Marastella ostade pokraj vrata, koja je majka izlazeći ostavila pritvorena, i pokrivši lice rukama silila se da uguši jecaje, što su iz nje provaljivali, kad jedan dašak vjetra tiho otvori ona vrata.

Držeći još uvijek ruke na licu, ona to nije primijetila: pričinilo joj se naprotiv, da se odjednom — tko zna zašto — otvorila u njoj kao neka slatka praznina, nešto kao san; začuje neku daleku, drhtavu zvonjavu popaca, neki svjež, opojni miris cvijeća. Skinula je ruke s očiju: ugledala je na groblju neku svjetlost, svjetliju od zore, i ta svjetlost kao da je očarala sve te nepomične i jasne predmete.

Don Lisi dotrča da zatvori vrata. Ali tada Marastella, dršćući i stisnuvši se u kut između vrata i zida, naglo zavikne:

— Za božju milost, ne dirajte me!

Don Lisi zastade osupnut onim instinktivnim pokretom jeze.

— Ne diram te, — reče. — Htio sam zatvoriti vrata.

— Ne, ne, — odgovori naglo Marastella, da bi ga držala daleko. — Ostavite ih samo otvorena. Nije me strah!

— A onda?... — promuca don Lisi osjećajući kako mu ruke klонуše.

Kroz zatvorena vrata, u tišini, dopiralo je pjevanje seljaka, koji se bezbrižan vraćao u polje tamo gore, pod mjesečevim svijetlom, u onu svježinu svu zasićenu mirisom zelenog sijena netom pokošena.

— Hoćeš li me pustiti da prođem, — prihvati don Lisi posramljen, duboko ogorčen, — idem zatvoriti ogradu što je ostala otvorena.

Marastella nije se maknula iz ugla gdje se bila stisnula. Lisi Chirico uputio se polagano da zatvori ogradu; baš je htio unići, kad je ugleda kako ide prema njemu, kao da je najednom poludjela.

— Gdje je, gdje je moj otac? Recite mi! Hoću da idem svome ocu.

— Evo odmah, zašto ne? imaš pravo; odvest ću te onamo, — odgovori joj muklo. — Svake večeri ja obilazim prije spavanja. To mi je dužnost. Večeras nisam

htio zbog tebe. Idimo. Ne trebamo svijetla. Imamo svijetlo s neba.

I pođoše pošljunčenicima puteljcima između živica procvjetalog despika.

U svijetlu mjesečine isticale su se svuda unaokolo gospodske grobnice, a na zemlji crni, željezni križevi siromaha, što su bacali vlastitu sjenu na jednu stranu, kao da i ona leži uz njih.

S obližnjih je polja dopirao sve jasniji, sve određeniji drhtavi pijev popaca, a iz daleka neprestani mrmor mora.

— Ovdje, — reče Chirico pokazujući niski, priprost grob, nad kojim je bila uzidana ploča na spomen brodoloma i triju žrtava dužnosti. — Tu leži i Sparti, — do metne, kad je vidio kako je Marastella jecajući klekla pokraj groba. — Ti plači ovdje... Ja ću malo dalje; nije daleko...

Mjesec je s neba promatrao malo groblje na visoravni. On je jedini vidio one dvije crne sjene na žutom šljunku jednog puteljka pokraj dvaju grobova u onoj blagoj noći mjeseca travnja.

Don Lisi, nagnut nad grobom svoje prve žene, jecao je:

— Nunzia', Nunzia', čuješ li me?

DAR DJEVICE MARIJE

Dono della Vergine Maria

- † Assunta.
- † Filomena.
- † Crocifissa.
- † Angelica.
- † Margherita.
- †

Tako: križić, i pokraj njega ime mrtve kćeri. Pet po redu. Zatim šesti, što je očekivao ime posljednje: Agate, koja je još malo imala trpjeti.

Don Nuccio D'Alagna začepio je uši, da je ne čuje kako tamo kašlje; pa kao da njega muči taj kašalj, sazeo je oči i čitavo ono tužno lice, načičkano sijedim dlakama; zatim ustade.

Kao da se gubio u onom ogromnom haljetku, kojemu se ni boja nije više raspoznavala i koji je jasno pokazivao da i dobrotvornost, ako dobro pogledaš, može izgledati porugljiva. Zacijelo je taj stari kaput dobio kao milostinju. I don Nuccio, da popravi koliko može prekomjernu dobrotvornost, nekoliko je puta zavrnuo rukave na mršavim rukama. Ali kao onaj kaput, tako se i svaka druga stvar, njegova bijeda, njegove nesreće, golotinja one kuće što je ipak bila puna sunca ali i muha, — sve se činilo kao gotovo nevjerojatno pretjerivanje.

Pričekao je neko vrijeme prije no što je pošao tamo, jer je znao, da kćerka ne želi da joj dođe odmah nakon onih navala kašlja; međutim je prstom izbrisao ono groblje što ga je zabilježio na dasci stola.

U onoj je drugoj sobi, osim krevetića bolesnice, bila još samo jedna rasklimana stolica i jedna smotana

slamnjača na podu, koju je starac svake večeri odvlačio u susjednu sobu, da na njoj legne odjeven. Ali na zidu, na starim izbljedjelim papirnatim tapetama, što su na više mjesta bile poderane i s kojih su visjele krpe, ostali su utisnuti tragovi založena i rasprodana pokućstva; i još je na zidu koji ostatak paučine, koju je taj namještaj nekada pokrivaio.

U toj praznoj i zvučnoj sobi bilo je toliko svijetla, da je gotovo proždiralo bljedoću mršavog lica bolesnice koja je ležala na krevetu. U tom su se licu vidjele samo plave udubine očiju. Ali zato svuda uokolo, na jastuku, u suncu, požar njezine crvene kose. A ona je, sva tiha, na tom suncu što je padalo na krevet, gledala svoje ruke ili je omatala oko prstiju kovrčice svoje divne kose. Bila je tako tiha, tako mirna, da kad bi pogledao nju, pa onu sobu oko nje, u svoj toj svijetlosti, da nije bilo zujanja koje muhe, gotovo ti ne bi izgledala prava.

Don Nuccio je sjeo na onu jedinu stolicu i mislio nešto lijepa lijepa za svoju kćer: na jedinu stvar, što se za nju još moglo zaželjeti, to jest da joj Bog prosvijetli pamet, pa da je ono okrutno mučenje, tu, na prljavoj slamnjači tog kreveta u praznoj kući, navede da zatraži prenos u bolnicu, kamo nijedna od sestara, umrlih prije nje, nije htjela poći.

I tamo je trebalo jednako umrijeti?

Ne: don Nuccio je zanijekao prstom s uvjerenjem: bilo je nešto drugo; pristojnije.

I uistinu je u mislima vidio dug prolaz, svijetao, sa mnogo i mnogo bijelih krevetića u redu, s jedne i druge strane, a na dnu se velik prozor otvorio u plavetnilo neba; vidio je milosrdne sestre, s onim velikim bijelim krilima na glavi, a na svakom su im koraku zveckale medalje obješene o čisla; vidio je i nekog starog svećenika, koji ga je vodio za ruku duž onog prolaza: on je smeteno gledao na ovaj i na onaj krevet, rastužen od ganuća; na kraju mu je rekao: »Ovdje« i povukao ga na rub jednog od onih kreveta, gdje je umirući, sva preobražena, ležala ona bijednica, koja je, nakon što mu

je dala na svijet šest malih stvorenja, pobjegla od kuće, da na kraju završi tu. — Evo je! — Njemu je već umrla prva kći, Assunta, u dvanaestoj godini.

— Kao i ti! ona ti ne prašta.

— Nuccio d'Alagna, — strogo ga je opomenuo svećenik. Nalazimo se u oči sa smrću.

— Da, oče. Bog to hoće, i ja joj praštam.

— I u ime kćeri?

— Jedna je umrla, oče. U ime ostalih pet, koje će za njom.

I zbilja, sve, jedna za drugom. A on je sad bio gotovo oglupavio. Njegovu su dušu ponijele sa sobom onih pet umrlih kćeri. Za ovu mu je posljednju ostao jedva mrvičak. Ali je taj mrvičak ipak još gorio na vrhu; na njegovu vrhu bilo je još nešto poput plamička. Njegova vjera. Smrt, život, ljudi već su godinama duvali i duvali, da bi ga ugasil: nije im uspjelo.

Jednoga je jutro vidio kako neki susjed, koji je stanovao preko puta, otvara vratašca krletke da iz nje istjera izvježbanu ptičicu koju mu je prije nekoliko dana prodao za male novce.

Bilo je zimi i kiša je padala. Sirota je ptičica doletjela do svog starog prozora i udarala krilašcima o stakla, kao da od njega traži pomoć i gostoprimstvo.

Otvorio je prozor, i koliko li je samo milovao onu glavicu mokru od kiše! Zatim ju je položio na rame kao nekada, a ona mu je ključala uho. Sjećala se dakle! Prepoznala ga je! Ali zašto ju je susjed potjerao iz krletke?

Shvatio je to don Nuccio uskoro. Već je od nekoliko dana primijetio, da su mu se ljudi na ulici uklanjali i da su neki, kad je prolazio, pravili neke pokrete.

Ptičica mu je ostala u kući čitave zime, skakutala je i pjevajući prelijetala onim dvjema sobicama, zadovoljna kojim komadićem kruha. Zatim je, kad je nastalo lijepo, odletjela; ali ne odjednom: najprije mala bježanja na

krovove susjednih kuća: vraćala se uveče; onda se nije više vratila.

Otjerati ptičicu, još kako tako! Ali potjerati i njega, baciti ga nasred ulice s kćerkom na samrti... Gdje je tu savjest?

— Savjesti, don Nuccio moj, ja imam! Ali sam i kolektor lutrije — rekao mu je Spiga, koji ga je toliko godina držao u svojoj prodavaonici.

Svaki zanat, svako zvanje zahtijeva i svoju posebnu savjest. A može li se kazati da netko tko prodaje srećke za lutriju čini zlo djelo ako otima kruh iz usta jednom starcu, koji je u čitavom mjestu razvikao da donosi nesreću, pa sigurno ne privlači više ljude da igraju u njegovoj prodavaonici?

Don Nuccio se morao pokloniti pred ovom očitom istinom; i napustio je plaćući onaj dućančić. Bila je subota naveče; a u kući preko puta onaj je isti susjed, koji je povjerio ptičicu iz krletke, slavio dobitak na lutriji. Te je susjedove brojeve u prodavaonici registrirao on, don Nuccio. Eto dokaza o nesreći koju donosi.

Sjedeći uz prozor gledao je u kući preko puta namješten sto i uzvanike, koji su galamili uz jelo i piće. Nakon nekog vremena jedan je od njih ustao i lupio mu prozorskim kopcima u lice.

Tako je Bog htio.

Ako mu se sve to događa, znak je da Bog tako hoće, govorio je bez sjenke poruge don Nuccio d'Alagna. To mu je, što više, postala uzrečica. I kod toga je uvijek popravljao zavrnutе rukave.

— Vraga! — odgovarao mu je svaki put don Bartolo Scimpri: jedini koji mu se sada još nije bojao približiti.

Pretjerano visoka stasa, koštunjav i crn kao ugarak, taj se Bartolo Scimpri, premda već nekoliko godina izopćen iz crkve, još uvijek odijevao kao svećenik. Rukavi njegove stare, masne i pozelenjele mantije imali su obratnu manu od don Nuccijevog haljetka: dopirali su

mu malo ispod lakta, otkrivajući dlakave podlaktice. A dolje su mu bile otkrivene ne samo nožurine ukrcane u dvije velike seljačke cipeletine, nego čak i listovi opaljeni suncem, jer su mu se pamučne čarape, od neprestanog uvijanja na jednom mjestu i zavrtnja da bi čvrsto stajale, konačno razlabavile i padale dolje na nožne članke.

Veselo se ponosio svojom ružnoćom i onim svojim čelom, što je izgledalo da mu je od čelava tjemenja spuznulo dolje sve do vrška ogromnog nosa, dajući mu neobičnu sličnost s puranom.

— Ovo je jedro! — klicao bi, udarajući se po čelu.
— U njega duva božanski duh!

Uhvatio bi zatim s dva prsta nosinu:

— A ovo, kormilo!

Snažno bi udahnuo zrak, pa kad bi zrak prouzročio šum u začepljenom nosu, naglo bi skinuo ona dva prsta i mahao njima po zraku kao da se opekao.

Nalazio se u otvorenoj borbi s čitavim klerom, jer je kler — kako je obično govorio — ošepavio Boga. Đavo je, naprotiv, prohodao. Trebalo je na svaki način pomladiti Boga, trebalo ga je pustiti da usporedo s napretkom putuje željeznicom bez toliko tajanstvenosti, da bi mogao prestići đavla.

— Električnog svijetla! Električnog svijetla! — vikao je mašući dugim rukama u kratkim rukavima. — Znam ja kome je potrebna tolika tama. A Bog znači Svijetlo!

Bilo je krajnje vrijeme, da prestane sva ta glupava komedija vanjskih vjerskih obreda: mise i četrdesetnice. I uspoređivao je svećenika u dugom obredu posvećivanja hostije, da je zatim proguta, s mačkom koji se najprije šali s mišem, pa ga poslije pojede.

On će osnovati Novu Crkvu. Već je mislio na članke Nove Vjere. Mislio je na njih noću, pa ih je bilježio. Ali prije svega je trebalo pronaći blago. Kako? Pomoću mješečarke. Našao je jednu, koja mu je pomagala da pogađa bolesti. Jer je don Bartolo liječio i bolesnike. Liječio ih

je nekim smjesama izvađenim iz nekih posebnih trava, uvijek prema naputcima one mjesečarke.

Pričala su se čudesa o tim ozdravljenjima. Ali se don Bartolo nije oholio. Tjelesno je zdravlje poklanjao badava onima, koji su se pouzdavali u njegova ljekovita sredstva. Za sasvim je drugim on težio! Da ljudima spremi zdravlje duše.

Ljudi međutim još nisu bili na čistu, da li da ga smatraju luđakom ili varalicom. Netko je govorio da je lud, netko da je varalica. Heretik je bio sigurno; možda opsjednut đavolom. Jazbina u kojoj je stanovao na nekom svom malom imanju kraj groblja iznad mjesta, bila je nalik radionici kakvog čarobnjaka. Seljaci iz okolice polazili su tamo noću, zakukuljeni i s fenjerićem u rukama, da bi ih mjesečarka naučila gdje je točno mjesto nekih *nalazišta*, nekog skrivenog blaga što su tvrdili, da je bilo zakopano u okolišnim poljima za vrijeme revolucije. I dok je don Bartolo uspavljivao mjesečarku, nijem, sablastan, uzdignutih ruku nad njezinom glavom, pri titravoj svjetlosti uljanice, oni su drhtali. A drhtali su i kad ih je pozivao da izađu s njim napolje, ostavivši u jazbini uspavanu ženu, i naložio im da kleknu na голу zemlju, pod zvjezdanim nebom. Kleknuo je i on, i nakon što je napetih ušiju prisluškivao tihim zvukovima noći, govorio je tajanstveno:

— *Psss...* evo ga! evo ga!

I podigavši čelo, iznenada je improvizirao veoma čudne molitve, što su se njima pričinjale đavolskim dozivanjima i kletvama.

Kad je ponovno ulazio, govorio je:

— Boga treba moliti ovako, u njegovom hramu, zajedno s popcima i žabama. Sad na posao!

Ako bi se koji crv probudio u starinskom sanduku što je sličio lijesu, tamo u nekom kutu, ili bi plamičak uljanice zapucketao od daha vjetra, srsi su prolazili tijelom onih seljaka, pozornih i sleđenih od straha.

Kad pronade blago, podići će Novu Crkvu, otvorenu zraku i suncu, bez oltara i svetačkih slika. Don Bartolo

je svaki dan tumačio don Nucciju d'Alagna, što će sve raditi novi svećenici, jer je on bio ipak jedini, koji ga je barem prividno slušao bez opiranja, i koji nije bježao začepivši uši.

— Prepustimo to Bogu! — to je bilo sve, što se katkada usudio reći s uzdahom.

Ali don Bartolo ga je smjesta ušutkao:

— K vragu!

I za milostinju mu je davao prepisivati, toliko i toliko po stranici, članke Nove Vjere što ih je noću načrkao. Donosio mu je i nešto za jelo i po koju čarobnu mirodiju za bolesnu kćer.

Tek što je otišao, don Nuccio je trčao u crkvu da izmoli oprostjenje od Boga Oca, od Isusa, od Djevice, od svih Svetaca, što je morao sve to slušati i što je morao od nužde večerima prepisivati sve one đavolske stvari. Što se njega tiče, on bi bio radije umro od glada; ali činio je to zbog kćeri, zbog one jadne nevine duše! Kršćanski su ga vjernici svi od reda napustili. Zar je to mogla biti božja volja, da mu u toj nevolji, crnoj kao paklina, jedino svijetlo milosrđa dolazi od onog đavla u svećeničkoj halji? Što da radi, Gospode, što da radi? Koji je to veliki grijeh počinio, da mu je i onaj komadićak kruha morao izgledati otrovan zbog ruke što mu ga je pružala? Sigurno je taj čovjek vršio nad njim neku đavolsku moć.

— Oslobodite me, Djevice Marijo, oslobodite me Vi!

Klečeći na stepenicama pred svetištem Blažene Djevice, ukrašene draguljima i zlatom, odjevene u plavi saten, s bijelim plaštem osutim zlatnim zvijezdama, don Nuccio je uzdizao suzne oči nasmiješenom licu božanske Matere. Najradije se njoj obraćao, da bi mu od Boga isposlovala oprostjenje, ne toliko zbog prokletoga kruha što ga je jeo, ne toliko zbog onih đavolskih spisa što je morao prepisivati, koliko zbog drugog jednog grijeha, bez sumnje najtežeg od svih. Priznavao je to dršćući. Pristajao je, da ga don Bartolo uspavljuje kao i onu mje-sečarku.

Prvi je put to uradio zbog kćeri, da bi u magnetskom snu pronašao travu koja bi je imala izliječiti. Travu nije pronašao; ali on se i dalje puštao uspavljivati, da bi osjetio tu novu slast, blaženstvo onog čudnog sna.

— Letimo, don Nuccio, letimo! — govorio mu je don Bartolo, držeći mu palce obih ruku, dok je on već spavao i vidio. — Osjećate li krila? Pa dobro, poletimo malo, da nam odlane. Ja vas vodim.

Kćerka je to gledala s kreveta, naslonjena na lakat, široko rastvorenih očiju, uznemirena i zaprepasjena: vidjela je kako su zatvorene očeve vjeđe treptale, kao da mu se vid, zabliješten u vrtoglavoj brzini leta, izgubio u neizmjernost nekog sjajnog prizora.

— Voda... koliko vode... koliko vode... — govorio je doista zadihano don Nuccio; a njegov glas kao da je dopirao iz daleka iz daleka.

— Pređimo ovo more, — odgovarao je muklo don Bartolo namrštena čela, gotovo u nekom skrajnjem naporu volje. — Sidimo u Napulj, don Nuccio: vidjet ćete kako je to lijep grad! Zatim uzletimo opet i pođimo u Rim da zanovijetamo papu, zujeći oko njega poput stršena.

— Ah, Marijo Djevice, Presveta Majko, — molio je nakon toga pred svetištem don Nuccio, — oslobodite me Vi ovog đavla koji me drži!

I držao ga je uistinu: dosta je bilo da ga don Bartolo pogleda na neki čudni način, i on bi smjesta osjetio neku neobičnu slabost u svim udovima, a oči su mu se same zaklapale. I još prije no što bi don Bartolo zakoraknuo na stepenice, on je svaki put sjedeći uz kćerku predosjećao njegov dolazak drhteći u čitavom tijelu.

— Evo ga, dolazi, — govorio je.

I zbilja, malo kasnije eto ti don Bartola, koji je pozdravljao oca i kćer svojom muklom glasinom:

— *Benedicite.*

— Dolazi, — reče i toga dana don Nuccio kćeri. Ona je nakon one jake navale kašlja osjetila odmah da joj

je bolje, osjetila se olakšanom, pa je mimo običaja počela govoriti ne o ozdravljenju, ne — tako se daleko nije obmanjivala — ali, tko zna! o nekom kratkom zastoju u bolesti, koji će joj dopustiti da se malo pridigne.

Kad je čuo gdje tako govori, don Nuccio je zamro. O, Djevice Marijo, da nije to posljednji dan? Jer i ostale su kćerke tako: — »*Bolje, bolje,*« — a malo su zatim izdahnule. To je dakle oslobođenje, što mu ga je Djevice podjeljivala? Ah, ali ne to, nije to on od nje molio toliko puta; svoju je smrt molio: jer bi tada kćerka, vidjevši se sama, dopustila da je odvedu u bolnicu. Zar je naprotiv on morao ostati sam? prisustvovati smrti i ovog posljednjeg nevinašca? Zar je tako Bog htio?

Don Nuccio je stisnuo šake. Ako njegova kći umre, on nije više ništa trebao; nikoga nije trebao; najmanje pak onoga koji mu je, pomažući ga u tjelesnim potrebama, upropaštavao dušu.

Ustao je; rukama je snažno pritisnuo lice.

— Oče, što ti je? — upitala je začuđena kći.

— Dolazi, dolazi, — odgovori, gotovo za sebe; i otvarao je i stiskao šake, ne brinući se da sakrije uzrujanost.

— Pa što ako dolazi? — reče Agatina, smiješeći se.

— Otjerat ću ga! — reče tada don Nuccio; i odrešito izađe iz sobe...

Bog je to htio, zato ga je ostavio na životu i oduzima mu kćer: htio je neki čin pobune protiv tiranije onog đavla; htio mu je dati vremena da se pokaje zbog svog velikog grijeha. I pošao je don Bartolu u susret, da ga zaustavi na ulazu.

Don Bartolo se polako penjao uz posljednje stepenice. Podigao je glavu, ugledao don Nuccia na vrhu stepenica i pozdravio ga kao obično:

— *Benedicite.*

— Polako, stanite, — započe don Nuccio uzbuđeno, gotovo bez daha, stajući pred njega ispruženih ruku. — Danas mora ovamo ući Gospod zbog moje kćeri.

— Je li već? — upita rastuženo i zabrinuto don Bartolo, misleći da je starčevo uzbuđenje prouzrokovano skorom nesrećom. — Dajte da je vidim.

— Ne, kažem vam! — prihvati don Nuccio grčevito zadržavajući ga za ruku. — U ime Boga vam kažem: nemojte ulaziti!

Don Bartolo ga je zabezeknuto pogledao.

— Zašto?

— Jer mi Bog tako zapovijeda! Odlazite! Možda je moja duša prokleta; ali poštujte dušu jednog nevinog stvorenja, koje se ima pojaviti pred božanskom pravdom!

— Ah! tjeraš me? — reče zaprepašteno don Bartolo Scimpri upirući kažiprst jedne ruke na grudi. — Mene tjeraš? — navaljivaše preobražen od gnjeva i uspravivši se u svem tijelu. — Dakle i ti, kukavni crve, i ti kao i čitavo ovo krdo živina, misliš da sam sotona? Odgovaraj!

Don Nuccio se priljubio uza zid pokraj vrata: noge ga više nisu nosile, i nakon svake riječi don Bartola kao da je postajao sve manji.

— Jadni nezahvalni kukavelju! — nastavi tada onaj. — I ti se dižeš protiv mene, pristajući uz one, koji su te udarali nogom kao šugavo pseto? Ujedaš ruku, koja ti je pružala kruh? Ja da sam upropastio tvoju dušu? Zemni crve! Zgnječio bih te nogom, da ne pobuđuješ gađenje i samilost u isto vrijeme! Gledaj mi u oči! gledaj! Tko će te nahraniti? tko će ti dati da pokopaš kćer? Bježi, bježi u crkvu, idi i izmoli to od one tvoje Djevice, nakićene poput djevojčure!

Dugo ga je promatrao strahovitim očima; zatim kao da je za to vrijeme skovao u sebi okrutnu osvetu, prasne u porugljiv smijeh; ponovio je tri puta, sa sve rastućim prezirom:

— Životinja... životinja... životinja...

I ode.

Don Nuccio pade na koljena satrven. Kako je dugo ostao tu, na stepenicama, kao prazna vreća? Tko ga je odnio u crkvu pred svetište Djevice? Našao se tamo kao

u snu ničice, s licem na stepenicama; a kad se uspravio i podigao na koljena, s njegovih je usana izvirala snažna, žarka bujica riječi, koje mu se pričinise da nisu ni njegove:

— Toliko sam trpio, toliko sam toga vidio, i još sam na životu... Sveta Djevice, vazda sam Vas hvalio! Da ja umrem prvi, ne, Vi to niste htjeli: neka bude Vaša sveta volja! Zapovijedajte mi, i ja ću Vas uvijek do kraja slušati! Evo, došao sam ja sâm, da Vam ovim svojim rukama ponudim posljednju svoju kćerku, posljednju krv moju: uzmite je brzo, Majko ožalošćenih; ne dopustite da mi više pati! Znam, ni sami ni zapušteni nismo: imamo Vašu dragocjenu pomoć, i ovim se samilosnim i blaženim rukama preporučujemo. O, svete ruke, o, slatke ruke, ruke koje liječe svaku ranu: blažena glava na koju se u raju polože! I ako sam dostojan, ove će mi ruke sada priteći u pomoć, pomoći će mi, da se pobrinem za svoju kćer. O, Djevice sveta, svijee i lijes. Kako ću? Vi ćete učiniti: Vi ćete se pobrinuti: je li istina? je li istina?

Najednom, u zanosu molitve, ugleda čudo. Na preobraženom licu bezgranično mu se proširio neki nijemi, gotovo luđački smijeh.

— Da? — reče i odmah zatim zanijemi, te se prestravljeno svinuo unatrag, sjeo na pete, skrstivši ruke na prsima.

Na licu Djevice, u tili čas, oživio je posmjeh očiju i usana; u očima joj je blistao živ posmjeh usana i vidio je, kako se s onih usana pokreće bez glasa jedna riječ:

— *Uzmi.*

I Djevica pokrene ruku s koje je visjelo čislo od zlata i bisera.

— *Uzmi,* — ponavljale su sve vidljivije usne, jer je on ostao tu kao okamenjen. Žive su, Bože, žive su te usne; i pokret te ruke pa i glave, da, sada i glave, s tako je živim, živim i usrdnim pozivom pratio ponudu, da se on morao, morao protegnuti, ispružiti jednu dršćuću ruku prema ruci Djevice; i već je htio primiti čislo, kada je iz sjene druge crkvene lađe odjeknuo krik poput groma;

— Ah, lupežu!

I don Nuccio pade, kao ošinut munjom.

Dotrčao je odmah neki čovjek vičući, zgrabio ga za ruke, postavio ga na noge, drmajuci ga i zlostavljajući.

— Lupežu! stari lupežu! U kući Gospodnjoj? Okra-
sti svetu Djevicu? Lupežu! lupežu!

I nazivajući ga tim imenima i pljujući mu u lice vukao ga je prema crkvenim vratima. Dotrčali su ljudi s trga, i sada je usred zbora kletava popraćenih udarcima noge, pljuvanjem i guranjem, obezumljeni don Nuccio d'Alagna:

— Poklon, — jecajući mucao, — poklon Djevice Marije...

Ali ugledavši na trgu punom sunca sjenu kamenog stupa što se dizao pred crkvom, kao da je ta sjena iznenada izvirala iz samog trga, poprimajući lik don Bartola Scimpri, ogromnog, zamahujući ponovno glavom u onom svom đavolskom smijehu, krikne don Nuccio i pade mrtav na ruke svjetine što ga je povlačila.

I DVA!

E d u e!

Dugo je lutao Diego Bronner usnulim predjelom Prati di Castello, prolazeći uz zidove vojarna, instinktivno izbjegavajući svijetlo svjetiljaka pod stablima veoma dugih drvoreda, dok nije stigao konačno na Lungotevere dei Mellini. Umoran se popeo na zidić pustog nasipa i sjeo okrenut prema rijeci. Noge su mu visile u prazninu.

Ni jednoga svijetla u kućama na drugoj strani, na Passeggiata di Ripetta. Kuće su utonule u sjenu i crno se ocrtavale na pozadini lagane i raspršene svjetlosti, koju je tamo za njima grad rasprostirao u noć. Nepomično je bilo lišće na stablima drveća duž nasipa. U velikoj se tišini čulo samo veoma daleko zrikanje popaca, a — tamo dolje — mukli mrmor crnih voda rijeke, u kojoj su se neprekidnim zmijolikim drhtajem odrazivala svijetla sa suprotne obale.

Nebom se naganjalo gusto tkanje beskrajnih laganih oblačaka, niskih i pepeljastih, kao da su ih u brzini pozvali tamo, tamo, prema istoku, na neki tajanstveni sastanak, a mjesec kao da je s visoka obavljao njihovu smotru.

Bronner je uzdignuta lica dugo promatrao taj bijeg, što je tako tajanstvenom živahnošću oživljavao sjajnu šutnju one mjesečne noći. Najednom začuje šum koraka na susjednom mostu Margherita i okrene se.

Šum koraka je prestao.

Možda je netko kao i on stao da promatra one oblačice i mjesec što je prolazio smotru, ili rijeku s onim drhtavim odrazima svijetla na crnoj tekućoj vodi.

Duboko je uzdahnuo i iznova je gledao u nebo, samo ga je smetala prisutnost onog nepoznatog, koji mu je

kvario tužno zadovoljstvo da se osjeća sam. Ali on je ovdje bio u sjeni stabala: pomisli dakle, da ga onaj ne će moći primijetiti; i kao da bi se htio uvjeriti, ponovno se okrene da vidi.

Pokraj kandelabra, što se uzdizao na ogradi mosta, primijeti čovjeka u sjeni. U prvi mah nije shvatio što radi taj čovjek tu u potpunoj tišini. Vidio je kako je odložio nešto kao zamotak na željezno podnožje kandelabra. — Zamotak? Ne: bio je to šešir. A sada? šta! Je li moguće? Sada se penje, prekoračuje ogradni zid. Je li moguće?

Bronner se instinktivno povukao natrag pružajući ruke pred sebe i zažmirivši očima; sav se uvukao u se; začuje užasan pljusak u rijeku.

Samoubijstvo? — Tako?

Otvori opet oči, uroni pogledom duboko u tminu. Ništa. Crna voda. Ni krika. Ni žive duše. Ogleda se oko sebe. Muk, tišina. Nitko nije vidio? nitko čuo? A onaj se čovjek međutim davio... A on se nije micao, zaprepasten. Vikati? Već je prekasno. Šćućuren u sjeni, dršćući u čitavom tijelu, pustio je da se dokonča grozna sudbina onog čovjeka, osjećajući ipak kako ga pritište saučesništvo vlastite šutnje sa crnom noći i pitajući sebe s vremena na vrijeme: — Je li gotovo? je li gotovo? — kao da bi kroz zatvorene oči vidio gdje se onaj nesretnik otima u očajnoj borbi s valovima rijeke.

Kad je nakon onog trenutka užasne zebnje opet otvorio oči i kad se pridigao, onaj duboki mir usnulog grada, nad kojim su bdjele svjetiljke, pričini mu se kao san. Ali kako su sada bljeskali oni odsjevi svijetala na crnoj vodi! Plašljivo je upravio pogled na ogradu mosta: ugledao je tamo ostavljeni šešir onog neznanca. Svijetlo ga je zlokobno osvjetljavalo! Dugi srsi prodoše mu tijelom; zadržće, i dok mu je još uvijek krv šikala žilama, obuzet grčevitim drhtanjem svih mišića, kao da bi ga onaj šešir tamo mogao optužiti, siđe i tražeći sjenu naglo se uputi kući.

— Diego, što ti je?
— Ništa, mama. Što mi je?
— Ne, činilo mi se... Već je kasno...
— Ne ću da me čekaš, to znaš; toliko sam ti puta rekao. Pusti me, da dođem kući kad mi se hoće.
— Dobro, dobro. Ali vidiš, šivala sam... Hoćeš li da ti upalim svjetiljku za noć?

— Bože, svake me večeri pitaš!

Stara mati, kao ošinuta ovim odgovorom na nepotrebno pitanje, otrči vukući malo za sobom jednu nogu, da mu zapali u sobi svjetiljku za noć i da mu priredi postelju.

On ju je slijedio očima gotovo u srdžbi; ali čim je nestala za vratima, uzdahne od samilosti za nju. A odmah ga zatim opet obuze nespokojstvo.

On je ostao tu, da čeka ni sam ne znajući što, ni zašto, u onom mračnom predsoblju s niskim stropom od čađava platna, tu i tamo poderana da su sve visjele krpe na kojima su se skupile muhe i spavale u grozdovima.

Ta je sobica bila sva natrpana starim, dotrajalim namještajem, pomiješanim nekim prostim pokuštvom i novim krojačkim predmetima: jedna mašina za šivanje, dvije ukočene lutke od pruća, jedan gladak, težak stol za krojenje, velike škare, kreda, metar i nekoliko naci-franih modnih žurnala.

Ali Bronner je sada jedva zamjećivao sve to.

Ponio je u sebi kao neku sceneriju prizor onog neba, kojim su brodili oni niski i lagani oblačići; i rijeke s onim odsjevima svjetiljaka; prizor onih visokih kuća u sjeni što su se tamo preko ocrtavale na pozadini gradske rasvjete, i onog mosta s onim šeširom... I strahovit utisak, kao od sna, nepomičnosti svih onih stvari što su bile tamo s njim prisutne, još više prisutne od njega samoga, jer njega zapravo tamo skrivena u sjeni drveća kao da nije ni bilo. Ali njega je sada obuzeo užas, bezumlje, upravo zbog toga, što je u onom trenu ostao tamo kao i one stvari, prisutan i odsutan, noć, šutnja, obala, stabla, svijetla, a da nije vikao u pomoć, *kao da ga nije*

ni bilo; i zbog toga što osjeća da je sada ovdje zapanjen, zabezeknut, kao da je sve to što je vidio i čuo samo sanjao.

Najednom ugleda velikog sivog kućnog mačka, kako je sigurnim i okretnim skokom stao tu na veliki stol. Dva oka: zelena, nepomična i varljiva.

Spopao ga je časoviti užas od tih očiju i naljućen je namrštio obrve.

Prije nekoliko dana taj je mačak oborio sa zida one sobice krletku sa češljugarem, kojega je njegova mati s ljubavlju njegovala. Vještom i strpljivom okrutnošću, uvlačeći pandže između šipaka, izvukao ga je iz krletke i pojeo. Mati se još uvijek nije mogla smiriti; i on je mislio još i sada na propast tog češljugara; ali mačak, eto ga tu, potpuno nesvijestan zla, što ga je počinio. Da ga je surovo potjerao s onog stola, on ne bi nikako shvatio razloga.

I eto već dva dokaza protiv njega te jedne večeri. Dva nova dokaza. A ovaj je drugi iskrsnuo pred njega sasvim iznenada, s tim mačkom; kao što mu je iznenada došao i onaj prvi s onim samoubijstvom na mostu. Jedan dokaz: da on nije mogao biti poput onog mačka tu, koji — nakon što je izvršio zločin — trenutak za tim ne misli više na njega; drugi dokaz: da ljudi ne mogu na očigled nekog čina ostati ravnodušni kao stvari, ma koliko se, kao on, trudili ne samo da ne sudjeluju, nego čak da ostanu gotovo odsutni.

Prokletstvo same uspomene kao takove i odsutnost svake nade, da bi drugi zaboravili. Eto. To su ta dva dokaza. Prokletstvo i očaj.

Kakvim su to novim pogledom od nekoga vremena gledale njegove oči? Gledao je svoju majku, koja se upravo vratila nakon što mu je tamo spremila krevet i upalila svjetiljku za noć, i nije je više vidio kao svoju majku, nego kao koju siromašnu staricu, kakva je ona i bila, s onom velikom bradavicom na desnoj strani malko spljoštena nosa, blijedih i upalih obraza, ispruganih ljubičastim žilicama, i s onim umornim očima što

su se pod njegovim tako čudno nemilosrdnim pogledom naglo spuštale, eto, za staklima naočala, kao od stida. Od stida? zbog čega? Oh, znao je on dobro, zbog čega. Nasmijao se ružnim smijehom; reče:

— Laku noć, mama.

I zatvorio se u svoju sobu.

Polako polako, nečujno, stara je mati opet sjela u maloj sobici da šiva: da misli.

Bože, zašto je tako blijed i izobličen ove noći? Od pića? On nije pio, ili se bar po dahu nije osjećalo. Ali ako je opet upao u društvo zlih prijatelja koji su ga upropastili, ili možda još gorih?

Toga se ona najviše bojala.

S vremena na vrijeme naćulila bi uho, da čuje što on tamo radi, je li legao, spava li već; a međutim je brisala naočale, što su joj se zamaglile sa svakim uzdahom. Htjela je dovršiti taj posao prije no što legne. Sada, kad je Diego izgubio službu, nije joj više dostajala mala mirovina što joj je ostala od muža. A zatim se zanosila jednim snom, koji bi ipak bio njezina smrt: skupiti toliko, radeći i štedeći, da uzmogne sina poslati daleko, u Ameriku. Jer ona je shvaćala, da ovdje, sada, njezin Diego ne bi mogao više naći namještenja, a u kukavnom besposličanju, što ga je izjedalo već sedam mjeseci, bio bi se zauvijek upropastio.

U Ameriku... tamo — oh, njezin je sin bio tako valjan! mnogo je toga znao! prije je i za novine pisao... — u Americi, tamo, — ona će možda od toga i umrijeti — ali njezin će sin zopočeti nov život, zaboravit će, izbrisat će svoju mladenačku pogriješku, kojoj su uzrokom bili zločesti drugovi: onaj Rus ili Poljak, što li je bio, luđak, pijanica, koji je svojim dolaskom u Rim prouzročio nesreću tolikih poštenih obitelji. Mlađarija, zna se! Kao gosti u kući tog stranca, bogatuna i razvratnika, mahnitali su: vino, ženetine... opijali se... Kad bi se onaj opio, htio je igrati karata, i gubio je... Sam je

svojim rukama navukao nesreću na svoju glavu: kakva je smisla imala zatim izdajnička potvora vlastitih drugova u orgijama, onaj skandalozni proces što je izazvao toliku graju i obeščastio tolike mladiće, lakoumne, da, ali iz časnih i poštenih obitelji?

Pričini joj se da čuje odanle neki jecaj i zovne:

— Diego!

Šutnja. Ostade tako neko vrijeme napeta uha i upijena pogleda.

Da: bio je još budan. Što je radio?

Ustade i pođe na vršcima prstiju do vrata, da prisluškuje; zatim se sagne da pogleda kroz otvor na ključanici: — Čitao je... Ah, eto! još uvijek te proklete novine! izvještaj s procesa... — Kako je mogla, kako je samo mogla zaboraviti da uništi one novine, kupljene za užasnih dana onog procesa? — I zašto je te noći, u to doba, čim se vratio kući, opet uzeo te novine i ponovno ih čitao?

— Diego! — zovne opet tiho; i plašljivo otškrine vrata.

On se naglo okrene kao uplašen.

— Što želiš? Još si na nogama?

— A ti?... reče mati. — Vidiš, moram još uvijek žaliti zbog svoje gluposti...

— Ne. Zabavljam se, — odgovori on protežući se. Ustade; ushodao se sobom.

— Poderi ih, baci ih, molim te! — preklinjala je mati sklopljenim rukama... Zašto se još uvijek mučiš? Nemoj više misliti na to!

On se zaustavi usred sobe; nasmiješi se i reče:

— Sjajno! Misliš, ako ja više ne mislim na to, da onda ne bi imali više misliti drugi. Morali bi svi postati zaboravni, svi... da bih ja mogao mirno živjeti. Zaboravan ja, zaboravni drugi... — Što je bilo? Ništa. Bio sam tri godine »na ljetovanju«. Govorimo o drugom... — Zar ne vidiš, zar ne vidiš kako me i ti gledaš?

— Ja? — usklikne mati. — Kako te gledam?

— Onako, kako me i svi drugi gledaju!

— Ne, Diego! Kunem ti se! Gledala sam ... gledala sam te, jer ... morao bi ići krojaču, eto ...

Diego Bronner pogleda odijelo na sebi i opet se nasmiješi.

— Da, staro je. Zato me svi gledaju ... Pa ipak, dobro ga čistim prije no što izađem; dotjerujem se ... Ne znam, čini mi se da bih mogao prolaziti kao bilo koji gospodin, kao netko tko još uvijek može bezbrižno sudjelovati u životu ... Zlo je tamo, tamo ... — dometne pokazujući novine na stolu. — Pružili smo takav prizor, da bi bilo odviše skromno pretpostaviti, da su ga ljudi mogli zaboraviti ... Prizor golih duša, zakržljalih i pomalo prljavih, koji se stide pokazati u javnosti kao sušičavci na stavnji. I svi smo nastojali sakriti svoje sramote jednim okrajkom toge branitelja. A kakav smijeh u publici! Hoćeš li na primjer, da svijet zaboravi kako smo onog Rusa, onog Cagliotra, zvali *Lukulov* i da smo ga zaodijevali u togu kao starog Rimljanina, sa zlatnim naočalima na tubastom nosu? Kad su ga ugledali tamo s onim punim crvenim čvorastim licem, i kad su doznali kako smo s njim postupali, da smo mu skidali koturne s nogu i da smo ga pošteno lupali po ćelavoj lubanji, i da se on pod onim tvrdim udarcima smijao, kreveljio, sav blažen ...

— Diego! Diego, zaboga! — preklinjala je mati.

— Pijan. Mi smo ga opijali ...

— Ti ne!

— I ja, idi molim te, i ja zajedno s ostalima. To je bila zabava! A onda su dolazile karte. U igri s pijanim čovjekom, razumjet ćeš, veoma je lako varati ...

— Zaboga, Diego!

— Tako ... u šali ... Oh, na to se mogu zakleti. Kod toga su se svi smijali, suci, predsjednik; čak i karabinjeri; ali je istina. Mi smo krali ne znajući, ili bolje, znajući da se šalimo. Nije nam izgledala prevara. Bio je to novac gadnog luđaka, koji se tako razbacivao ... U ostalom, ni para nije poslije ostajala u našim džepovima: razbacivali smo i mi novac kao i on zajedno s njim, mahnito ...

Prekinuo se; približio se polici s knjigama; izvadio je jednu.

— Gledaj. Ovo jedino mi grize savjest. Jednoga sam jutro s onim novcem kupio kod nekog piljara ovu knjigu.

I baci je na stol. Bio je to francuski prijevod Ruskinova djela »*Vijenac divlje masline*«.

— Nisam je ni otvorio.

Upro je pogled u nju namrštivši obrve. Kako mu je samo u onim danima mogla pasti na pamet misao da kupi tu knjigu? Bio je odlučio ne čitati više, ne pisati više ni jednoga retka; i odlazio je tamo u onu kuću, s onim drugovima, da se poživinči, da ubije u sebi, da utopi u razvratu svoj san, svoj mladenački san, kad su mu već žalosne životne prilike priječile da mu se posveti kako je on to želio.

Mati je također dugo gledala onu tajanstvenu knjigu; onda ga blago zapita:

— Zašto ne radiš? zašto ne pišeš više, kako si prije radio?

On je pogleda pogledom punim mržnje, iskrivivši se sav u licu kao od neke jeze.

Mati je navaljivala ponizno:

— Kad bi se povukao malo u sebe... Zašto očajavaš? Misliš li, da je sve svršeno? Dvadeset i sedam ti je godina... Tko zna, koliko će ti život pružiti prilika, da se podigneš, otkupiš...

— Ah, da, jedna se pružila, upravo večeras! — nasmije se on porugljivo. — Ali ja sam ostao ondje kao vreća. Vidio sam, kako se jedan čovjek bacio u rijeku...

— Ti?

— Ja. Vidio sam ga, kako je odložio šešir na ogradu mosta; zatim sam ga vidio kako ju je mirno prekoračio, onda sam čuo pljusak u rijeci. I nisam vikao, nisam se maknuo. Bio sam u sjeni stabala i ostao sam tamo vrebajući da li je tko vidio. I pustio sam da se udavi. Da. Ali onda sam primijetio tamo na ogradi mosta pod kanđelabrom šešir i pobjegao sam uplašen...

— Zbog toga... — promrmlja mati.

— Što? Ja ne znam plivati. Skočiti? Pokušati? Stepenice za silazak u rijeku bile su tu, na dva koraka. Gledao sam ih, znaš? i pričinio sam se, da ih ne vidim. Mogao sam ... ali bilo je već uzalud ... prekasno ... Nestao! ...

— Nije bilo nikoga?

— Nikoga. Ja sâm.

— A što si mogao ti sam, sinko moj? Dovoljan je bio strah što si ga pretrpio i ovo uzbuđenje ... Vidiš li? još dršćeš ... Idi, idi u krevet, idi u krevet ... Jako je kasno ... Nemoj misliti na to! ...

Stara ga mati primi za ruku i pomilova je. On joj je kimnuo glavom u znak pristajanja i nasmiješio joj se.

— Laku noć, mama.

— Spavaj mirno, da? — preporuči mu mati, ganuta zbog milovanja one ruke, koje je on mirno primio, i brišući oči, da ne bi pokvarila tu tjeskobnu nježnost, izađe.

Nakon možda jednog sata Diego Bronner je opet sjedio na obali rijeke, na onom istom mjestu, s nogama u praznini.

Po nebu su se i dalje naganjali lagani, niski, pepeljasti oblaci. Na ogradi mosta nije bilo više šešira onog neznanca. Možda su onuda prošli noćni stražari i odnijeli ga.

Izenada se okrene prema drvoredu povukavši noge; siđe s nasipa i pođe tamo na most. Skide šešir i položi ga na ono isto mjesto gdje je bio onaj drugi.

— I dva! — reče.

Ali kao da je to učinio od šale; da napakosti noćnim stražarima što su odatle uzeli onaj prvi.

Pošao je s druge strane kandelabra da vidi, kakav će utisak učiniti njegov šešir, tako sam, na ogradi, osjetljive kao i onaj prvi. I ostao je dugo tako, nagnut nad zidom, istegnuta vrata, promatrajući onaj šešir kao da njega *tu više nema*. Najednom se jezovito nasmije: vidio je sebe tu kao mačka u zasjedi iza kandelabra: miš je bio njegov šešir ... — Hajde, hajde, lakrdije!

Prekorači ogradni zid: osjetio je, kako mu se kosa diže na glavi: osjeti drhtaj ruku što su se grčevito držale: raširi ih; nagne se u prazninu.

Ž A R A

La Giara

Bogata je bila ta ljetina i za masline. Stabla, puna plodova prošle godine, sva su opet dobro ponijela usprkos magli, što ih je pritisnula dok su bila u cvatu.

Zirafa, koji ih je imao lijep niz na svom imanju u Primosole, predviđajući da mu ono pet starih žara od pečene gline što ih je imao u konobi ne će biti dovoljno da prime čitavo ulje nove berbe, naručio je na vrijeme u Santo Stefano di Camastra, gdje su se pravile žare, još jednu, šestu, mnogo veću: visoku čovjeku do prsiju, lijepo trbušastu i dostojanstvenu, da bi bila kao nastojnica nad onih pet opatica.

Ne treba ni kazati, da se svađao i s lončarom zbog te žare. A s kim nije zametao kavge don Lollò Zirafa? Za svaku sitnicu, pa i za kamenčić što je pao s međašnog zida, pa i za slamčicu, vikao je neka mu osedlaju mazgu, da odjuri u grad predati tužbu. I tako trošeći na biljege i na nagrade odvjetnicima, tužakajući ovoga, tužakajući onoga i plaćajući uvijek troškove za sve, napola se upropastio.

Govorilo se, da mu je njegov pravni savjetnik, kome je već dosadilo što mu dolazi dva ili tri puta na sedmicu, da bi ga nekako skinuo s vrata, poklonio neku knjižicu kao molitvenik: zakonik, pa neka sam traži pravnu osnovu za parnice što ih je namjeravao podizati.

Svi oni s kojima bi se porječkao vikali su prije da bi mu se narugali: — »Osedlajte mazgu!« — A sada: — »Zavirite u knjižicu!«

* Motiv ove priče upotrebio je Alfredo Casella za balet, koji se davao i u zagrebačkom kazalištu.

A don Lollò je odgovarao:

— I hoću, i sve ću vas smrviti, pasji sinovi!

Tu novu žaru, plaćenu sa četiri prave i zvonke unče, postavili su privremeno u mlinicu, dok joj ne nađu zgodno mjesto. Nitko nije vidio takve žare. I bilo je muka gledati tu žaru u onom zakutku zasićenom širom i onim oštrim i pljesnivim zadahom mjesta kamo ne dopire zrak ni svjetlost.

Prije dva dana započelo je branje maslina, i don Lollò je bio bijesan, jer nije znao na koju će stranu i kome prije da prigleda između tolikih berača i goniča, što su došli s mazgama natovarenima gnojem i ostavljali ga hrpimice u stranu za novu sjetvu. I kleo je kao Turčin i prijetio se, da će satrijeti i ove i one, ako bi sama jedna maslina nestala, kao da ih je prije sve na stablima prebrojio, jednu po jednu; ili ako ne bi svaka hrpa gnoja bila jednaka drugoj. S bijelom šešinom, u košulji, ras-kopčan, užaren u licu i sav obliven znojem trčao je tamo i ovamo, obrćući vučjim očima i srdito se grebući po obrijanim obrazima, na kojima je nakon svježeg brijanja brada uskoro neodoljivo probijala.

I sada, na kraju trećeg dana, tri seljaka koji su mlatili masline, ulazeći u mlinicu da odlože ljestve i motke ostadoše zabezeknuti, kad ondje ugledaše lijepu novu žaru raspolovljenu, kao da ju je netko oštrim rezom zahvatio po čitavoj širini trbuha i otkinuo joj čitav prednji dio.

— Gledajte! gledajte!

— Tko je to mogao biti?

— Oj, majko moja! A što će sada don Lollò? Nova žara, šteta!

Prvi, najplašljiviji, predloži da odmah pritvore vrata i da se tiho, tiho odšuljaju, ostavivši vani naslonjene na zidu ljestve i motke. Ali drugi će:

— Jeste li poludjeli? A don Lollò? Mogao bi pomisliti, da smo mu je mi razbili. Ostanite svi na miru!

Izađe iz mlinice i raširivši ruke oko usana da pojača glas, zovne:

— Don Lollò! Oj, don Lollòooo!

Eno ga tamo s nosačima gnoja: kao obično bijesno je lomatao obim rukama i s vremena na vrijeme nabijao bijelu šeširinu na glavu. Događalo se ponekad, uslijed tolikog nabijanja, da je više nije mogao strgnuti s glave i sa čela. Na nebu se već gasio posljednji žar zapada, i u tom su se miru, što se sa sjenama večeri i blagom svježinom spuštao na polja, isticali pokreti tog vječno bijesnog čovjeka.

— Don Lollò! Oj, don Lollòooo!

Kad je stigao i vidio taj užas, činilo se da će poludjeti. Oborio se najprije na onu trojicu; jednoga je pograbio za gušu i pritisnuo ga o zid vičući:

— Tako mi krvi Blažene Djevice, platit ćete mi!

Kad su tada ona druga dvojica, strašno iskrivljenih i živinskih lica, pograbili njega, iskalio je na sebe svoj razjareni bijes, tresnuo je šeširinom o zemlju, udarao se po licu, lupajući nogama i derući se kao da oplakuje mrtva rođaka:

— Nova žara! Žara za četiri unče! Još nenačeta žara!

Htio je znati, tako ju je razlupao! Je li moguće, da se sama razlupala? Mora da ju je netko razlupao zbog podlosti ili iz zavisti! Ali kada? ali kako? Nije bilo ni traga nasilju! Da je nisu donijeli već polupanu? Ali ne! Odzvanjala je kao zvono!

Tek što su seljaci vidjeli, da je prvi bijes popustio, stali su ga sokoliti i miriti. Žara se mogla popraviti. Pa nije se baš nezgodno razlupala. Samo jedan komad. Dobar će je krpač lonaca udesiti kao novu. Eto je baš Zi' Dima Licasi otkrio čudotvorno ljepilo, kojega je tajnu ljubomorno čuvao: ljepilo, kojemu ni čekić ne može ništa, kad dobro primi. Eto: ako don Lollò želi, sutra će u cik zore doći Zi' Dima Licasi, i koliko je dva i dva četiri, žara će biti bolja nego prije.

Don Lollò je na sve to odgovarao, da ne će: da je sve uzalud; da nema više pomoći; ali se na kraju dao nagovoriti, i sutradan, točno u zoru, pojavio se u Primo-sole Zi' Dima Licasi s košarom alata na leđima.

Bio je to gegav starac kljastih i kvrgavih zglobova kao staro deblo saracenske masline. Trebala je udica da mu izvučeš riječ iz grla. U tom je iznakaženom tijelu bila ukorijenjena duboka zlovolja ili tuga; ili je to možda bilo nepouzdanje, što nitko ne može shvatiti i pravilno ocijeniti njegovu zaslugu još nepatentirana izumitelja. Želio je Zi' Dima Licasi da činjenice govore. Ali je morao dobro gledati pred sebe i iza sebe, da mu ne bi ukrali tajnu.

— Pokažite mi to ljepilo, — bilo je prvo što mu je rekao don Lollò, nakon što ga je mjerio dugo i s nepovjerenjem.

Zi' Dima zaniječe glavom pun dostojanstva.

— Vidi se na djelu.

— A hoće li biti dobro?

Zi' Dima položi košaru na zemlju; izvadi iz nje veliki rubac od crvenog pamuka, odrpan i sav zamotan; počeo ga je polagano odmatati, a svi su ga promatrali s pažnjom i radoznalošću, i kad je na kraju izvadio iz rupca jedan par naočala s polupanim rasponom i krakovima koje je povezao špagom, on uzdahne a drugi se nasmijaše. Zi' Dima nije mario; otro je prste prije no što je uzeo naočale; nataknuo ih; zatim je stao s mnogo ozbiljnosti ispitivati žaru, koju su iznijeli na gumno. Reče:

— Bit će dobro.

— Ali sa samim ljepilom, — reče Zirafa, — nemam povjerenja. Treba i zakrpati.

— Idem, — reče samo Zi' Dima, uspravi se i prebaci košaru na leđa.

Don Lollò ga primi za ruku.

— Kamo? Gospodine i prase, tako vi sa mnom? Gledaj, molim te, pravi se važan kao da je Karlo Veliki! Prokleti razbojnik i magarčina, moram staviti ulje tu unutra, a ulje propušta! Pukotina milju velika, pa sa samim ljepilom? Treba krpiti. Ljepilo i šivanje. Zapovijedam.

Zi' Dima zaklopi oči, stisne usne i zaklima glavom. Svi tako! Uskraćivali su mu zadovoljstvo da uradi čist

posao, savjesno uređen po zakonu umijeća, i da dade dokaza o vrijednosti svoga ljepila.

— Ako žara — reče — ne bude opet zvonila kao zvono...

— Ne čujem ništa, — prekine ga don Lollò. — Krpati! Plaćam ljepilo i krpanje. Koliko vam moram platiti?

— Ako je sa samim ljepilom...

— Do vraga, što je tvrdoglav! — usklikne Zirafa. — Kojim jezikom govorim? Rekao sam vam da hoću krpanje. Sporazumjet ćemo se kad dovršite posao: ne mogu s vama gubiti vrijeme.

I pođe da prigleda kod svojih ljudi.

Zi' Dima dao se na posao pun gnjeva i pakosti. I gnjev i pakost rasli su sa svakom rupom što je svrdlom otvarao u žari i u onom otkinutom komadu, da bi kroz njih provukao žicu za krpanje. Zvrndanje vretena na bušilici pratio je sve češćim i sve jačim gundanjem; i lice mu je postajalo sve zelenije od bijesa, a oči sve više izbočene i upaljene od srdžbe. Kad je dovršio taj prvi posao, srdito je bacio svrdao u košaru; priljubio je žari odlijepljeni komad da se uvjeri, jesu li rupe na jednako udaljenosti i odgovaraju li jedne drugima, onda je kliještima otkinuo toliko komadića žice, koliko je šavova morao učiniti, i pozove u pomoć jednoga od seljaka koji su mlatili masline.

— Veselo, Zi' Dima! — reče mu ovaj kad je ugledao njegovo namrgođeno lice.

Zi' Dima je srdito odmahnuo rukom. Otvorio je li-menu kutiju s ljepilom i podigao ga u vis mašući njime kao da ga želi ponuditi Bogu, kad mu već ljudi nisu htjeli priznati vrlinâ: zatim ga je stao prstom razmazivati po onom otkinutom komadu i po rubu pukotine; uzeo je kliješta i komadiće već prije pripravljene žice i ušao kroz otvor trbuha u žaru, naloživši seljaku da priljubi žari otkinuti komad, tako kao što je on sam malo prije uradio. I prije no što je počeo krpati:

— Povuci! — reče seljaku iz nutrine žare. — Povuci svom snagom! Gledaj, hoće li se odlijepiti? Proklet tko ne vjeruje! Udaraj, udaraj! Zvoni li, da ili ne, zvoni li kao zvono, makar sam ja unutra? Idi, idi reci svom gospodaru!

— Tko je gore, taj zapovijeda, Zi' Dima, — uzdahne seljak, — a tko je dolje, taj se muči! Krpajte, krpajte.

I Zi' Dima stade uvlačiti svaki komadić žice kroz dvije obližnje rupe, jedan s ove i jedan s one strane pukotine; a onda je kliještima uvijao dva kraja. Trebalo mu je čitav sat dok je sve provukao. Znoj je curkom curio u žari. Radeći se tužio na svoju zlu sudbu. A seljak ga je izvana tješio.

— Sad mi pomogni da izađem, — reče na kraju Zi' Dima.

Ali koliko je bila ta žara široka u trbuhu, toliko je bila uska u vratu. Zi' Dima u svom bijesu nije to primijetio. Sada kušaj ovako, kušaj onako, nije mu nikako uspijevalo izaći. A seljak, umjesto da mu pomogne, eno ga tamo kako se previja od smijeha. Utamničen, utamničen tu u toj žari, koju je on sam iscijelio, i koju će sada — nije bilo kud kamo — morati opet i zauvijek razlupati, da bi mogao izaći.

Na smijeh i viku došao je don Lollò. Zi' Dima je u žari bio kao pobješnjeli mačak.

— Izvucite me! — derao se. — Za rane Isusove, hoću van! Smjesta! Pomozite!

Don Lollò je ostao u početku kao okamenjen. Nije mogao vjerovati.

— Ali kako? Tu unutra? Sašio se unutra?

Približio se žari i viknuo starome:

— Pomoć? A kako vam ja mogu pomoći? Glupa starčino, kako? niste li mogli prije izmjeriti? Hajde, pokušajte: najprije jednu ruku... tako! sad glavu... gore... ne, polako!... Ali ne! dolje... čekajte! ne ovako! dolje... dolje... Ali kako ste mogli? A što će biti sada sa žarom? Mirno! Mirno! Mirno! — stao je preporučivati svima oko sebe, kao da drugi gube mir,

a ne on. — Puši mi se u glavi! Mirno! To je nov slučaj... Mazgu amo!

Udarao je zglobovima prstiju o žaru. Zbilja je zvonila kao zvono.

— Dobra je! Popravljena, kao nova... Čekajte! — reče utamničenome. — Osedlaj mi mazgu! — zapovjedi seljaku; i češući se svim prstima po čelu nastavljao je u sebi: — Vidi, molim te, što mi se događa! To nije žara! to je đavolsko oruđe! Mirno! Ostani mirno tamo!

I potrči da zadrži žaru, u kojoj se bijesni Zi' Dima koprcao kao zvijer u zamci.

— Nov slučaj, dragi moj, to mora riješiti odvjetnik! Ja se ne ufam. Mazgu! mazgu! Idem i vraćam se, strpите se! U vašem je interesu... A dotle mirno! polako! Ja pazim na sebe. I prije svega, da bih sačuvao svoje pravo, vršim svoju dužnost. Eto: plaćam vam posao, plaćam vam nadnicu. Pet lira. Je li vam dosta?

— Ne ću ništa! — poviče Zi' Dima. — Hoću van!

— Izaći ćete. Ali ja vas međutim plaćam. Evo pet lira.

Izvadi novac iz džepa na prsluku i baci ga u žaru. Zatim zapita zabrinuto:

— Jeste li ručali? Kruha i smoka, odmah! Nećete? Bacite ga psima! Glavno je, da sam vam ja dao.

Naredi da mu dadu; uzjaha, i trkom u grad. Tko ga je vidio, mislio je da se ide sam zatvoriti u ludnicu, tako je mnogo i čudno gestikulirao.

Srećom nije u odvjetnikovoj kancelariji trebao dugo čekati; ali je zato morao dosta dugo čekati, dok se odvjetnik prestao smijati, kad mu je izložio slučaj. Naljutio se zbog tolikog smijeha.

— Što je tu smiješno, oprostite? Vašem gospodstvu ne gori pod nogama! Žara je moja!

Ali se onaj i dalje smijao i htio je da mu on još jednom ispriča sve kako je bilo, da bi se mogao ponovno smijati. Unutra, a? Sašio se unutra? A što je on, don Lollò, zahtijevao? Za... zadr... zadržati ga u žari, a?

unutra... ha, ha, ha... oj... oj... oj... zadržati ga unutra, da ne propadne žara?

— Zar je moram izgubiti? — upita Zirafa stisnutih šaka. — Štetu i porugu?

— A znate li vi, kako se to zove? — reče mu odvjetnik na kraju. — Zove se lišenje lične slobode!

— Lišenje slobode? A tko ga je lišio slobode? — usklikne Zirafa. — Lišio se sâm svoje slobode, sâm se zarobio! Što sam ja tu kriv?

Odvjetnik mu je tada rastumačio, da su tu dva slučaja. S jedne strane mora on, don Lollò, smjesta osloboditi utamničenoga, jer bi inače odgovarao zbog lišenja slobode; s druge je strane lončar odgovoran za štetu, što ju je prouzročio ili svojim neznanjem ili svojom nesmotrenošću.

— Aha! — odlane Zirafi. — Da mi plati žaru!

— Polako! — primijeti odvjetnik. — Ne kao da je nova, pazite!

— A zašto?

— Pa jer je bila razlupana, zaboga!

— Razlupana? Ne, gospodine. Sad je čitava i zdrava. Još bolja nego prije, on sam to kaže! A ako je sad opet razlupam, ne ću je više moći popraviti. Propala žara, gospodine odvjetniče!

Odvjetnik ga je uvjeravao, da će se voditi o tome računa, i da će morati platiti onoliko koliko vrijedi u sadašnjem stanju.

— Što više, — svjetovao ga je, — neka je onaj unaprijed sam procijeni.

— Ljubim vam ruke. — reče don Lollò odlazeći trkom.

Kad se predveče vratio, našao je sve seljake u svečanom raspoloženju oko nastanjene žare. U svečanosti je sudjelovao i pas čuvar skaćući i lajući. Zi' Dima se smirio, i ne samo to, nego je i njega počeo zabavljati njegov neobičan doživljaj i smijao se tužnim veseljem bijednika.

Zirafa odgurne sve i sagne se da pogleda u žaru.

— Ah! Dobro ti je?

— Veoma dobro. U hladovini, — odgovori onaj. — Bolje nego kod svoje kuće.

— Drago mi je. Međutim da znaš, ova me je žara nova stajala četiri unče. Što misliš, koliko može sada vrijediti?

— Sa mnóm unutra? — upita Zi' Dima.

Seljaci se nasmijaše.

— Šutite! — poviče Zirafa. — Jedno od dvoga: ili tvoje ljepilo nešto vrijedi, ili ne vrijedi ništa: ako ne vrijedi, ti si varalica; ako vrijedi, žara ovakova kakva jest mora imati svoju cijenu. Koliku cijenu? Procijeni je ti.

Zi' Dima razmišljao je neko vrijeme, a onda reče:

— Odgovaram. Da ste mi dopustili da je popravim samim ljeplom, kako sam ja htio, ja se prije svega ne bih nalazio unutra, i žara bi vrijedila manje-više koliko i prije. Ovako iznakažena s ovim rupama, koje sam joj morao htio ne htio odavle iznutra uzvrtati, koliko može vrijediti? Trećinu od onoga što je prije vrijedila, da i ne.

— Trećinu? — upita Zirafa. — Jednu unču i tri-deset i tri?

— Manje da, više ne.

— Pa dobro, — reče don Lollò. — Neka vrijedi tvoja riječ, daj mi unču i trideset i tri.

— Što? — upita Zi' Dima kao da nije dobro čuo.

— Razlupat ću žaru, da možeš izaći, — odgovori don Lollò, — a ti ćeš, rekao je odvjetnik, platiti koliko si je sam procijenio: unču i trideset i tri.

— Ja da platim? — porugljivo se nasmije Zi' Dima.
— Vaše se gospodstvo šali! Ucvrit ću se prije ovdje
unutra.

Izvuče s nekim naporom iz džepa ogaravljenu lulicu, zapali je i zapaši odbijajući dimove kroz otvor žare.

Don Lollò se namrgodio. Ovaj novi slučaj, da Zi' Dima ne će više da izađe iz žare, nije predvidio ni on ni odvjetnik. A kako će se sada stvar riješiti? Upravo

je htio opet narediti: — Mazgu! — ali pomisli da je već noć.

— Ah, tako? — reče. — Hoćeš se nastaniti u mojoj žari? Ovamo, svi ste svjedoci! On sam ne će da izađe, da je ne mora platiti; ja sam spreman da je razlupam! Ali kad on hoće da ostane unutra, sutra ću ga prijaviti zbog samovoljnog stanovanja i jer mi priječi upotrebu moje žare.

Zi' Dima najprije odbije još jedan dim, a onda odgovori mirno:

— A, ne, gospodine. Ja vam ne ću ništa spriječiti. Jesam li ja unutra zbog svog zadovoljstva? Pustite me da izađem, i ja ću rado otići. Platiti... ma ni za šalu, vaše gospodstvo!

Don Lollò u navali bijesa podigne nogu, da udari žaru; ali se suzdržao; umjesto toga pograbi je objema rukama i dršćući svu je strese.

— Vidite li, kakvo je ljepilo?

— Razbojnice! — riknu tada Zirafa. — Tko je napravio štetu, ja ili ti? A ja je moram platiti? Umri od glada tu unutra. Vidjet ćemo, tko će pobijediti!

I ode ne misleći na onih pet lira, što mu ih je ujutro bacio u žaru. Zi' Dima u prvom redu odluči, da s onim novcem proslavi to večer sa seljacima koji su, kad su već zakasnili kući radi tog događaja, ostali da provedu noć napolju pod vedrim nebom na gumnu. Jedan je pošao nakupovati stvari u nekoj obližnjoj krčmi. Kao za inat mjesečina je sjala kao da je dan.

Don Lollò je pošao spavati. U neko ga doba probudi paklena galama. Približio se prozoru i ugleda na gumnu pod mjesečinom četvrtu đavola: pijane seljake što su držeći se za ruke plesali oko žare. Zi' Dima je iznutra pjevao što ga je grlo nosilo.

Ovaj se puta don Lollò nije mogao svladati: zaletio se kao pobješnjeli bik i prije no što je itko mogao spriječiti, gurne žaru te se ona otkotrlja niz strminu. Kotletrajući se tako, praćena smijehom pijanih ljudi, udari u maslinovo drvo i razlupa se.

Pobijedio je Zi' Dima.

TA DOBRA DUŠA

La buon' anima

Već je od prvog dana govorila zaručnica Bartolinu Fiorenzu:

— Lina, zapravo, ne... Lina nije moje pravo ime. Zovem se Carolina. Ona dobra duša htio me zvati Lina, i to mi je ostalo.

Ta je dobra duša bio Cosimo Taddei, njezin prvi muž.

— Eno ga tamo!

Zaručnica mu ga je pokazala, jer je bio još tu, na stijeni sučelice kanapeu, pokraj kojega je sjedio Bartolino Fiorenzo. Nasmijan je bio i pozdravljao sa šeširom u ruci (veoma živahna moment-snimka, povećana). I Bartolino se instinktivno htio nakloniti glavom, da odgovori na taj pozdrav.

Lina Sarulli, udovica Taddei, nije ni namjeravala skinuti onu sliku iz salona, sliku kućedomaćina. Kuća, u kojoj je stanovala, bila je doista kuća Cosima Taddei; bio je inžinir i sagradio ju je iz temelja, zatim je tako elegantno uredio, da je na kraju ostavi njoj u nasljedstvo sa čitavim imanjem.

Gospođa Sarulli je nastavila a da nije ni izdaleka primijetila zaručnikovu zbunjenost:

— Ja nisam rado mijenjala ime. Ali ona mi dobra duša tada reče: »A da se umjesto *Carolina* zoveš *cara Lina*, zar ne bi bilo bolje? Skoro isto, ali mnogo više!« Je li dobro?

— Veoma dobro! da, da, veoma dobro! — odgovori Bartolino Fiorenzo, kao da je ona dobra duša tražila od njega mišljenje.

— Dakle, *cara Lina*, jesmo li se sporazumjeli? — zaključujući gđa. Sarulli smiješeći se.

A Bartolino Fiorenzo:

— Sporazumni... da, da... sporazumni... — promuća, smeten od zabune i od stida na pomisao da muž međutim nasmiješeno gleda sa zida i da ga pozdravlja.

Kad su — tri mjeseca kasnije — Fiorenzijeve kao muž i žena otputovali na bračno putovanje u Rim, ispraćeni na stanicu od rodbine i prijatelja, Ortensia Motta, intimna prijateljica kuće Fiorenzo i isto tako velika prijateljica Sarullijeve, reče mužu ciljajući na Bartolina:

— Siromah, oženio se? Ja bih prije rekla, da se udao!

Ali time, pazite, Mottijeva nije htjela kazati, da je Lina Sarulli, prije Lina Taddei, sada Lina Fiorenzo, više muškarac nego li žena. Ne. Čak i previše je žena ta draga Lina! Ali ipak od njih dvoje, no! nije bilo nikakve sumnje, da je u nje mnogo više životna iskustva i razbora nego u njega. Ah, on — plavokos okrugao rumen — izgledao je kao veliko novorođenče; čudno novorođenče, ipak: ćelav, ali nekakve ćelavosti što je izgledala lažna, kao da je sam sebi obrijao tjeme, da ne bi izgledao tako djetinjski. Ali bez uspjeha, jadni Bartolino!

— Ali šta jadan! Zašto jadan? — zamijauče ljutito svojim unjkavim glasom Motta, stari muž mlade Ortensije, jer je on složio taj brak i nije htio da se o njemu zlo govori. — Bartolino nije možda neki glupan. Odličan kemičar...

— Ali da! prvorazredan! — naruga se žena.

— I više nego prvorazredan! — uzvratila on.

Odličan kemičar, i da je htio objelodaniti svoja duboka, nova istraživanja neprijeporne originalnosti, koja je još kao mladić učinio u toj znanosti — do sada jedina strast u njegovu životu — bio bi bez sumnje, tko zna... na prvom natječaju bio bi postao profesor tko zna kojeg prvorazrednog sveučilišta u kraljevini. Učen, učen. A sada, kao muž, bit će uzoran. U bračni je život ulazio čist, nevina srca.

— Ah, što se toga tiče... — prizna žena, kao da bi u pogledu te nevinosti dopustila još i više.

Istina je, da je ona prasnula u smijeh svaki put, kad bi njezin muž svjetovao Bartolininom stricu — prije nego se zaključio taj brak sa Sarullijevom — da bi trebalo »upregnuti« ovog momka. Oh, koliko se smijala...

— Upregnuti, da, gospođo, upregnuti! — okrenuo bi se muž srdito prema njoj.

A tada bi ona svladavši se naglo:

— Ali upregnite ga samo, dragi moji! Ja se smijem za sebe, smijem se onome što čitam.

Ona je zbilja čitala, dok je Motta igrao uobičajenu partiju šaha s gospodinom Anselmom, Bartolininim stricem; čitala bi koji francuski roman staroj gospođi Florenzo, koju je paraliza već šest mjeseci prikovala u naslonjač.

Ah, bile su uistinu vesele te večeri! Bartolino hermetički zatvoren u svom kemijskom kabinetu; stara tetka, koja se pretvarala da sluša čitanje, a nije više razumjela ni vraga; ona druga dva starca zadubljena u svoju partiju... Trebalo je »upregnuti« Bartolina, da bi malo veselja ušlo u kuću. I eto, jadnika su zbilja upregnuli!

Ortensia je međutim mislila na ono dvoje mladenaca koji putuju, i smijala bi se kad bi pomislila na Linu u četiri oka s onim ćelavim momčuljkom, neiskusnim, nevina srca, kako je muž govorio: Lina Sarulli, koja je šest godina bila u društvu onog dragog inženjera Taddei, veoma iskusnog, živahnog, veselog i poduzetnog... i suviše!

Možda je u taj čas udova-nevjesta već primijetila razliku između te dvojice.

Prije no što se vlak prodrmao da krene, stric Anselmo rekao je novoj unuci:

— Lina, preporučam ti Bartolina... Vodi ga ti!

Htio je reći: vodi ga po Rimu, gdje Bartolino nije nikada bio.

Ona je bila tamo na svom prvom bračnom putovanju s onom dobrom dušom; sjećala se i najneznatnijih stvari, najsitnijih neprilika što su joj se desile; sjećala se veoma potanko i jasno svega, kao da je prošlo od onda šest mjeseci a ne šest godina.

Putovanje s Bartolinom trajalo je vječnost: zavjese se nisu mogle spustiti. Čim se vlak zaustavio na stanici u Rimu, Lina reče mužu:

— Sada prepusti sve meni, molim te. Skini kovčega!

A nosaču, koji je otvorio vratašca:

— Evo: tri kovčega, dvije kutije za šešire, ne, tri kutije, ova vješalica s kaputom, još jedan kaput, ova torbica, još i ova torbica... šta ima još? Ništa, dosta. Hotel Vittoria!

Kad su izašli iz stanice, nakon što su pridigli veliki kovčeg, smjesta je prepoznala šofera omnibusa i domahnula mu. Kad su ušli, reče mužu:

— Vidjet ćeš: skroman hotel, ali veoma udoban; dobra possluga, čistoća, cijene umjerene, i u centru!

Ona dobra duša — ona se sjećala i protiv svoje volje — bio je veoma zadovoljan. Sada će i Bartolino bez sumnje biti prezadovoljan. Oh, dobro dijete! Nije davao ni glasa od sebe.

— Zabezeknut si, je li? — reče mu. — I na mene je isto tako djelovalo prvi put... Ali vidjet ćeš: Rim će ti se svidjeti. Gledaj, gledaj... Piazza delle Terme... Dioklecijanove Terme... Santa Maria degli Angeli... a ono tamo, okreni se!, sve tamo do dna, Via Nazionale... prekrasna, zar ne? Poslije ćemo proći onuda...

Kad su došli u hotel, Lina se osjećala kao kod svoje kuće. Rado bi da je netko prepozna, kako je ona gotovo sve prepoznala: eno, onaj stari sobar na primjer... *Pippo*, da; isti kao prije šest godina.

Koju sobu?

Dali su im sobu br. 12 na prvom katu: lijepa soba, prostrana, s alkovenom, dobro namještena. Ali Lina reče starom sobaru:

— Pippo, a soba br. 19 na drugom katu? Hoćete li pogledati, je li slobodna?

— Odmah, — odgovori sobar naklonivši se.

— Mnogo je udobnija, — protumači Lina mužu. — Mora biti tamo mala udubina pokraj alkovena... A onda ima više zraka i manje buke. Bilo bi nam mnogo bolje...

Sjećala se, kako se isti slučaj dogodio i onoj dobroj duši: dodijelili su mu sobu na prvom katu, a on ju je izmijenio.

Sobar je malo kasnije javio, da je br. 19 slobodan i stoji im na raspolaganju, ako im je milije tamo.

— Ali da! ali da! — požuri se Lina veoma radosna, udarajući rukama.

Čim je ušla, obradovala se kad je vidjela onu sobu istu kao onda, s istim tapetama, istim namještajem na istome mjestu... Bartolino nije sudjelovao u toj radosti.

— Ne sviđa ti se? — upita Lina skidajući šešir pred poznatim ogledalom nad komodom.

— Da... dobro je... — odgovori on.

— Oh, gle! Sad vidim u ogledalu... Onda nije bilo one sličice tamo... Bio je jedan japanski tanjur.... Bit će da se razlupao. Ali reci mi, ne sviđa ti se? Ne ne ne ne ne! Sada nikakvih poljubaca... s nečistom njuškom... Ti ćeš se ovdje prati; ja ću poći tamo u onu svoju škuljicu... Zbogom!

I odleti sretna, presretna.

Bartolino Fiorenzo se ogledao ponešto rastužen; zatim se približi alkoveni, podigne zavjesu i pogleda krevet. Mora da je bio onaj isti, u kojemu je njegova žena prvi put spavala s inžinierom Taddei.

I izdaleka, s jedne slike što visi na zidu salona u ženinom kući, Bartolino je vidio kako ga pozdravlja.

Za čitavo vrijeme bračnog putovanja ne samo što je ležao u onom istom krevetu, nego je i ručao i večerao u istim restoranima, u koje je dobra duša vodila ženu;

obilazio je Rim slijedeći kao psić korake one dobre duše, koja je vodila ženu u uspomenama; razgledavao je starine, posjetio muzeje i galerije i crkve i perivoje, gledajući i promatrajući sve što je ona dobra duša pokazivala ženi.

Bio je plah, i onih se prvih dana nije usudio pokazati poniženje, koje je stao osjećati zbog toga, što je morao svuda i u svemu slijediti iskustvo, savjete, ukuse, nagruća onog prvog muža.

Ali žena to nije radila iz zloće. Nije to ni primjećivala, niti je mogla primijetiti.

Onaj ju je čovjek sasvim zaokupio sa osamnaest godina, dok još nije rasuđivala, dok nije ništa znala o životu. On je podučavao i odgojio i učinio od nje ženu; bila je dakle stvorenje Cosima Taddei, sve, sve je u njemu dugovala, pa je i mislila i osjećala i govorila i kretala se samo po njegovoj volji.

Pa kako to, dakle, da se opet udala? Ali zato, što ju je Cosimo Taddei podučio, da suze ne liječe nesreća. Život za one koji ostaju, smrt za one koje stigne. Da je ona umrla, on bi se bio sigurno ponovno oženio; dakle...

Dakle sada je Bartolino morao raditi po njezinom ukusu, to jest po ukusu Cosima Taddei, koji je bio njihov učitelj i njihov vodič: ne misliti ni na što, ne žalostiti se ni zbog čega, smijati se i zabavljati dok je vremena. Ona to nije radila iz zloće.

Da, ali barem, eto... jedan poljubac, jedno milovanje, ukratko barem nešto što ne bi bilo po ukusu onoga drugoga... Ništa, ništa, ništa posebna, ništa osobita nije on mogao dati toj ženi? Ništa svoga, što bi je ma i za krako vrijeme otelo vlasti onog pokojnika?

Bartolino Fiorenzo je tražio, tražio... Ali plahost ga je priječila da pronade neka nova milovanja.

To jest pronalazio ih je on u sebi, pa i veoma smiona čak, ali kasnije je bilo dosta da ga žena upita vidjevši ga crvena do ušiju:

— Što ti je?

Zbogom, sva su mu ishlapila! Napravio bi glupo lice i odgovorio:

— Što mi je?

Kad su se vratili s bračnog putovanja, uznemirila ih neočekivana tužna vijest: Motta, začetnik njihova braka, nenadano je umro.

Lina Fiorenza, kad je umro Taddei, našla je pored sebe Ortensiu, koja ju je tješila i skrbila se za nju sestrijski. Sada je ona otrčala prijateljici, da se skrbi za nju.

Nije mislila da će joj ovaj samilosni zadatak biti težak: Ortensia ipak mora da se nije odviše rastužila zbog te nesreće; dobar čovjek, istina, jadni Motta, ali zanovijetalo i mnogo stariji od nje.

Prenerazila se međutim, kad je deset dana nakon nesreće našla prijateljicu sasvim neutješenu. Predmijevala je, da ju je muž ostavio u teškim novčanim prilikama. I odvažila se obazrivo postaviti pitanje.

— Ne ne! — požurila se Ortensia da odgovori u
suzama. — Ali... shvatit ćeš...

Što? Sva ta tuga ozbiljno? Nije je shvaćala Lina Fiorenzo. I htjede to ispovjediti mužu.

— Eh! — reče Bartolino slegnuvši ramenima, crven kao rak zbog tog nekog pomanjkanja osjećanja svoje, inače tako mudre, žene. — Na kraju krajeva ... velim ... umro joj je muž...

— Ali idi, molim te, sada najednom! muž... —
usklikne Lina. — Mogao joj je biti skoro otac!

I čini ti se malo?

— Ali opet nije bio niti otac!

Lina je imala pravo. Ortensia je odviše plakala.

Za ona tri mjeseca što je Bartolino bio zaručen, Mottijeva je primijetila, da je jadni mladić bio veoma zbunjen zbog lakoće, kojom je zaručnica govorila pred njim o prvom mužu; zbunjen, jer nije nikako mogao spojiti živu, trajnu, upornu uspomenu što ju je sačuvala na pokojnika sa činjenicom, da se sada ponovno udaje.

Kod kuće je o tome raspravljao sa stricem, a ovaj ga je nastojao umiriti govoreći mu, da je to upravo bio dokaz iskrenosti njegove zaručnice, i da se zbog toga ne bi morao uvrijediti, jer upravo ta činjenica, da se ona ponovno udavala, morala ga je uvjeriti, da ljubav prema onom čovjeku nije više imala korijena u njezinu srcu, nego tek u pameti, pak je prema tome mogla govoriti o tome bez ustezanja, pa i pred njim. Nakon ovog razlaganja Bartolino se nije bio ni najmanje uspokojio. Ortensia je to dobro znala. Sad je pak imala razloga za mišljenje, da je mladićeva zbunjenost zbog te tako zvane ženine iskrenosti morala jako porasti nakon bračnog putovanja. Primajući dakle posjet žalovanja ono dvoje mladenaca, htjela se pokazati neutješnom ne toliko pred Linom, koliko pred Bartolinom.

A na Bartolina Fiorenza tako je simpatično djelovala ta udovičina bol, da se prvi put usudio protusloviti ženi, koja nije htjela vjerovati toj boli. I reče joj užarenim licem:

— Ali, oprost, zar nisi i ti plakala, kad ti je umro muž...

— To je drugo! — prekine ga Lina. — Prije svega ona je dobra duša bio...

— Još mlad, da — pretekne je Bartolino, da ne bi ona to kazala.

— A zatim, ja sam — dometne ona, — ja sam plakala, plakala, istina je...

— Ne mnogo? — usudio se Bartolino.

— Mnogo, mnogo... ali je na kraju prevladao razbor, eto! Vjeruj mi, Bartolino; odviše plače ta Ortensia.

Bartolino nije htio vjerovati; Bartolino je nakon ovog razgovora naprotiv osjetio u sebi još oštriju srdžbu, ali ne toliko prema ženi, koliko prema pokojnom Taddei-u, jer je sada dobro shvaćao, da ono njezino umovanje, ono njezino osjećanje nisu bili svojstveni njoj, ženi, nego plod naučanja onog čovjeka, koji je morao biti velik cinik. Zar nije Bartolino gledao svakog dana,

ulazeći u salon, kako mu se onaj smiješi i kako ga pozdravlja?

Ah, onu fotografiju nije mogao dulje podnositi! Proganjala ga je! Uvijek mu je bila pred očima. Ulazio je u radnu sobu? I eto je: Taddeijeva mu se slika smijala i pozdravljala ga, kao da mu hoće kazati:

— Udite! udite samo! Ovdje je bila i moja inženjerska radna soba, znate? Sada ste vi u nju smjestili svoj kemijski kabinet? Mnogo uspjeha! Život za one koji ostaju, smrt za one koje stigne!

Ulazio je u spavaću sobu? I eto, Taddeijeva ga je slika i tu progonila. Smijao se i pozdravljao ga:

— Služite se! Služite se samo! Laku noć! Jeste li zadovoljni s mojom ženom? Ah, dobro sam je odgojio... Život za one koji ostaju, smrt za one koje stigne!

Nije mogao dalje! Sva je kuća bila ispunjena onim čovjekom kao i njegova žena. I njega je, prije tako spokojnog, sada mučila neprestana razdražljivost, koju je ipak nastojao prekriti.

Na kraju je stao počinjati nastranosti samo da uzdrma ženine navike.

Ali Lina je te navike poprimila kao udovica. Cosimo Taddei, veoma živahne prirode, nije imao navika, nikada ih nije htio imati. I tako je kod prvih nastranosti žena predbacivala Bartolinu:

— Oh, Bože, Bartolino, kao i ona dobra duša?

Ali on nije htio priznati da je pobijeđen. Primoravao je nasilno svoju narav, da bi pravio uvijek nove. Ali što je god činio, Lini je izgledalo kao da je to već činio onaj drugi, koji ih je uistinu činio svake vrste.

Bartolino je izgubio hrabrost; tim više što se činilo, da Lina ponovno uživa u tim lakoumnostima. Ako tako dalje pođe, njoj će se sigurno pričinjati da ponovno opet živi s onom dobrom dušom.

A tada... tada Bartolino smisli pakosnu namisao, da mu nekako odlane taj orgazam što je rastao iz dana u dan.

Zapravo se on nije toliko namjeravao iznevjeriti ženi, koliko se osvetiti onome čovjeku, koji mu je sasvim uzeo ženu, i još je uvijek drži. Mislio je, da se ta opaka misao rodila spontano u njemu; ali za njegovo opravdanje treba kazati istinu, da mu ju je skoro sugerirala, insinuirala, infiltrirala ona, koja je svojim vještinama više puta uzalud pokušavala, dok je bio momak, da ga udalji od prekomjernog učenja kemije.

Bila je to odmazda Ortensie Motta. Pokazivala je veliku žalost što vara prijateljicu; ali je dala razumjeti Bartolinu da je ona, još prije nego se oženio... no da! bilo je gotovo sudbinom određeno!

Ta sudbina nije bila Bartolinu suviše jasna; ali je opet, kao dobar dječak, bio razočaran, gotovo prevaren radi lakoće kojom je uspio u svojoj namjeri. Kad je kratko vrijeme ostao sam, tu u sobi dobrog starog Motte, pokajao se zbog ovog lošeg djela. Najednom mu padne pogled slučajno na neki predmet što se svjetlucao na sagu pred krevetom s Ortensijine strane. Bio je to zlatni privjesak s lančićem, koji je morao pasti s njezina vrata. Digao ga je, da joj ga vrati; ali čekajući, s nervoznim prstima, i ne htijući, otvori ga.

Prenerazio se.

Mala, sasvim mala sličica Cosima Taddei, i ovdje. Smijao se i pozdravljao ga.

DOBRO JE

V a b e n e

§ 1.

SLUŽBENO STANJE

(do dana 5 ožujka 1904 godine)

U Sorrentu, noću između 12 i 13 veljače godine 1861, od Corvare Francesca Aurelia i Floride Amidei, rodio se Cosmo Antonio Corvara Amidei, i već je loše dočekan: udarcima po stražnjici; primalja ga je primila za noge i neko ga je vrijeme držala obješena glavom dolje, jer je došao na svijet bez drečanja, skoro ugušen radi teških trudova majke.

Udaraj, dok se ne rasplače.

Tko dolazi na svijet, mora se drečati.

Od 13 veljače 1861 do 15 ožujka 1862, pet dojlja. Prva i druga otpuštene zbog nestašice mlijeka; treća, jer ga je jednog jutra kod kupanja uronila u još kipuću vodu zaboravivši da je ohladi. Opekline drugog stepena. Bio je na samrti; milostivi Bog to nije dopustio; ali umjesto njega umre majka. Četvrta ga je dojlja pustila da padne s kreveta tri puta, ne više; poslije se skotrljala niz stepenice zajedno s njim, jedan put samo. Neznatne rane: najteža, prelom nosne kosti.

U svojoj devetoj godini, nakon što je prebolio sve bolesti što su kao stepenice po kojima se čovjek, od nejakog djetinjstva — uz pomoć liječnika s jedne strane i ljekarnika s druge — penje do živahnog mladenaštva, Cosmo Antonio Corvara Amidei, obuzet žarkom vjerskom gorljivošću, ulazi u sjemenište.

Nekoliko dana prije no što je ušao, vršeći doslovno jedno od sedam djela milosrđa, svukao je sa sebe lijepo

novo odijelo, što mu ga je otac donio iz Napulja; odjenuo je njim jednog siromašnog dječaka koji je stajao na morskome žalu go kao od rođenja, pa se vratio kući samo s mornarskom kapicom na glavi. Za uzdarje mu je otac kazao toliko lijepih stvari: glupan, magarac, budala, i s tolikim mu je zanosom pomilovao uši, da mu ih samo čuđom nije istrgnuo.

U sjemeništu Cosmo Antonio Corvara Amidei uči i vrši vjerske obrede s najvećom gorljivošću; tolikom, da mu — u šesnaestoj godini — zaprijeti sušica. Nego odjednom, kad je već primio prvi svećenički red, dogodi mu se, da se tvrdoglavo zaustavio na ovom odlomku rasprave *De Gratia*:

»Si quis dixerit gratiam perseverantiae non esse gratis datam, anathema sit.«

Jer postojanost je, ako slučajno netko želi znati — prema katoličkoj kršćanskoj teologiji — milost, koju Bog podjeljuje onome koga hoće spasiti, bez obzira na zasluge ili krivice spašenika.

Deus libere movet, kaže Sveti Toma.

Cosmo Antonio Corvara Amidei razmišlja o tome potanko nekoliko sedmica, i na kraju ga jedne noći zateknu u košulji sa svijećom u ruci, užarena lica, izbuljenih očiju, što su sijevale od groznice, gdje traži po spavaonici ključ.

Kakav ključ?

Ključ postojanosti.

Poludio je. Srećom ga napadne meningitis. Izlazi iz sjemeništa. Mjesec dana između života i smrti.

Kad je konačno došao k sebi, izgubio je vjeru; ali izgleda da je izgubio i mnogo drugih stvari: kosu u prvom redu, govor, a malo i vid; ne sjeća se više ničega, i skoro godinu dana je kao oglupavio i bez pameti. Trgnuo se zahvaljujući neprestanom lijevanju mlazova vode po leđima; tako da se sa dvadeset i dvije godine i nekoliko mjeseci može prijaviti za ispite zrelosti na liceju i otići u Napulj na sveučilište, da postigne doktorat

književnosti i filozofije, ćelav, napola slijep i zgnječena nosa od onog pada u djetinjstvu.

U kolovozu 1887 dobiva putem natječaja mjesto privremenog nastavnika na nižoj gimnaziji u Sassariju. Dječaci su, zna se, živahni; profesor je ružan i ne vidi mnogo: dakle, razularenost; i kao posljedica, neprestani prigovori ravnatelja gimnazije svom potčinjenom, koji ne zna držati disciplinu. Ali i po ulicama Sassarija profesor se Cosmu Antoniu Corvari Amedei izruguje sva dječurlija, sve dok ne dođe neki kolega, Dolfo Dolfi, profesor prirodnih znanosti, koji ga uzme pod svoju zaštitu u školi i izvan škole; on učini i više: pozove ga da stanuje s njim (studeni 1888).

Dolfo Dolfi postaje kasno nastavnik, bez titula, bez natječaja, protekcijom nekog uplivnog zastupnika, nakon što je bio istraživač u Africi i dugo godina novinar u Genovi: tukao se u dvoboju desetak puta, primio ih je i dao ih je, više dao nego primio; slobodan je mislilac, a s njim živi njegova vanbračna kći, kojoj je nadjenuo ovo prekrasno ime: Satanina.

Cosmo Antonio Corvara Amidei htio bi na kraju odahnuti od zaštite Dolfa Dolfija, ali ne može: njegov mu zaštitnik ne da vremena: govori mu o svojim putovanjima, o svojim novinarskim bitkama, o svojim dvobojima; priča mu o svojim bezbrojnim neobičnim pustoševinama, a i raspravlja s njim o filozofiji, vjeri, itd. itd. Naduvana glupost. (Nota bene: Lice Dolfa Dolfija puno je madeža, čije dlake neprestano frče dok govori: jednu nogu ovamo, drugu nogu tamo). Cosmo Antonio Corvara Amidei postaje sve manji i manji, dok onaj izvaljuje sve veće i veće gluposti, i odobrava, odobrava bez prigovora. On je sada dobro zaštićen, nitko ne taji, đaci i učenici na ulici daju mu mira od straha pred Dolfijem; ali je isto tako istina, da on nije više svoj gospodar, gospodar svog vremena, svoje jadne plaćice profesora niže gimnazije. Ako mu je neophodno potreban koji novčić, mora tražiti od Satanine. Njoj je već petnaest godina i ponaša se kao mamica. Daje mu novac sasvim tajanstveno uz

preporuku da tatića, zaboga, ništa ne dozna, jer bi inače i on htio svoj dio za svoje sitne užitke, a kamo bi nas to dovelo?

Dobra je djevojka Satanina; tako da bi je Cosmo Antonio Corvara Amidei htio kraće i dražesnije zvati Nina, Ninetta; ali Dolfo Dolfi to ne dopušta.

— Kakva Nina! kakva Ninetta! Satana se zove, Satana:

Salute, o Satana,

O ribellione,

O forza vindice

De la ragione.)*

Tako to traje tri godine.

Svi pitaju profesora Corvaru Amidei, kako se može slagati s tim vihorom od čovjeka kakav je profesor Dolfo Dolfi; on sliježe ramenima; širi ruke i turobno se nasmiješi, zatvarajući oči; jer s tim pitanjem — lako je pogoditi — ljudi ga žele uvjeriti o njegovoj gluposti.

Eh, da; Cosmo Antonio Corvara Amidei možda bi na kraju i priznao svoju glupost; međutim nije potpuno u to uvjeren, jer kad dobro razmisli, čini mu se, eto, da je možda gluplji od njega život uopće; i da se zato ne isplati biti ili izgledati oštrouman ili lukav, pogotovo kad život s tolikom ustrajnošću pokazuje namjeru, da u nekoga baš zagriže svojim zubima. U tom slučaju treba pustiti život da radi po svojoj volji, jer možda ima — negdje skrivenu — neku svrhu; a ako nema svrhe, imat će ipak svršetak, to je stalno.

I svršetak je uistinu jednog lijepog dana došao iznenada. Ali ne za njega, jao! Za profesora Dolfu Dolfija. Nagli udar kapi za vrijeme predavanja (16 ožujka 1891).

*) Stihovi iz ode: »A Satana« od Giosuè Carduccija, znače:

»Zdravo, o Sotono, o pobuno, o osvetnu silo razuma.«

Cosmo Antonio Corvara Amidei je zaprepашten. Nije to očekivao! Čini mu se, da je kuća odjednom opustjela; jer nijedan predmet u njoj nema ni traga duše za njega, nikakve intimne uspomene; naprotiv, izgleda da ondje žalosno čeka onoga, koji se više ne će moći vratiti.

Satanina neutješljivo plače. On u početku ni ne pokušava da je tješi, smatrajući da bi svaka njegova riječ bila uzaludna. Ali ga kasnije upitaju ravnatelj gimnazije i kolege, kako namjerava urediti stvar s onom jadnom sirotom, koja je ostala sama, na ulici, bez prava na mirovinu, bez ikoga od roda ni bliza ni daleka. Profesor Corvara smjesta odgovara, da će je zadržati uza se, treba li to i kazati? on će joj biti ocem, koga vruga! Na ovaj njegov odgovor i ravnatelj gimnazije i kolege sliježu ramenima i sklapaju oči uzdišući. Kako! Nisu s tim zadovoljni? Ne čini li im se, da dobro radi? Profesor Corvara Amidei udaljuje se smeten. Govori o tome Satanini, i — na svoje najveće začuđenje — dobiva i od nje odgovor, da to nije moguće; da ona sada ne može ostati s njim; da mora otići, čim prije, čak odmah.

— Kamo?

— Za srećom!

— A zašto?

Malo kasnije su mu kolege rastumačili zašto. Profesoru Corvara Amidei je nešto preko trideset godina; a Satanini je već osamnaest; dakle niti je on još tako star, da joj bude ocem, niti ona toliko mlada, da mu bude jednostavno kćerkom. Jasno, zar ne? Ali profesor Corvara Amidei promatra najprije vrhove svojih cipela, zatim vrhove prstiju; pokušava gutati slinu. Misle li možda njegovi kolege, da bi se on morao... vjenčati sa Sataninom? Tek što mu je ta misao sinula, ostao je kao ošinut; zatim se gorko nasmiješi. Šta, oni se šale. Prisiljen je ponovno govoriti sa Sataninom, kako bi je uvjerio da bi počinila ludost, pravu ludost, kad bi pošla — kako ona kaže — za srećom; a tada mu i ona, Satanina, dade razumjeti, da bi uz jedan jedini uvjet mogla ostati s njim: uz uvjet, pa da, da mu postane ženom.

Cosmo Antonio Corvara Amidei se boji da je poludio, ili da su se svi dogovorili, da mu se okrutno narugaju. Ne ide mu nikako u glavu, kako može ta mlada djevojka ozbiljno osjećati potrebu da postane njegovom ženom, kao da bi uistinu zajedničko stanovanje s njim moglo dati povoda govorkanjima u gradu. Zar je moguće, da joj se ta nužda ne pričinja gotovo grotesknom i na svaki način odvratnom? Gleda se u zrcalu; vidi sebe još ružnijim nego što jest: požutio od patnja i bijede, jadan, ćelav, gotovo slijep. Misli na nju, Sataninu, tako mladu, tako svježu, tako bujnu i spopade ga vrtoglavica. Njegova žena? Je li moguće? Ide da je ponovno zapita, mucajući. A Satanina — o, da — odgovara da hoće, ne pocrvenivši, i da će mu, šta više, ako on pristaje, biti vječno zahvalna.

Cosmo Antonio Corvara Amidei rasplače se tada kao dijete dajući joj rukom znak da šuti, za milost božju! Zahvalna, ona? Ali što govori? A što bi onda morao on reći? Takvu mu je dakle radost spremala sudbina? Kako da vjeruje u to? I kroz nekoliko dana profesor Corvara Amidei ne može izgovoriti ni riječi.

Svadba se mora požuriti, bilo iz razloga što su zaručnici prisiljeni da žive zajedno pod istim krovom, bilo što se ravnatelj gimnazije nada, da će to biti kadro prodrmati profesora iz blažene blesavosti u koju je zapao. Ali ta se nada pokazala ispraznom. Nakon vjenčanja — obavljena samo civilno (14 ožujka 1892), jer se profesor Corvara Amidei nije mogao vjenčati i pred Bogom zbog svojih ranijih obaveza prema Crkvi — blesavost raste usporedo sa srećom.

Ono što nisu mogle postići tolike godine patnja, može u jedan mah radost. Cosmo Antonio Corvara Amidei zaboravlja latinsku gramatiku, zaboravlja sve, postaje upravo nesposoban za svaku stvar. Samo Sataninu vidi; misli samo na Sataninu, ne sanja nego o Satanini; ne bi se više brinuo ni da jede, kad ga sama Satanina ne bi prisilila na to; u tolikoj mu je mjeri dostatna radost što je vidi pred sobom, nasmijanu i nezasitnu; dao bi

joj i svoje jadno meso, da ga pojede, kad bi ga smatrao dostojnim njezinih zubića.

Ali sada nema više Dolfi Dolfija da drži na uzdi đaćiće u školi i dječurliju na ulici; i planula je bjeso-mučna poruga jače no ikada u razredu i na ulici. Ravna-telj gimnazije je bijesan; prišiva potčinjenom najteže ukore; ali šta to koristi? Profesor Corvara Amidei gleda ga smiješeći se kao da nisu njemu upravljani. Satanina je tada prisiljena pisati onom zastupniku, koji je bio toliki prijatelj i zaštitnik njenog oca, te dobre duše, pre-klinjući ga da uloži svoj sve veći upliv, da bi profesora Corvara Amidei smjesta premjestili iz škole i umjesto toga mu dodijelili neko mirnije zaposlenje u kojoj knjiž-nici ili u Ministarstvu za javnu nastavu.

I tako dva mjeseca kasnije Cosmo Antonio Amidei, na veliku žalost svojih učenika što ga na kraju krajeva jako vole, ali na veliku radost ravnatelja gimnazije i ko-lega, putuje u Rim »dodijeljen« Ministarstvu. Satanina je noseća i mnogo trpi za putovanja morem; ali ni ne misli na to čim se iskrcala u Civitavecchiji, tolika je ra-dost što je obuzima kad stupi na Kontinent i kad pomisli na nedaleki Rim.

Oh, kako je nenadano uzavrela u njezinim žilama pustolovna krv njezina oca!

U Ministarstvu je profesor Corvara bačen u sobu pisara kao korektor. Ali ne ispravlja ništa. Oni kukavni činovničići, plaćeni na dan, smjesta su nanjušili s kim imaju posla. Da je to, recimo, neki stari lupež na glasu, onda da: nakloni i ponizni pozdravi; ali zašto bi poštivali jasnog poštenjačinu, i još onakvog? Uostalom, nikakva mu zla ne čine. Poneka nevina šala da utuku vrijeme, kad nema nikakvih spisa za prepisivanje. Za pogriješke pak, koje počinu u prepisivanju, krivica — zna se — pripisuje se njemu, profesoru Corvara Amidei.

— Pa dobro! — uzdiše profesor Corvara Amidei, stišćući ramena, izdužujući vrat i zažmirivši očima iza dvostrukih leća, što se čine kao dna dviju boca.

Pisari netom čuju taj njegov uzdah: *Pa dobro!* prasnu u smijeh u zboru. Zašto? Profesor Corvara Amidei nije to nikada primijetio; ali veoma često ponavlja (kad mu nešto ide sasvim naopako) onaj svoj: *Pa dobro!* I već ga svi oni pisari između sebe zovu samo *Profesor Padobro*.

Kad on to dozna, stisne se u ramenima nasmiješen, protegne vrat, zažmiri očima, i upravo hoće da uzdahne... Ah, eto, istina je dakle, da: poprimio je tu navadu, a da nije ni primijetio, zbog duge navike da se pokorava udarcima nesklone sudbine. Ali konačno on sada ima naknadu za sve ono što je trpio, za sve što će možda još morati trpjeti, i ne mari više ni za što. Neka mu se samo rugaju svi pisari ovoga svijeta, neka ga zovu *Pa dobro*, *Pa zlo*, *Pa ništica*, ili bilo kako; on ima sada Sataninu i ni brige ga. Iz Ministarstva neprestano na nju upravlja svoju misao i gotovo je vidi tamo u sobicama one skromne kućice iznajmljene u Via San Niccolò da Tolentino.

Dana 15 kolovoza 1893 Satanina sretno donosi na svijetlo dana dječaćića Dolfina. U silnoj, gotovo zanosnoj radosti, samo jedna mala neprilika: Satanina ne može sama dojiti dijete. I predaju Dolfina dojilji, daleko, u neko sabinsko selo. Strpljenja! Znači da će se od sada profesor Corvara Amidei odreći cigare, kavane i kakve druge stvarčice, da bi mogao platiti troškove dojenja.

Kad cirkuski žongler usred tjeskobnog divljenja sakupljene svjetine, sili da radi nekog svog slabašnog, bljednog pajacla, onda viče: »Sad još teže, gospodo! Gledajte: sad dolazi još teža vježba!«

Koliko tih vježba, od rođenja dalje, nije sudbina-žongler prisilila da radi Cosma Antonia Corvara Amidei, svog pajacla? Ali najteža nije još došla na red. Čekala je na dan 20 svibnja godine 1894.

Sa zamotkom »poljupčića« pod mišicom (kako voli Satanina poljupčice!) toga dana profesor Corvara Amidei kao obično dolazi kući točno u osamnaest i po; penje se beskrajnim stepenicama; vadi ključić; traži i napipa rupe ključanice; otvara; ulazi. Satanina nije kod kuće. Gdje

je? Ona nikada ne običava izlaziti u to doba. Nešto joj se zacijelo dogodilo; jer niti je stol u maloj blagovaonici pripremljen, niti je u kuhinji što spremno za ručak: ognjište ugašeno; i sve je u redu, kako je sigurno u podne ostavila dvorkinja, koju drže pola dana, da ide na trg i uređuje kuću. Ali što se to moglo dogoditi Satanini? Možda ju je iznenada pozvala Dolfinova dojilja? I zar bi tako otputovala, a da ga ne obavijesti u Ministarstvu? Silazi niz duge stepenice, da dozna nešto od vratara; pita i dućandžije u blizini, služavku stanara u susjedstvu: nitko ništa ne zna. Gore u kući ne može izdržati dugo u onoj opreci što je između zbrke u njegovoj duši i reda i mira u one tri sobice, koje kao da čekaju zajedno sa svim pokućstvom, da se u njima i dalje odvija onaj obični mirni život. Izlazi da je traži najprije bez cilja; zatim pođe u brzojavni ured i pošalje Dolfinovoj dojilji hitni brzojav s plaćenim odgovorom; i dalje tumara, tamo i ovamo, kamo ga noge nose, a u glavi mu se sve okreće kao u mlinu; i ne primjećuje, da se zamračilo. Kad mu se pričinilo, da odgovor na njegov brzojav ne će još mnogo zakasniti, vraća se kući u nadi, da će tamo zateći Sataninu; ali mu vratar odmah oduzima tu nadu; a on tada osjeti takav umor, takav umor, da ne zna kako će se još jedamput popeti uz one stepenice. Božjom pomoću ipak mu pođe za rukom; ulazi u tami, u tami stiže do spavaće sobe, u tami dalje čeka uvaljen u naslonjaču.

U neko doba pričinu mu se, da se neko čudno zujanje kovitla u njemu, unutra, u glavi, u utrobi, pa sve dolje do tabana i koljena, pokrećući, isprevrćući, privlačeći u svojoj pomami misli i osjeća; ali kad se malo zatim utučen približio prozoru da vidi, dolazi li kućnim vratima koji dostavljač brzojava, primijeti da to zujanje dolazi od ugljena jedne električne svjetiljke — eh, prokleta! — što je izgarala dolje nasred ulice.

U zoru konačno stigne odgovor dojilje — niječan. I tako se prekinula posljednja nit nade.

Malo sati zatim dolazi služavka da pođe kao svaki dan na trg i da uredi kuću. Toskanka je; odebela, ali hitra; otresita i jezičava.

— Sretno ustali!

— Nema je... — javlja joj gospodar, izbezumljena i mrtvački blijeda lica. — Od juče.

— Idite! Što mi to govorite?

Profesor Corvara Amidei širi ruke; zatim se sasvim polako spusti na stolicu i ostane tako kao oglupavio. Dometne:

— Čitavu noć.

— Pa kuda je samo mogla poći?

Profesor Corvara Amidei opet širi ruke.

— Neka pokušaju malo, gospodine, — savjetuje mu ona tada, — neka je pokušaju tražiti tamo dolje, gdje stanuju oni neki... ne znam... nisu odavle, oni što prave slike. Znam jednoga što joj je činio... ne znam, slikao ju je.

Profesor Corvara Amidei se trgne, gleda je neko vrijeme:

— Nju? Nju je slikao? A kada?

— Mislila sam da znate. Pa da! Milostiva je išla svako jutro, išla je. A onda i poslije podne.

On je ostao zabezeknut, zatim je stao koštunjavim rukama gladiti koljena, polako, polako, bez riječi.

— Hoćete li, gospodaru, da ja pođem dolje pitati? U dva skoka... poznam ga ja, onog Francuza slikara.

On kao da ne čuje, a tada služavka odleti. Za malo je časaka opet gore, zažarena, zadihana. Jedva smaže daha:

— Eh, činilo se meni! — usklikne. — Odmaglio i on. Od juče. Dakle eto... slaže se.

Profesor Corvara Amidei je i dalje nijem, nepomična lica, kao oblesavio, i dalje gladi rukama koljena. Služavka ga dugo promatra, sažalno, zatim reče u sebi ciljajući na gospodaricu:

»Baš je glupa! Mogla je ostati ovdje sa svojim mužem, koji je tako dobro s njom postupao, miran, siromah

čovjek, kao kornjača.« — Hajte, hajte, gospodaru, ohrabrite se, no! nemojte tako, iskalite se! Glupača, znate! Ljubav... Znate kako je? Kao mlijeko kad se stavi na vatru, najprije se nadme, onda zakipi i prelije se..... Dajte, dajte, hrabro! Ispraznite malo srce, gospodaru... nemojte tako!

Ali profesor Corvara Amidei jedva klima glavom na sva ta jednostavna, usrdna nagovaranja; ne kaže ništa. Ne plače, jer ne želi pokazati da trpi! ne će se razniježiti, ni tražiti utjehe ili samilosti. Čudi se zapravo, da ne osjeća svu onu žalost, što je možda katkada mislio da bi je osjetio, kad bi nekim iznenadnim okrutnim slučajem izgubio Sataninu ili njezinu ljubav. A eto: ništa, sada ništa. Očekivao je možda da će se svijet srušiti, ili da će ga barem grom ošinuti. A eto, ništa, ništa. On sada može otpustiti služavku, platiti joj ostatak mjesečne nagrade, odgovarati i na ostale savjete što mu ih ona daje odlazeći, sa svojim uobičajenim:

— Pa dobro... pa dobro...

Ali kad je ostao sam i sjeo, osjetio je odjednom, da mu se više ne će niti maknuti prstom, i da se dakle svijet za njega uistinu srušio; ali tako, potihlo, neprimjetno. Stolice su tu, ormar je tu, krevet tu... ali što da radi s njima sada?

On sada malo jače trlja koljena obim rukama, instinktivno, jer ga podilazi zima, neka čudna zima, prodirna, do kostiju. Ali se ne miče. Ponavlja u sebi ono malo vijesti, što mu ih je dala sluškinja: »Slika... Francuz slikar... Išla je svako jutro...«. Sada je konačno počeo i cvokotati zubima, trljajući i dalje sve to jače i ne znajući koljena što mu dršću. One tri misli: o slici, o francuskom slikaru i o njoj, što je išla k njemu svakog jutra, utvile mu se u mozak kao tri papirnate zvjezdice, od onih što vjetar u njih duva a one se okreću. Magli mu se vid; sav dršće; gubi svijest; pada sa stolice i ostaje tako.

U ožujku smo 1904. Prošlo je devet godina i deset mjeseci. Profesor Corvara Amidei se više skoro i ne sjeća,

da je gotovo umro u bolnici onda poslije one još teže vježbe. Očuvala ga je misao na dalekog sinčića tamo u nekom sabinskom seocu. Sad je Dolfino s njim. Ali jadni dječak, kojemu je sada deset godina i čini se da ih ima baš na silu, izvučenih, izvučenih na silu brižljivom skrbi oca, tom jadnom dječaku, jao, prijeti opasnost, da će biti iste očeve sreće: ili možda ne, ima nade: jer ovako nježan, ovako nejačak kakav jest, izgleda prije da će svršiti od iste bolesti, koja je prijetila njegovu ocu u djetinjstvu, kad je bio u sjemeništu.

Dolfino je do svoje osme godine znao, da mu je mati umrla dajući ga na svijet; ali prije dvije godine, jednoga lijepoga dana dok se otac nalazio u uredu, vidio je kako ulazi u kuću neka gospođa neobično odjevena, napudrana, namazana, koja ga je s mnogo suza zadovoljno uvjeravala, da sve to nije bilo istina, jer je njegova mama naprotiv tu, evo je još uvijek žive; ona je to, ona koja ga toliko ljubi, oh toliko! i hoće da ostane zauvijek s njim, i njegovati ga hoće i milovati dan i noć ovako kako to sada čini, tako milovati svog lijepog sinčića, sinčića svog dragog.

Ali kada se dojilja, koja ga je othranila i koja je ostavši udovica i sama, došla da ga obiđe i da bude uz njega, sada kao sluškinja i kao njegovateljica, vratila kući s trga, bacila se na onu ženu i istrгла joj dječaka iz zagrljaja; a jadni je Dolfino preneražen čuo kako njegova dojilja dobacuje onoj, koja se nazivala njegovom majkom, pogrdne riječi. Zbog tih su se riječi žene počupale i nastao je užasan prizor, nakon kojega je on morao u krevet zbog veoma žestoke navale vrućice.

Cosmo Antonio Corvara Amidei pošao je na redarstvo da prijavi tu podlu ženu, koja je — nezadovoljna svim zlom što ga je njemu nanijela — htjela nanijeti novo zlo nevinom sinu.

Satanina, koja je već u svojoj osamnaestoj godini, poslije očeve smrti htjela poći — kako znamo — za srećom, pobjegla je s francuskim slikarom koji je slikao njezin portret, bila je četiri godine u Parizu, zatim u

Nici, pa u Turinu, pa u Milanu, padajući sve dublje i dublje u blato. Malo dana nakon njezina dolaska u Rim sreo ju je njezin muž, i kad je vidio u onom stanju, mada je to već naslućivao, nasred ulice ga je spopala nesvjestica, te su ga prolaznici držeći ga pod mišicama odnijeli u neku ljekarnu.

On je već bio dopao šaka nekom svećeniku iz Sardinije, poznatom u Sassariju pod imenom don Melchiorre Spanu, koji je sebi utuvio u glavu, da će vratiti u tor tu ovčicu izgublenu već toliko godina. Davao mu je da čita za beskrajnih uredovnih sati knjige, knjige i knjige vjerskog sadržaja; dokazivao mu je najjasnijim dokazima, da je jedini razlog svim nesrećama što ih je podnio nedostojan način, na koji se on u mladosti razračunao sa Svetom Materom Crkvom, i da ne bez razloga, sigurno, Bog sada hoće primiti u prebivalište anđela i blaženih onog dragog dječaka, onog dobrog Dolfina: ukratko, to je bila sveta opomena, da bi se profesor Corvara Amidei, otpadnik, kad ostane sam, sklonuo da uđe u koji samostan: na primjer u onaj Trapista na Tre Fontane. Sveto mjesto, sveto mjesto; baš ono pravo da čovjek ispašta.

Na ove je razgovore profesor Corvara Amidei stiskao ramena, produžio vrat, zažmirio očima i još jednom ponavljao:

— Pa dobro je!

Katkada bi ga na izlazu iz Ministarstva dočekali don Melchiorre Spanu ovdje, na stepenicama crkve Santa Maria della Minerva, a žena ondje, veličanstveno naslonjena na ogradu Panteona. Ono je dvoje bacalo jedno na drugo izdaleka bijesne poglede: svećenik trljajući prstima po bradi i po obrazima, na kojima kao da su se runjave dlake obnavljale svaki put pod struganjem britve; žena s nekim opakim porugljivim smiješkom na bojadisanim usnama.

Profesor Corvara Amidei izlazeći svake večeri na trg bacao je prijekli pogled na onu ogradu, gdje je obično vrebala žena; ali je odlazio ravno prema svećeniku, iako je znao, da će ga ona bez sumnje dostići u ulici Piè di

Marmo i zatražiti malo novaca, koje joj on nije znao uskratiti. Već joj je više puta uskratio oproštenje s prezirom. Poslije svake nove navale, da predusretne ukorima svećenika, približavao se njemu uzdišući, s običnom kretanjem, i povrh toga trljajući ruke:

— Pa dobro je! Pa dobro je!

Međutim, se približavalo proljeće: doba više od ostalih štetno za grudobolne; i liječnik je svjetovao profesor Corvara Amidei, da odvede Dolfina na more, barem prvi mjesec, kad je u Rimu zrak odviše rijedak za njega.

Tako je Cosmo Antonio Corvara Amidei zatražio mjesec dana dopusta, i dana 5 ožujka 1904 otputovao u Nettuno da iznajmi mali stan na pogled mora.

§ 2.

ČEŠER

Taj je mjesec olakšanja i odmora obećavao da ne može bolje. Do juče je kišilo: sada kao da je proljeće sa svježinom prvog vedrog ožujskog sunca htjelo kazati: »Ovdje sam«.

I zbilja se profesoru Corvari Amidei, gledajući kroz prozor vagona trećeg razreda, pričinilo da vidi Proljeće, čim je vlak izašao iz stanice: proljeće na vratima Rima u nečemu ružičastome što je promicalo i treperilo na mekanom zelenilu polja. Što je to? Možda stabla bresaka u cvatu. Da, da, evo ih još i još. Proljeće! Ah, otkad ga već nije vidio tako u svom prvom rađanju s onim ružičastim smijehom bresaka!

Duboko je uzdahnuo i osjetio kako ga onaj zrak opaja takovom bistrom i čistom opojnosti, da se ganuo do suza. Izgledalo mu je, da mu je neprijateljska sudbina kao neku milost htjela pokloniti taj divan pogled, što mu je ulijevao takovu tajanstvenu radost, te mu se činilo, iako je bila tu, evo, prisutna, da pripada onim dalekim danima njegova djetinjstva, tamo u čaru njegova rodnog kraja.

Zaboravio je tada na čas sve nevolje, prošle i sadašnje; sina tako teško bolesna; onu ženetinu što ga sramotila; onog popa što ga tlačio; trošak što je prelazio njegove jadne mogućnosti, ali što ga je morao podnijeti u nadi, možda ispraznoj, jao, da će koristiti Dolfinu; tamnu, gorku dosadu; ogroman teret tog njegovog nepodnosivog opstanka. Nasuprot sve one crnine u njegovoj duši evo zelenila livada, plavetnila neba i one prijatne svježine zraka, živi dah Pramaljeća. I dalje je zadivljeno promatrao.

Da, mogao je, mogao je život biti lijep; ali tu usred tog zelenila u prirodi, gdje surova sudbina zacijelo nije mogla kao u gradu tjerati svoju zvjersku hajku. U zagušljivim gradskim ulicama on je imao gotovo opipljivu sliku tog proganjanja: osjećao ga je stvarno za svojim leđima kao neku užasnu sjenu, što ga je silila da ide pognute šije, oprezno, sav uvučen u sebe: njegova žena.

Smjesta je protjerao sliku, što mu je odjednom zamaglila slatko priviđenje, i stao je opet promatrati oko sebe. Eno tamo Albanskih brda što se činilo da dišu u nebu, mekana, kao da nisu od tvrde stijene. Monte Cave čije su vrhunce krunili klenovi i bukve, i stari samostan i šuma što se bjelasala do pola strmine. Eno malo dalje sunčanog Frascatija. Huka vlaka podigla je jato vrabaca, a gore visoko, lebdeći na sjajnim krilima, kliktala je ševa. Profesor Corvara Amidei sjetio se tada prve rečenice u latinskoj gramatici, koju već toliko godina ne podučava: *alauda est laeta*. I zaklima glavom. Gotovo su mu se sada pričinjale lijepima i njegove prve godine učiteljavanja, dok još nije stanovao zajedno s onim...

— Pa dobro je! — uzdahne, ponovno smućen.

Ali ne za dugo. Kad je prošla stanica Carrocceto, osjetio je blizinu mora i čitava mu se duša razgalila vesela i uzbuđena u živom očekivanju onog drhtavog plavog beskraj, što će mu se sad svakog trenu rastvoriti pred očima. Ah, njegovo more! Kako ga dugo već nije vidio, i kolika mu je bila želja, velika, živa, goruća, da ga opet vidi! Ali eno ga već! eno ga! eno ga! I profesor Corvara

Amidei skoči na noge, sav dršćući od uzbuđenja, nagne se kroz prozorčić i upijaše tolikom čežnjom i tolikom snagom dah mora, da mu se zavrtjelo u glavi, te pade na klupu vagona pokrivši rukama lice.

Vlak se na nekoliko časaka zaustavio u Anziju, i profesor Corvara Amidei promatraše rastvorenih očiju, koliko se moglo vidjeti sa stanice, taj lijepi gradić, u kojem nije nikada bio. Malo kasnije izađe na stanici Nettuno još zbunjen i omamljen od onog prvog udisaja, što ga je na pogled mora udahnuo upravo iz dna grudiju, kako mu se već dugo nije dogodilo.

Pisari u Ministarstvu dali su mu neke upute o mjestu. Pošao je na glavni trg i zapita, gdje bi mogao naći skroman stanić, jeftin, s pogledom na more. Pokazali su mu neku malu vilu tamo pod trgovom, desno, na obali. Bio je istina nešto preskup za njega taj stanić; ali, strpljenja! Prozor prednje sobice naprama nekoj čistini, sučelice vojarni topnika koji su dolazili u detašman radi vježbanja u gađanju, bio je prizeman: prozor sobe pak što je gledala na more, bio je na visini drugog kata. I s ove je strane izgledalo da more upravo želi ući u kuću; ništa se nije vidilo do mora. Profesor Corvara Amidei platio je vlasniku kaparu, rekao mu je da će doći sutra da uzme stan, i siđe na žal.

Nasuprot vile sa zapadne strane se uzdizao i sizao sve do mora veličanstveni, starinski sansovinski zamak, pocrnio od vremena. Popeo se na greben pod zamkom i ostao je tu da promatra zadivljen više od jednog sata. Vidio je kako se na dnu mora podiže Monte Circello poput zračnog otoka, plavičast, gotovo krhak, a ovamo bliže uz obalu Castello di Stura; na desno je ugledao blizu luku Anzio, načičkanu lađama za saobraćaj sa zamkom, a zatim beskrajno prostranstvo mora, što je bliještilo na suncu tako mirno, da se uz žal tek malo naježilo. Kad se na kraju uspio oteti čaru tog prizora, pošao je da nešto založi; zatim znajući da prije pet sati ne će naći vlak za povratak u Rim, odluči da provede ona tri sata

što su mu preostala u razgledanju divnog parka Borghese, na pola puta između Anzija i Nettuna.

Nije se sjećao da je ikada u svom životu proveo div-niji dan od ovoga; osjećao je blaženstvo u toj ranoj, opojnoj toploti, s morem na ovoj strani pod obronkom visoravni, i zelenilom polja i šuma na drugoj strani. Ograda parka bila je otvorena; i profesor se Corvara Amidei uputi pun udivljenja jednim od strmih drvoreda, kad začuje kako ga zove neka patuljasta žena što je trčala za njim kao guska:

— Hej! hej! Plaća se... treba platiti ulaznicu!

Pet solda. Platilo je, mada je odlučio ograničiti troškove. I nastavio je lutati onim dubokim drvoredima, pustim, sjenatim, kao u nekom snu. I zbilja kao da su uto-nula u san ona veličanstvena stabla, u tišini koju pijev ptica nije rušio, nego je činio još tajanstvenijom. Rekli su mu, da u onom gotovo napuštenom parku ima mnogo slavulja. Slušajući tako pričini mu se, da tamo u dubini jedan slavulj pjeva, i on zađe na tu stranu. Nakon što je prevalio dobar komad puta, našao se u divnoj borovoj šumi. Veoma visoka, ravna debla pružala su sliku stupova u nekom gorostasnom hramu; visoko gore gusta su se kruništa ispreplela i potpuno su otimala pogled neba. Činilo se, da borik ima svoj vlastiti zrak, bakrenast, raz-blažen onom svježinom hlada svojstvena crkvama.

Profesor Corvara Amidei nije mogao dalje. Gotovo je instinktivno skinuo šešir i sjeo na zemlju; zatim je legao.

Svakodnevne boli između jedne nesreće i druge već od mnogo i mnogo godina gotovo su mu obložile pamet nekom korom glupavosti; nespokojne i sitne brige nisu mu dopustile, da mu se duh uzdigne do onih razmatranja, što su ga u mladosti toliko mučila, da je na kraju izgubio na čas razum, a kasnije vjeru. Sada, u tom danu pri-mirja, kad je konačno počeo nazrijevati kako se može uistinu osjetiti radost života, došao je na zlu misao da ponovno pokuša prodrijeti u šikaru onih prošlih razma-tranja. I zapitao se, zašto ga zla sudba tako progoni,

kad nije svjesno nikada nikome nanio zla; njega, koji je čak uvijek želio činiti dobro; dobro, skinuvši svećeničko ruho, kad se njegova logika nije više slagala s onom crkvenih autoriteta, koja je morala biti za njega zakon; dobro, kad se oženio da bi opskrbio jednu sirotu, koja je silom htjela to primiti samo uz taj uvjet, dok bi joj on pošteno i od sveg srca bio sve dao na drugi način. A sada, nakon podle nevjere i bijega te nedostojne žene, koja mu je slomila život, sada će gotovo sigurno morati podnijeti i tu žalost, da gleda kako mu malo po malo umire sin, jedino dobro, i ako gorko, koje mu je još preostalo. Ali zašto? Bog, ne: Bog nije mogao to htjeti. Ako ima Boga, morao bi s dobrim biti dobar. On bi ga uvrijedio, kad bi vjerovao u njega. Pa tko dakle, tko dakle upravlja svijetom, ovim zlosretnim ljudskim životom?

Češer. Kako? Da: veliki se češer otkinuo u tom času gore s grane i kao munjeviti odgovor pade na glavu profesora Corvara Amidei.

Ostade jadnik ležati nepomično, bez svijesti, kao gromom ošinut. Kad je došao k sebi, našao se u lokvi krvi. I još mu je curila iz jedne velike rane, što mu se s tjemena otvarala dolje dolje do iza uha. Bio je još sasvim zaglušen, kad mu je uspjelo ustati na noge, i teškom se mukom odvuče do ograde vile. Kad ga je ona patuljasta čuvarica vidjela u onom stanju, s potpuno okrvavljenim licem, prestravljeno zavikne:

— Isuse! Što ste uradili?

On podigne drhtavu ruku i iskrivi lice u neku grimasu, u kojoj je bilo i bola i smijeha:

— Če... češer, — promuca, — češer što upravlja svijetom... da!

»Lud je!« pomisli ona i uplašena žurno pozove govedara iz mljekarije što je pripadala vili, da bi uz pripomoć jednog od željezničara, koji su tu u blizini ograde popravljali prugu, odnio onog nesretnika u nedaleki sanatorij Orsenigo Milosrdne braće.

Ondje su profesora Corvara Amidei najprije obrijali, zatim mu sašili ranu sa sedam lijepih šavova, i na kraju

ga zavili. Njemu se žurilo: bojao se da ne izgubi vlak. Kad je liječnik čuo da mora putovati, radi veće opreznosti omotao mu je zavojima oko glave neku vrst turbana, koji ga je priječio da stavi šešir na glavu. Kad je bilo gotovo, Cosmo Antonio Corvara Amidei stisnuo se u ramenima, pokušao je polako ispružiti vrat i zažmirivši očima, još jednom uzdahne:

— Pa dobro je!

§ 3.

VJETAR

»Ti, drago Proljeće, ne znam zašto moraš baš ove godine doći prije onog dana, što su ti ljudi u svojim kalendarima odredili za povratak. Zima je bila prilično blaga, pa bi htjela prije no što izdahne bar nešto malo pokvariti: to je njezino pravo; htjela bi na primjer, da joj ti dadeš malo vremena da istovari neku olujicu koja je još tišti. Ali ako ti to nije po volji, jer se bojiš da bi uprljalo svoje ružičaste nožice, kad bi našlo odviše blata po poljima i na ulicama grada za svoj slavodobitni ulazak, daje ti na znanje, da je još sva naduta vjetrovima, jedna starica, i moli te da se zadovoljiš, ako ne drugo, bar time, da izbaci taj svoj teret, što bi ti ujedno sasvim rastjeralo maglu i očistilo svu zemlju od prljavštine, koju je ona prouzrokovala. Učinilo bi veliku uslugu njoj i još veću meni, koja toliko štitim, da znaš, jednog dobrog čovjeka još od njegova rođenja. Zamisli, da ti kažem samo jednu, da sam juče, dok se on razblaživao tohom ležeći s trbuhom gore u boroviku nekog lijepog parka, našla zabavu u tome, da mu bacim u glavu jedan lijep debeo i tvrd češer, koji ga je mogao i ubiti, i te kako! ali ja to nisam htjela. Znaš dobro, da u svom grbu imam mačka što se igra s malim mišem i ne ubija ga.«

Kao da je nekada pročitao u kojoj starinskoj knjizi, Cosmo Antonio Amidei već je petnaest dana, da bi okrutnost bila prepredenija, u sebi ponavljao ovu prelijepu mo-

litvu, koju je zacijelo njegova dobra Sudbina upravila Proljeću, i koju je ovo — ne treba ni kazati — smjesta uslišalo. Još je imao turban na glavi i sjedio je na rubu krevetića Dolfinovog, koji je venuo otkada je izašao na stanici u Nettunu, polagano izgaran groznicom, pa i preko dana. Prije ga je u Rimu groznica bar napadala samo noću.

I vjetar, i vjetar, i vjetar! Već petnaest dana nije prestajao ni danju ni noću. Zviždao je, hujao, urlikao u svim tonovima, i takvom je silom dugo i strašno udarao, kao da hoće iščupati kuće iz temelja i ponijeti ih. To se samo činilo; jer je uistinu nosio samo koji crijep, rušio neko stablo ili telegrafski stup i lomio po koje staklo. Zabavljalo ga je pak razbješnjeti more, da bi odnijelo sa sobom žal, pa se onda vraćalo i strašnim šumom razbijalo o zidove kuća.

Profesor Corvara Amidei je mislio da se nalazi na ladi, koju napada i nosi oluja. Jadni se Dolfino prestravio, a on ga nije više mogao utješiti ni jednom riječom, jer mu je onaj urlik vjetra, još više nego huk mora, oduzima ne samo glas nego i sam dah, grčio mu je utrobu, ispunjao ga je srditom i nijemom tjeskobom. Samo bi se s vremena na vrijeme malo preko volje iskalio u grlu siromašne dojilje koja je, da stvar bude potpuna, oboljela od angine i morala također ležati.

— Polako, zaboga, gospodine dragi! — molila je netom bi ga ugledala pred sobom kao sablast s bočicom karbolne kiseline u jednoj ruci i s kistom u drugoj. — Polako, zaboga!

Sjela je na krevet i rastvarala usta, koja su izgledala kao užarena peć.

Profesor Corvara Amidei nije htio baš tako grubo; ali kao da mu je snaga vjetra što se lomila o stakla gurala ruku, tako bi snažno mazao kistom, da je čudo što onoj jadnici nisu oči iskočile iz šupljina.

— Pljunite! Pljunite!

I vraćao se Dolfinu s nekom okrutnom upornošću u očima, dok mu je bočica kiseline drhtala u rukama. Kar-

bolna kiselina... otrov... ali premalo je, premalo i razrijeđeno... sigurno ne bi bilo dosta... A zatim, kako bi uostalom ostavio Dolfina u takvom stanju? Ne, ne! Ali napast je bila velika. Onaj ga je vjetar dovodio do ludila.

— Ladanje!... — mrmljao je u sebi.

Već je prošlo pola mjeseca. Veći trošak za najam, pomanjkanje kućne udobnosti, pogoršanje Dolfinovih bolesti, bolest služavke: to je čitav dobitak. A onda, još nešto strpljenja: morao je sve sam raditi: sam upaliti vatru, sam kupovati stvari, sam kuhati jelo... I nije mogao ni na čas odvesti dječaka na obalu mora; tu, zatvoren u one tri sobice, utamničen, opsjednut od mora i vjetra.

Suviše, ne?

— *Tin tin tin* — tiho tiho, na vratima.

— Tko je?

Pa zna se, ona, Satanina! Došla je kao nošena onim vjetrom, Satanina, dobra mamica, koja na svaki način hoće da vidi bolesnog sina.

Ulazi, poleti, baca se na koljena pred noge profesoru, koji ustukne zaprepašten; objesi mu se o kaput, vičući, razbarušena:

— Cosmo! Cosmo, za milost božju! Pusti me da vidim Dolfina mog! Oprosti mi! Spasi me! Smiluj mi se!

I tako vičući provali u gorak plač, u pravi plač, s pravim suzama, beskrajan plač, i jecala je, ne manje pravim jecajima, što su je svu potresali; ne ustaje s poda i pokriva lice rukama zaklinjući i dalje:

— Zemlju, zemlju ću poljubiti gdje tvoja noga stane, Cosmo, ako mi oprostiš, ako me spasiš! ne mogu više! Hoću da budem sva za svog Dolfina, sada! Pusti me da ga čuvam, da ga negujem, smiluj se!

Cosmo Antonio Corvara Amidei padne na stolicu, pokrije i on rukama lice, i ako se zapravo u toj sobici zbog večernje tame što se širila nije gotovo ništa vidjelo. Zazvoni zvono Zdravomarije.

— *Ave Maria*... — reče hotimice na glas dovilja s krevta, započinjući molitvu, da bi gospodara očuvala od napasti.

A Dolfino zove preplašeno iz druge sobe u dnu:

— Tata... tata...

Tada Satanina skoči na noge kao da je potisnuta čeličnim perom i otrči sinu.

Profesor Corvara Amidei ostaje prikovan uz stolicu. Iz Dolfinove sobe dopiru do njega nježni izrazi ljubavi što ih ona upravlja sinu, jeka njezinih poljubaca. Pričinja mu se, da je odjednom svud unaokolo nastala duboka šutnja, tajanstvena šutnja, vani, u čitavom svijetu kanda. Skida ruke s lica i zapanjeno sluša. Jedno se staklo na prozoru jedva jedva potrese. Ah, vjetar — eto — vjetar je prestao. Kako to? Pošao je do prozora da pogleda osvijetljenu cestu preko nedalekog perivoja što je pripadao oficirskom domu i odakle su veselo izlazili oficiri nakon večere. Ali Dolfino je još u tamnoj sobi s njom; i profesor Corvara pođe da upali svijeću.

— Pusti, ja ću! — reče odmah Satanina. — Gdje je svijeća? tamo?

I odleti puna brige, da je uzme.

— Tata, — reče tada Dolfino, tiho tiho, — tata, ja je ne ću... Odviše miriše...

— Tiho, sinko moj, tiho...

— Tata, gdje ćeš ti leći? Za nju nema kreveta... Ti moraš ovdje leći, tata, čuješ li? pokraj mene...

— Da, lijepi moj, da... Šuti, šuti...

Šutnja. Ali zašto se Satanina ne vraća? Ne može li naći svijeću? Što radi? Profesor Corvara Amidei napregne sluh; zatim osjeti neobičnu hladnoću u nogama, kao da je ona tamo otvorila prozor. Je li moguće?

Ustane s ruba kreveta i pođe na vršcima prstiju, u tami, da prisluškuje na vratima sobe što ima prizemni prozor na trg pred vojarnom. Satanina se nagnula kroz prozor i tiho govori s nekim dolje. Kako! S kim? Ah, bestidnica! Još i sad? Cosmo Antonio Corvara Amidei stisnuo se sav u se, kao mačka, približi joj se bez i naj-

manje buke, i — kad začuje da govori oficiru koji je bio dolje: »*Ne, Gigino, večeras ne: nije moguće. Sutra... sutra, sigurno...*« — sagne se, zgrabi je za noge, i dolje! prebacio je kroz prozor, vičući:

— Gospodine poručniče, uzmite je!

Na dvostruki krik što mu je ozdo odgovorio, krik oficira i prevrnute žene, on se povuče, užasnut, grčevito dršćući u čitavom tijelu: pokušao je zatvoriti kapke, ali ne može, jer se s trga podiže nova vika vojnika, oficira, dotrčalih ljudi. Klecajući, ukočenih nogu dovuče se do sinovlje sobe. Divlje se odupire dojilji, koja je na onu viku skočila u košulji s kreveta i htjela bi ga zaustaviti da dozna što je učinio, što se dogodilo.

— Ništa... ništa... — odgovara on dršćući i grleći sina na krevetu. — Ništa... nemoj se plašiti... Crijep... crijep na glavu poručnika.

Bijesno lupaju na vratima. Dojilja otrči da navuče suknju i otvara: bujica ljudi, vojnika i oficira poplavi uz viku još tamnu kuću, a pred njima dva karabinjera i redarstveni povjerenik.

— Strpite se, upalit ću svijeću... — muca dojilja uplašena.

Cosmo Antonio Corvara Amidei drži čvrsto objema rukama Dolfina, koji je klekao na krevet.

— Hajte! Pođite sa mnom! — zaviče mu povjerenik.

On se okrene i pogleda ga. Ono mrtvačko lice s naočalima, pod turbanom zavoja, ulijeva strah i grozu gomili što je upala u sobu.

— Kamo? — upita.

— Sa mnom! Bez okolišanja! — odgovara mu surovo povjerenik, zgrabivši ga za rame.

— Dobro. Ali ovaj moj sin? — upita on ponovno. — Bolestan je. Kome ću ga ostaviti? Znajte, gospodine povjereniče...

— Hajde! hajde! hajde! — prekine ga ovaj snažno. — Vašega će sina odvesti u sanatorij. Vi pođite sa mnom!

Profesor Corvara Amidei položi na krevet Dolfina, koji sav dršće od straha; potiho ga sokoli i hrabri: da nije ništa, da će mu se brzo vratiti; i gotovo kod svake ga riječi ljubi, zadržavajući suze. Jedan od karabinjera, nestrpljiv, uhvati mu ruku.

— Zar i lisičine? — pita profesor Corvara Amidei.

S lisičinama na rukama ponovno se nagne nad Dolfina i reče mu:

— Sinko moj, ove naočari...

— Što želiš? — upita dječak prestrašen, dršćući.

— Istrgni mi ih s nosa, lijepi moj... Tako... Bravo! Sad te više ne vidim...

Okrene se gomili, žmireći i otkrivajući žute zube u zgrčenom licu; stisne se u ramenima, produži vrat, ali mu tuga odviše steže grlo, pa ne može više i ovaj put ponoviti:

— Pa dobro je!

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
БЕОГРАД
РЕСКОРАД

PROMISLI, GIACOMINO!

Pensaci, Giacomino!

Profesor Agostino Toti već tri dana ne uživa u kući onaj mir, onaj smijeh, na koje već misli da ima pravo.

Ima mu oko sedamdeset godina, a ne bi se ni moglo reći, da je lijep starčić: omalen, s velikom čelavom glavom, bez vrata, nerazmjeran trup leži na dvjema ptičjim nožicama... Da, da: profesor Toti zna to veoma dobro, i zato sebi ni najmanje ne utvara, da bi ga Maddalena, njegova lijepa ženica, kojoj nema još niti dvadeset i šest godina, mogla ljubiti zbog njega samoga.

Istina, on ju je uzeo siromašnu i podigao je: kćer licejskog podvornika postala je ženom redovitog profesora prirodnih znanosti, za nekoliko mjeseci s pravom na najvišu mirovinu; ne samo to, on se već dvije godine i obogatio radi neočekivane sreće, prave mane nebeske: nasljedstvo od skoro dvjesto hiljada lira ostavljeno mu od brata, koji se prije dugo vremena odselio u Rumunjsku i tamo umro kao neženja.

Ali profesor Toti ne misli, da zbog svega toga ima pravo na mir i na smijeh. On je filozof: zna da sve to ne može biti dovoljno mladoj i lijepoj ženi.

Da je nasljedstvo došlo prije braka, on bi barem mogao zahtijevati od svoje Maddalenine malo strpljenja, to jest, da čeka njegovu nedaleku smrt, da tako dobije odštetu što se udala za starca. Ali došle su, jao! odveć kasno one dvije stotine hiljada lira, dvije godine poslije vjenčanja, kad je već... kad je već profesor Toti filozofski priznao, da sama mirovinica, koju bi joj on jednoga dana ostavio, nije bila dostatna da nadoknadi ženinu žrtvu.

Budući da je sve prije odobrio, profesor Toti misli da ima više nego ikada pravo zahtijevati mir i smijeh

sada, kad je još nadošlo to obilato nasljedstvo. Tim više pak, što se on — čovjek uistinu razborit i na svome mjestu — nije zadovoljio samo s tim, da učini dobro svojoj ženi, nego je htio učiniti dobro... da, i njemu, svom dragom Giacominu, jednom od nekadašnjih svojih najboljih učenika u liceju, skromnom mladiću, poštenom, veoma uljudnom, plavom, lijepom, s kovrčavom kosom kao anđeo.

Pa da, pa da — sve je uradio, na sve je mislio stari profesor Agostino Toti. Giacomino Delisi bio je bez posla i nerad ga je žalostio i ponizivao; pa dobro, on mu je, profesor Toti, našao mjesto u Poljodjelskoj banci, u koju je položio dvjesta hiljada lira nasljedstva.

Sad je u kući i dijete, anđelić od dvije godine i po, kojemu se on sav posvetio kao zaljubljeni rob. Svakog dana jedva može dočekati da svrše predavanja u liceju, i on već trči kući da udovolji svim malim hirovima svog malog tiranina. Zapravo se nakon nasljedstva mogao povući u mir, odričući se onog najvišeg dodatka na mirovinu, da se sav posveti djetetu. Ali ne! Bila bi šteta! On hoće, kad je već tu, do kraja nositi onaj svoj križ, što ga je uvijek toliko tištio! Pa on se baš zato i oženio, da bi upravo ono, što je za njega bila muka čitava života, donijelo nekome blagodati.

Oženivši se tom jedinom namjerom, da učini neko dobro siromašnoj djevojci, on je ženu ljubio gotovo jedino očinskom ljubavi. I još ju je više očinski ljubio od onoga dana, kad se rodilo to dijete, za koje bi on gotovo gotovo više volio da ga ono naziva djedom nego li ocem. Boli ga ta nesvijesna laž na čistim usnama djeteta, koje ne zna; činilo mu se da to vrijeđa i njegovu ljubav za dijete. Ali što da radi? Mora ipak s poljupcem primati i onaj naziv s ustiju malog Ninija, onaj »tata« što tjera u smijeh sve one zlobnike koji ne mogu shvatiti njegovu nježnost za ono nevinašce, njegovu sreću za sve dobro što ga je pružao i još ga i dalje pruža jednoj ženi, jednom dobrom mladiću, djetetu, i sebi također — svakako! — i sebi, — sreću da može proživjeti te posljednje

godine u veselom i dragom društvu, hodajući na rubu groba tako s jednim anđelčićem na rukama.

Neka se smiju, neka mu se samo smiju svi zlobnici! Jeftin smijeh! glup smijeh! Jer ne shvaćaju... Jer se ne mogu uživjeti u njegov položaj... Vide samo smiješno, čak i groteskno u njegovu položaju, a da ne znaju prodrijeti u njegov osjećaj!... Pa dobro, što mu je stalo? On je sretan.

Ali, eto, ima tri dana...

Što se dogodilo? Ženine su oči crvene i nabrekle od plača; tuži se na jaku bol u glavi; ne će da izađe iz sobe.

— Eh, mladost!... mladost!... — uzdiše profesor Toti klimajući glavom, s nekim tužnim i lukavim smiješkom u očima i na usnama. — Neki oblačić... mala oluja...

I obilazi po kući s Ninijem, žalostan, nemiran, malo i razdražen, jer... pa da, nije on to baš zaslužio od žene i od Giacomina. Mladi ne broje dane: imaju ih još toliko pred sobom... Ali za jadnog starca i jedan je dan velik gubitak! A već su tri dana, što ga žena ostavlja da luta tako po kući kao muha bez glave, i ne razblažuje ga više onim napjevima i pjesmicama otpjevanim bistrim i toplim glasićem, i ne posvećuje mu više sve one brige na koje je on već navikao.

I Nini je ozbiljan ozbiljan, kao da shvaća što mati nema glave da pazi na njega. Profesor ga vodi iz sobe u sobu i skoro se ne treba ni sagnuti, da bi mu pružio ruku, toliko je i on malen; vodi ga do klavira, dodiruje poneku tipku, puše, zijeva, zatim sjedne, cupka malo Nini na koljenima, pa opet ustaje; kao da je na iglama. Pet ili šest puta pokušao je prisiliti ženicu da progovori.

— Zlo, a? baš se slabo osjećaš?

Maddalenina i dalje ne će ništa da kaže: plače; moli ga da pritvori kapke na balkonu i da odvede Nini: hoće da bude sama i u tami.

— Glava, je li?

Sirotica, toliko je boli glava.... Eh, svađa je morala zbilja biti žestoka!

Profesor Toti ide u kuhinju i nastoji zapodjenuti razgovor sa sluškinjom, da od nje nešto dozna; ali obilazi izdaleka, jer zna, da mu sluškinjica nije prijateljski raspoložena; ogovara ga izvan kuće kao i svi ostali, i izvirgava ga ruglu, ta budala! Ni od nje ne može ništa doznati.

Tada se profesor Toti odluči na herojski pothvat: odvede Ninija mami i zamoli je, da ga lijepo obuče.

— Zašto? — upita ona.

— Vodim ga u šetnjicu, — odgovara on. — Danas je blagdan... Ovdje mu je dosadno, jadnom djetetu!

Mama ne bi htjela. Zna, da se zlobni ljudi smiju kad vide profesora kako vodi dijete za ruku; zna, da je poneki bezobrazni nevaljalac dotjerao čak dotle, da mu je rekao: »Ali kako vam je sličan, profesore, vaš sin!«

Ali profesor Toti svakako hoće.

— Ne, u šetnjicu, u šetnjicu...

I pođe s djetetom kući Giacomina Delisija.

Ovaj stanuje s neudatom sestrom, koja mu je bila umjesto majke. Ne znajući pravi razlog dobročinstva, gospođica je Agata u početku bila veoma zahvalna profesoru; ali sada — ona, koja je tako pobožna, — smatra ga pravim đavlom, ni više ni manje, jer je naveo njezinog Giacomina na smrtni grijeh.

Nakon što je pozvonio, profesor Toti morao je s djetetom dosta dugo čekati pred vratima. Gospođica Agata je provirila kroz prozorčić na vratima i pobjegla. Nema sumnje, otišla je najaviti bratu posjet i sad će se vratiti i kazati, da Giacomino nije kod kuće.

Evo je. U crnini, voštana lica, s modrim podočnjacima, koštunjava, kisela lica, čim je otvorila vrata, dršćući u tijelu, navali na profesora.

— Ali kako?... oprostite... vi sada dolazite po njega čak i u kuću?... A što vidim! još i s djetetom? doveli ste i dijete?

Profesor Toti nije očekivao takav doček; ostaje za bezeknut; gleda gospođicu Agatu, gleda maloga, smiješi se, muca:

— Za... zašto?... što je?... ne smijem... ne... smijem doći...

— Nema ga! — požuri se ona s odgovorom, suha i kruta. — Giacomina nema.

— Dobro je, — reče profesor Toti sagnuvši glavu. — Ali vi, gospođice... oprostite... vi postupate sa mnom na način, koji... ne znam! Ja ne mislim, da sam vašem bratu, ni vama, učinio nešto...

— Eto, gospodine profesore, — prekine ga gospođica Agata malo udobrovoljena. — Mi smo vam, vjerujte... mi smo vam veoma zahvalni; ali bi i vi morali shvatiti...

Profesor Toti zaklopi malo oči, opet se smiješi, podigne ruku i nekoliko puta dotakne grudi viškom prstiju, kao da bi joj htio reći, što se tiče shvaćanja, neka to prepusti samo njemu.

— Star sam, gospođice, — reče, — i shvaćam... mnoge stvari ja shvaćam! i, vidite li, prije svega ovu: treba pustiti da bijes odlane, i kad nastaju nespornosti, najbolje ih je razbistriti... razbistriti, gospođice, otvoreno razbistriti, bez ševrdanja, bez ljutine... Ne čini li se i vama?

— Svakako, da... — priznaje, barem ovako apstraktno, gospođica Agata.

— I zato, — nastavi profesor Toti, — pustite me unutra i zovite mi Giacomina.

— Ali kad ga nema kod kuće!

— Vidite li? Ne. Ne smijete kazati, da ga nema. Giacomino je kod kuće, i vi mi ga morate dozvati. Sve ćemo razbistriti u miru... recite mu: u miru! Ja sam star i shvaćam sve, jer ja sam bio i mlad, gospođice. U miru, recite mu. Pustite me unutra.

Kad je profesor Toti ušao u skromnu sobicu za primanje, sjede, uzme Ninija u krilo, spreman da i ovdje dobrano prička, dok sestra nagovori Giacomina.

— Ne, ovamo dođi, Nini, ... budi dobar! — govorio je s vremena na vrijeme dječaku, koji je htio ići do police na kojoj su se svijetlili neki predmeti od porcu-

lana; međutim je mozgao, što se to tako ozbiljno dogodilo u njegovoj kući, a da on nije ništa primijetio. Maddalenina je tako dobra! Kakvo je to zlo mogla učiniti, da je izazvala čak i ovdje, kod Giacominove sestre, tako jaku srdžbu?

Profesor Toti, koji je u početku mislio da se radi samo o prolaznoj svađi, zamislio se sada i ozbiljno zabrinuo.

Oh, evo konačno Giacomina! Bože, kakvo mu je to lice! kako je namršten! Kako? Ah, to pak ne! Hladno izbjegava dijete, koje mu je raširenih ruku potrčalo ususret:

— »Giami! Giami!«

— Giacomino! — usklikne neugodno dirnut, strog, profesor Toti.

— Što mi imate reći, profesore? — upita on žurno, izbjegavajući da mu pogleda u oči. — Ja sam bolestan... Ležao sam... Nisam u stanju da govorim, ne mogu nikoga vidjeti...

— Ali dijete?!

— Evo, — reče Giacomino; sagne se i poljubi Nijana.

— Nije ti dobro? — prihvati profesor Toti utješeno malo onim poljupcem. — Predmijevao sam. I zbog toga sam došao. Glava, je li? Sjedni sjedni... Razgovarajmo. Ovamo, Nini... Čuješ li da je »Giami« bubin? Da, dragi, bubin... ovdje, jadni »Giami«... Budi dobar; sad idemo. Htio sam te zapitati — dometne, obraćajući se Giacominu, — je li ti ravnatelj Poljodjelske banke nešto kazao.

— Ne, zašto? — reče Giacomino i još se više zbuni.

— Jer sam mu juče govorio o tebi, — odgovori tajanstvenim smiješkom profesor Toti. — Tvoja plaća nije baš obilata, sinko moj. A znaš, da jedna moja riječ..

Giacomino se previja na stolici i tako grčevito steže šake, da je zadrlo noktima u dlanove.

— Professore, ja vam zahvaljujem, — reče, — ali iskažite mi tu uslugu, tu milost, da se više ne uznemirujete zbog mene, eto!

— Ah, da? — odgovori profesor Toti, dok mu još onaj smiješak titra na usnama. — Bravo! Ne trebamo dakle više nikoga, je li? Ali kad bih ja to činio zbog svog zadovoljstva? Dragi moj, ako se ne bih više brinuo za tebe, za koga bih se tada brinuo? Star sam, Giacomino! A stari ljudi — ako samo nisu egoisti, pazi! — stari ljudi, koji su se tako teško probijali kroz život kao ja, dok su nešto postigli, rado vide kad mladi ljudi, zaslužni kao ti, uspijevaju u životu njihovom pomoći; i uživaju u njihovu veselju, u njihovim nadama, u položaju što ga oni sve više stižu u društvu. Ja pak za tebe... pa da, ti to znaš... ja tebe smatram svojim sinom... Što ti je? Plačeš?

I uistinu, Giacomino je sakrio lice rukama i drhtao je kao da nastoji svladati navalu plača.

Nini ga je gledao zaprepašteno, a onda, obrnuvši se profesoru, reče:

— »Giami, bubi«...

Profesor ustade i htjede položiti ruku Giacominu na rame; ali ovaj skoči gotovo kao da osjeća gađenje, lice mu se izobličilo kao od neke nenadane, smione odluke i razdraženo poviče:

— Ne približujte mi se! Professore, otidite, zaklinjem vas, otidite! Vi me mučite kao u paklu! Ja ne zaslužujem tu vašu ljubav i ne ću je, ne ću je... Smilujte se i pođite, odvedite dijete i zaboravite da ja postojim!

Profesor Toti je zaprepašten; upita:

— Ali zašto?

— Odmah ću vam kazati! — odgovori Giacomino. — Ja sam se zaručio, profesore! Jeste li razumjeli? Zaručio sam se!

Profesor Toti zatetura kao da su ga udarili maljem po glavi; podigne ruke; muca:

— Ti? za... zaručen?

— Da, — reče Giacomino. — Dakle, dosta je... dosta, za uvijek! Razumjet ćete, da vas ne mogu više... ovdje vidjeti...

— Tjeraš me? — upita skoro bez glasa profesor Toti.

— Ne! — žurno mu odgovori Giacomino, pun bola. — Ali dobro bi bilo... da pođete, profesore...

Otići? Profesor padne na stolicu. Kao da su se noge pod njim odsjekle. Primi se rukama za glavu i stenje:

— Oh, Bože! Bože, to je propast! Dakle zbog toga? Jadna mene! oh, jadna mene! Ali kada? kako? ništa nisi govorio! s kojom si se zaručio?

— Odavde, profesore... već dugo... — reče Giacomino. — S jednom sirotom, kao i ja... prijateljicom moje sestre...

Profesor Toti gleda ga tupo, ugaslih očiju, otvorenih usta, i ne smaže glasa da progovori.

— I... i... tako... ostavlja se sve... i... i ne misli se više... ni na što... i... i ništa više... ne vrijedi...

Giacomino osjeća da mu se ovim riječima predbacuje nezahvalnost, i on se buni, natmuren:

— Ali, oprostite! htjeli ste da vam budem rob?

— Ja, rob? — provali sada profesor Toti, a u glasu mu se nešto prelomi. — Ja? I to smiješ ti kazati? Ja, koji sam te učinio gospodarem u svojoj kući? Ah, to da, to je prava nezahvalnost! Zar sam ti ja zbog sebe ukazao tolika dobročinstva? Što sam ja imao od toga? Samo poruge svih onih budala, koje ne mogu shvatiti moj osjećaj! Dakle ne shvaćaš, ni ti nisi shvatio osjećaje ovog jadnog starca, koji je na izmaku i koji je bio sretan i zadovoljan, što će sve ostaviti na svome mjestu, malu obitelj na dobrom putu, u sređenim prilikama... sretnu? Meni je sedamdeset godina; ja ću sutra zauvijek otići, Giacomino! Što ti je udarilo u glavu, sinko moj! Ja ću vam sve ostaviti... Što tražiš još? Ja ne znam, ne ću da znam tko je tvoja vjerenica; kad si je ti izabrao, bit će barem poštena djevojka, jer si ti dobar....; ali pro-

misli... promisli da... nije moguće da si našao nešto bolje, Giacomino, u svakom pogledu... Ne kažem samo zbog blagostanja, koje ti je osigurano... Ali ti već imaš svoju malu obitelj, u kojoj sam jedino ja suvišan, još za malo... ja, koji ne brojim... Što vam ja smetam? Ja sam kao otac... Ja mogu, ako baš hoćete... radi vašeg mira... Ali reci mi, kako se to dogodilo? Kako je to bilo? Kako ti je to zavrtilo glavom, tako odjednom? Reci mi, reci mi...

I profesor Toti se približava Giacominu, hoće da ga primi za ruku, da ga prodrma; ali ovaj se sav uvukao u se kao da ga podilazi jeza i izbjegava ga.

— Professore! — viče. — Ali kako ne shvaćate, kako ne vidite, da je sva ta vaša dobrota...

— Što?

— Pustite me na miru! nemojte da vam kažem! Kako ne shvaćate, da se neke stvari mogu činiti samo potajno, a nisu više moguće na svijetlu dana, kad vi to znate, kad se sav svijet smije?

— Ah, zbog svijeta? — usklikne profesor. — A ti...

— Pustite me! — ponavlja Giacomino na vrhuncu uzrujanosti, podižući ruke u vis. — Pogledajte! Ima toliko drugih mladih ljudi koji trebaju pomoći, profesore!

Profesor je osjetio kako ga te riječi ranjavaju u dno duše, da su uvreda, okrutna i nepravedna uvreda za njegovu ženu; problijedi i dršćući u čitavom tijelu reče:

— Maddalenina je mlada, ali je poštena, sunca mu! A ti to znaš! Maddalenina bi mogla umrijeti... jer je ovdje... ovdje je njezina bol, u srcu... a gdje misliš da je? Ovdje je, ovdje, nezahvalniče! Ah, ti je još i vrijeđaš? I nije te stid? i ne osjećaš grižnju savjesti preda mnom? To mi ti smiješ dobaciti u lice? ti? Misliš li da ona može tako prelaziti iz ruke u ruku, kao da nije ništa? majka ovog djeteta? Što to govoriš? Kako možeš tako govoriti?

Giacomino ga gleda zabezeknuto, bez riječi.

— Ja? — reče. — Ali kako možete vi, profesore, oprostite, kako možete vi tako govoriti? Govorite li to ozbiljno?

Profesor Toti pritisne obje ruke na usta, škilji očima, trese glavom i provali u očajan plač. Nato stade i Nini plakati. Profesor čuje taj plač, potrči k njemu i zagrli ga.

— Oh, jadni moj Nini... kakva nesreća, moj Nini, kakva propast! A što će biti sada s tvojom majkom? što će biti s tobom? Nini moj, s mamicom kao što je tvoja, neiskusnom, bez nekoga tko bi je vodio... Jao, koliki bezdan!

Podigne glavu i gledajući Giacomina suznim očima:

— Plačem, — reče, — plačem jer me grize savjest; ja sam te zaštićivao, ja sam te primio u kuću, ja sam joj uvijek govorio tako dobro o tebi, ja... ja sam je oslobodio svake grižnje savjesti, osokolio sam je, da te ljubi... a sada, kad te ona ljubi, spokojno... kad je mati ovom djetetu.... ti....

Prekine se i ponosan, odlučan, uzbuđen:

— Pazi, Giacomino! — reče. — Ja bih se mogao s ovim djetetom na rukama pojaviti u kući tvoje zaručnice!

Giacomino, koji se znoji hladnim znojem iako je na živoj žeravici, kad ga čuje tako govoriti i tako plakati, na ovu prijetnju sklapa ruke, približi mu se i preklinje ga :

— Profesore, profesore, zar zbilja hoćete da postanete toliko smiješan?

— Smiješan? — više profesor. — A što misliš, da mi je to stalo, kad vidim propast jedne jadne žene, propast tvoju, propast nevinog djeteta? Dođi, dođi, hajdemo, Nini, hajdemo!

Giacomino mu se ispriječi na putu:

— Profesore, vi to ne ćete učiniti!

— Učinit ću! — poviče mu profesor Toti odlučnim licem. — A da spriječim taj brak, ja sam kadar učiniti i da te potjeraju iz banke. Dajem ti tri dana vremena.

I, okrenuvši se na vratima, vodeći dijete za ruku:

— Promisli, Giacomino! Promisli!

PLANULO JE

Fuoco alla paglia

Ne imajući više kome da zapovijeda, Simone Lampo već se dugo navikao zapovijedati sam sebi. I zapovijedao je sebi oštro:

— Simone, amo! Simone, tamo!

Namjerice bi sebi nametnuo, u inat svome stanju, najnezahvalnije poslove. Katkada bi se prividno usprotivio, da bi sebe prisilio na posluh, prikazujući u isto vrijeme dvije uloge u komediji. Rekao bi na primjer srdito:

— Ne ću to učiniti?

— Simone, izbatinat ću te. Rekao sam ti, skupi to dubre! Ne ćeš?

Pa!... Prilijepio bi sebi masnu čušku. I skupio bi dubre.

Toga dana, nakon što je posjetio malo imanje, jedino koje mu je ostalo od svih zemalja što ih je nekada posjedovao (jedva dva hektara zemlje, zapuštene tamo gore, bez nadzora kakva seljaka), zapovjedio je sebi da osedla staru magaricu, s kojom je pak običavao, vraćajući se u mjesto, voditi najraznovrsnije razgovore.

Magarica, naćulivši sad ovo sad ono iščerupano uho, činilo se kao da ga sluša, strpljivo, usprkos nekoj smetnji što joj je gospodar od nekog vremena nametnuo i koju ona ne bi znala točno rastumačiti: nešto što ju je u hodu lupetalo otraga, ispod repa.

Bila je to košarica od pruća, bez drška, povezana s dvije uzice na obluk sedla i obješena pod rep jadne životinje, da bi se u njoj skupile i pohranile lijepe tople loptice od đubra što se još puši, i koje bi ona inače posijala putem.

Svi su se smijali kad bi vidjeli tu staru magaricu s košaricom otraga, spremnom za upotrebu; a Simone Lampo je uživao.

Ljudi su u mjestu veoma dobro znali u kakvom je i kolikom obilju nekada živio i koliko je držao do novca. Ali sada je, eto, pošao mravima u školu, koji su ga naučili, *b-a-ba, b-a-ba*, na koji način ne će izgubiti ni ono malo đubra potrebna da nahrani zemlju. Tako je to!

— Daj, Nina, daj, pusti da ti metnem ovaj lijepi ukras! Što smo mi sada, Nina? Ti ništa, a ja nitko. Dobri samo, da nam se selo smije. Ali ne brini se. Ostaje nam još kod kuće kojih stotinjak ptičica. *Ciju-ciju-ciju-ciju*... One ne bi rado, da ih pojedem! Ali ja ih jedem; i čitavo se mjesto smije. Živilo veselje!

Ciljao je time na jednu drugu svoju lijepu zamisao, što se uistinu mogla staviti uz bok onoj košarici obješenoj magarici pod rep.

Prije nekoliko mjeseci stao je tobože vjerovati, da će se moći ponovno obogatiti gajenjem ptica. I od pet soba svoje kuće u mjestu načinio je pravu krletku (zbog čega su je zvali krletka luđaka), a sam se povukao u dva sobička gornjega kata s oskudnim namještajem što ga je spasio od brodoloma svojih imanja, dok je vrata, kapke, i okna prozora i balkona zatvorio rešetkama, da bi ptice imale zraka.

Od jutra do večeri uzdizala su se na veliko uživanje čitava susjedstva cvrkutanja i živkanja i kreštanja i bi-glisanja, zvižduci kosova, pijuci ševa: veliko brbljanje, neprekidno, zaglušno.

Međutim od nekoliko dana, obeshrabren o dobrom ishodu trgovine, Simone Lampo je kod svakog obroka jeo ptičice, a tamo, na malom imanju, uništio je svu spremu mreža i šiba, s kojima je ulovio stotine i stotine onih ptičica.

Osedlavši magaricu uzjaše i uputi se prema mjestu.

Nina ne bi bila požurila korak ni da je gospodar sasuo na nju tuču udaraca. Kao da ona to čini hotimice, da bi mogao bolje, zbog sporosti njezina hoda, uživati u

tužnim mislima što su mu, kako je on govorio, navirale također i njezinom krivicom, uslijed onog klimatanja glavom, što ga je ona prouzrokovala svojim hodom. Pa da. Neprestano klimajući glavom, tako tako, gledajući oko sebe s visine njezinih leđa pustoš polja što se postepeno sve više zamračivala gašenjem posljednjeg sutonskog svjetlucanja, nije mogao a da ne sažalijeva svoju propast.

Upropastili su ga sumporni rudnici.

Koliko prerovanih brda radi obmane skrivenog blaga! Mislilo je, da će u svakom brdu otkriti novu Kaliforniju. Posvuda Kalifornije! Rovovi duboki do dvjesta, do trista metara, rupe za ventilaciju, uređaji parnih strojeva, vodovodi za odvod vode i toliki toliki drugi troškovi zbog jedne naslagice sumpora, koju se na kraju nije isplatilo uzdržavati. Ni više puta ponavljano žalosno iskustvo ni zakletva, da se više nikada ne će okušati u drugim poduzećima, nisu ga mogli odvratiti od novih pokušaja, dok ga sve to nije dovelo do najcrnije bijede, u kakvoj se sada skoro nalazi. I žena ga je napustila, i posla stanovati s jednim bogatim bratom, nakon što je jedina kći od očaja otišla u duvne.

Bio je sada sâm, bez i najprostije služavke u kući; sâm i izjedan neprestanom razdraženošću, što ga je tjerala na sve te ludosti.

Znao je on to dobro: bio je svjestan svojih ludosti; počinjao ih je hotimice, za inat ljudima što su ga prije, dok je bio bogat, toliko poštovali, a sada su mu okretali leđa i ismijavali ga. Svi, svi su ga ismijavali i izbjegavali; nikoga nije bilo tko bi mu htio pomoći, koji bi mu rekao: — Kume, što radite? dodite ovamo: vi umijete raditi, uvijek ste radili pošteno; ne ludujte više; prihvatite se sa mnom nekog dobrog posla! — Nitko.

A u toj zapuštenosti, u toj trpkoj i goloj osamljenosti, njegov je bijes, njegovo je nutarnje izjedanje raslo i ogorčavalo ga sve više.

Nestalnost tog njegovog stanja bila je njegova najveća muka. Da, jer nije više bio ni bogat ni siromah. Bogatima se nije mogao više približiti, a siromasi ga

nisu htjeli priznati svojim zbog one kuće u mjestu i zbog onog malog imanja tamo gore. Ali što mu je donosila kuća? Ništa. Namete mu je donosila. A što se tiče imanja, evo: čitavo se bogatstvo sastojalo od ono malo žita koje će, kad se za koji dan požnje, dati, da i ne, toliko da plati kamate biskupskoj stolici. Što mu je dakle ostajalo da jede? One jadne ptičice tamo... A i to, kolika muka! Dok se radilo o tome da ih ulovi, da pokuša trgovanje kome se svijet smijao, *transeat*; ali sada, silaziti dolje u tu veliku krletku, loviti ih, ubijati i jesti...

— Hajd, Nina, daj! Spavaš večeras? Hajd!

Prokleta kuća i proketo imanje, što mu nisu dopuštali ni da bude siromah, siromah i lud, tu, nasred puta, siromah bez briga kao mnogi koje je poznavao i prema kojima je u svom sadašnjem ogorčenju osjećao neku mučnu zavist.

Odjednom se Nina iznenada propne naćulivši ušesa.

— Tko je tamo? — poviče Simone Lampo.

Pričinilo mu se da vidi kroz tamu, kako netko razvaljen leži na ogradi nekog mostića uz cestu.

— Tko je tamo?

Onaj koji je tamo ležao jedva je podigao glavu i kao da je zagroktao.

— Oh, ti si, Nàzzaro? Što radiš tu?

— Čekam zvijezde.

— Jedeš ih?

— Ne: brojim ih.

— A onda?

Nàzzara su rasrdila ta pitanja; podigne se, sjedne na ogradu i poviče srdito kroz gustu čupavu bradurinu:

— Don Simo', idite, ne smetajte mi! Znete dobro, da u ovo doba ne trgujem više; a s vama ne ću razgovarati.

Tako rekavši ponovno se razvali na ogradu trbuhom u zrak, u očekivanju zvijezda.

Kad bi zaradio četiri solda bilo timarenjem par živina bilo za kakav drugi posao, glavno da je brzo gotov, Nàzzaro je postao gospodar svijeta. Dva solda kruha i

dva solda voća. Nije mu trebalo ništa više. A ako mu je tko predlagao da osim ona četiri solda za koji drugi posao zaradi jednu ili čak i deset lira, on je odbijao odgovarajući prezirno na svoj način:

— Ne trgujem više!

I lutao bi tada poljima ili uz morski žal ili gore po brdima. Sretao bi ga posvuda, i gdje bi najmanje očekivao, bosonoga, šutljiva, s rukama iza leđa i sa svijetlim, zanesenim i nasmijanim očima.

— Hoćete li dakle ići, da ili ne? — poviče i sjedne ponovno na ogradu, još bjesniji, videći da se onaj zaustavio s magaricom i da ga promatra.

— Ni ti me ne ćeš? — reče tada Simone Lampo zavrtivši glavom. — A ipak bi nas dvojica, vidiš, mogli biti lijep par.

— Budite vi s vragom par! — promrmlja Nàzzaro povalivši se opet. — Vi živite u smrtnom grijehu, rekao sam vam!

— Zbog onih ptičica?

— Duša, duša, srce... ne osjećate li, da vas srce boli? Sve su to božja stvorenja, koja ste vi pojeli! Idite... Smrtni grijeh!

— Cuuu, — potjera Simone Lampo magaricu.

Nakon nekoliko koraka ponovno se zaustavi, okrene se i zovne:

— Nàzzaro!

Skitnica mu ne odgovori.

— Nàzzaro, — ponovi Simone Lampo. — Hoćeš li doći sa mnom, da oslobodimo ptice?

Nàzzaro se naglo uspravi.

— Govorite li ozbiljno?

— Da.

— Hoćete spasiti svoju dušu? Nije dosta. Morala bi planuti i slama.

— Kakva slama?

— Sva slama! — reče Nàzzaro približivši se brz i lagan kao sjena.

Položi jednu ruku na vrat magarici, drugu na nogu Simona Lampa i gledajući ga u oči ponovno upita:

— Hoćete li uistinu spasiti svoju dušu?

Simone Lampo se nasmiješi i odgovori mu:

— Da.

— Uistinu baš? Zakunite se! Pazite, ja znam što bi vama trebalo. Noću učim, pa znam što bi trebalo ne samo vama, nego i svima lupežima, svima varalicama, što stanuju tamo dolje u našem mjestu; ono, što bi Bog trebao učiniti za njihov spas i što čini, prije ili kasnije, uvijek: ne sumnjajte! Dakle, hoćete li zbilja osloboditi ptice?

— Pa da, rekao sam ti.

— I neka plane slama?

— I neka plane slama!

— Dobro je. Držim vas za riječ. Idite naprijed i čekajte me. Moram još brojiti do sto.

Simone Lampo nastavi put smiješeći se i govoreći Nàzzaru:

— Pazi, čekam te.

Već su se nazirala tamo dolje duž morske obale slaba svijetla mjestanca. S one ceste na laporastoj visoravni, što se dizala nad mjestom, rastvarala se noću tajanstvena praznina mora, pred kojom je ona hrpica svjetala tamo dolje izgledala još jadnija.

Simone Lampo duboko uzdahne i namršti obrve. Svaki je put tako izdaleka pozdravljao pojavu onih svijetla.

Za ljude, koji su živjeli tamo dolje stiješnjeni, nago-milani, postojala su dva patentirana ludaka: on i Nàzzaro. Pa dobro: sada će se udružiti, da veselje u mjestu bude veće! Slobodu ptičicama i neka plane slama! Dopa-dao mu se taj Nàzzarov usklik; i ponavljao ga je neko-liko puta sa sve većim užitkom prije no što je stigao u mjesto.

— Neka plane slama!

Sve su ptičice u to doba spavale u pet soba donjega kata. To je imala biti za njih posljednja noć, što će je tu provesti. Sutra, napolje! Slobodne. Veliko letenje! I raspršit će se po zraku; vratit će se u polja, slobodne i sretne. Da, to je bila prava okrutnost. Nàzzaro je imao pravo. Smrtni grijeh! Bolje se hraniti suhim kruhom, i dosta.

Privezao je magaricu u stajici i s malom uljanicom u ruci pođe gore da sačeka Nàzzara, koji je morao brojiti, kako mu je rekao, do stotinu zvijezda.

— Luđak! Tko zna zašto? A možda je to neka po-božnost...

Čekaj i čekaj, Simona Lampa je počeo svladavati san. Kakvih sto zvijezda! Mora da je prošlo više od tri sata. Pola bi neba mogao izbrojiti... Ah šta! šta! Možda mu je rekao da će doći, da mu se naruga. Uzaludno je dalje čekati. I spremio se da se izvali na krevet tako odjeven, kad začuje jako lupanje na vratima s ulice.

I eto Nàzzara, zadihana i sasvim vesela i nestašna.

— Trčao si?

— Da. Gotovo je!

— Što si učinio?

— Sve. Govorit ćemo sutra, don Simo'! Mrtav sam od umora.

Bacio se na stolicu i stao je trljati noge obim rukama, dok su mu oči šumske životinje sjale od nekog čudnog smijeha, što se jedva ocrtavao na usnama usred guste bradurine.

— Ptiće? — zapita.

— Dolje. Spavaju.

— Dobro je. Vi niste pospani?

— Jesam. Tako sam te dugo čekao...

— Nisam mogao prije. Lezite. I ja sam pospan, pa ću spavati ovdje, na ovoj stolici. Dobro mi je, nemojte se uznemirivati! Sjetite se, da ste još u smrtnom grijehu! Sutra ćemo okajati.

Simone Lampo promatrao ga je sa svog kreveta naslonjen na lakat; blažen. Koliko mu se dopadala ta

luda skitnica! Minuo ga je san, pa je htio nastaviti razgovor.

— Reci, Nàzzaro, zašto brojiš zvijezde?

— Jer ih volim brojiti. Spavajte!

— Čekaj. Reci mi: jesi li zadovoljan?

— Čime? — upita Nàzzaro podigavši glavu, koja se već bila spustila među ruke, naslonjene na stol.

— Svime, — reče Simone Lampo. — Time, što živiš tako...

— Zadovoljan? Svi smo mi jadnici, don Simo'! Ali ne brinite se. Proći će! Spavajmo.

I opet spusti glavu na ruke.

Simone Lampo ispruži glavu da ugasi svijeću; ali u zadnji čas zaustavi dah. Malo se prepao na pomisao, da će ostati u tami s tim luđakom.

— Reci, Nàzzaro: bi li htio ostati sa mnom zauvijek?

— *Zauvijek* se ne kaže. Dokle budete htjeli. Zašto ne?

— I volit ćeš me?

— Zašto ne? Ali, niti vi gospodar, niti ja sluga. Skupa. Ja sam već dugo uz vas, znate? Znam da govorite s magaricom i sâm sa sobom; i rekao sam u sebi: Sve u svoje vrijeme... Ali vam se nisam htio približiti, jer ste u kući držali utamničene ptice. Sada, kad ste mi kazali da želite spasiti svoju dušu, ostat ću s vama dok me budete htjeli. Međutim, ja sam vas uzeo za riječ, i prvi je korak učinjen. Laku noć.

— A ne ćeš li izmoliti krunicu? Govoriš toliko o Bogu!

— Izmolio sam je. Moja je krunica na nebu. Jednu Zdravomariju za svaku zvijezdu.

— Ah, zato ih brojiš?

— Zato. Laku noć.

Simone Lampo, umiren od ovih riječi, ugasi svijeću. I malo su zatim obojica spavali.

U zoru su prvi cvrkuti utamničenih ptica odmah probudili skitnicu, koji se sa stolice bacio na zemlju da

spava. Simone Lampo, koji je bio navikao tom cvrkutu, još je hrkao.

Nàzzaro ustade i probudi ga.

— Don Simo', ptice nas zovu.

— Ah, da! — reče Simone Lampo naglo se probudivši i iskolačivši oči kad je ugledao Nàzzara.

Nije se više ničega sjećao. Odvede druga u pokrajnu sobicu i podigavši poklopac na podu siđoše obojica niz drvene stube i dođoše u donji kat, pun zadaha izmetina svih onih životinjica i ustajala zraka.

Ptice, zaplašene, počеше sve skupa kreštati uzdigavši se uz bučni lepet krila prema stropu.

— Koliko ih je! koliko! — usklikne Nàzzaro samilosno sa suzama na očima. — Jadna božja stvorenja!

— A bilo ih je više! — usklikne Simone Lampo, klimajući glavom.

— Zaslužili biste vješala, don Simo'! — poviče onaj pokazujući mu šake. — Ne znam, hoće li biti dovoljna kazna koju sam vam namijenio. Dakle na posao! Morat ćemo ih prije sve poslati u jednu sobu.

— Nije potrebno. Gledaj! — reče Simone Lampo prihvativši svežanj konopčića što su, zahvaljujući nekom veoma zamršenom sastavu, držali priljubljene rešetke za udubine prozora i balkona.

Objesio se na njih, i dolje! Rešetke se otrgnuše i padoše sve zajedno uz paklenu buku.

— Potjerajmo ih sada! potjerajmo ih! Sloboda! Sloboda! Iš! iš! iš!

Ptice, utamničene ondje više mjeseci, uplašene tom naglom uzbunom, lebdjele su na drhtavim krilima i nisu znale u prvi mah odletjeti: trebalo je da neke, najhrabrije, jurnu van kao strijele uz krik veselja i straha ujedno; slijedile su ih druge, potjerane, u jatima, u jatima, u velikoj zabuni. Raspršile se u početku kao da bi se htjele malo oporaviti od smetnosti po vijencima krovova, po rubovima dimnjaka, po pragovima prozora, po ogradama susjednih balkona. Podigoše se dolje na

ulici glasni povici čuđenja. Nàzzaro, plačući od ganuća, i Simone Lampo odgovarali su na te usklike vičući i dalje po već praznim sobama:

— Iš! iš! Sloboda! Sloboda!

Pogledaše tada i oni kroz prozor da uživaju u slici ulice ispunjene svim onim ptićicama, slobodnima u novom svijetlu zore. Ali već se otvarao koji prozorčić; neki bi dječak, ili neka žena, smijući se pokušavali da ulove ovu ili onu ptičicu; tada Nàzzaro bijesan raširi ruke i stade se derati kao izbezumljen:

— Ostavite! Da se niste usudili! Ah, huljo! Ah, lupežice! Pustite ih letiti!

Simone Lampo nastojao ga je umiriti:

— Idi! Budi miran, ne će se sada one više dati uhvatiti...

Vratiše se na gornji kat olakšani i zadovoljni. Simone Lampo se približi malom ognjištu da zapali vatru i spremi kavu; ali ga Nàzzaro naglo povuče za ruku.

— Kakva kava, don Simo'! Vatra je već planula. Ja sam je noćas zapalio. Dođite, potrcimo da vidimo drugo letnje, tamo!

— Drugo letenje? — upita ga Simone Lampo, začuđeno. — Kakvo letenje?

— Jedno ovdje, a jedno tamo! — reče Nàzzaro. — Ispaštanje, za sve ptice koje ste pojeli. Neka plane slama, nisam li vam rekao? Pođimo osedlati magaricu, pak ćete vidjeti.

Simone Lampo je vidio kako mu pred očima prolazi kao neki plamen. Pobojao se da je shvatio. Zgrabi Nàzzara za ruke i drmajuci ga poviče:

— Što si uradio?

— Zapalio sam žito na vašem imanju, — odgovori mu mirno Nàzzaro.

Simone Lampo u prvi mah zanijem; zatim se izobličien od srdžbe zaleti na luđaka.

— Ti? Žito? Razbojnice! Govoriš li istinu? Zapalio si mi žito?

Nàzzaro ga odbije žestokim zamahom ruke.

— Don Simo', kakvu to igru igramo? Koliko imate riječi? Neka plane slama, rekli ste mi. I ja sam zapalio slamu za vašu dušu!

— Ali ja ću te sada poslati na robiju! — rikne Simone Lampo.

Nàzzaro provali u grohotan smijeh i reče mu otvoreno:

— Ludi ste! A duša, a? Tako vi hoćete spasiti svoju dušu? Ništa, don Simo'! Ne će biti ništa od toga.

— Ali ti si me upropastio, razbojniče! — zaviče sada Simone Lampo drugim glasom, gotovo plačući. — Jesam li mogao zamisliti, da hoćeš to reći? zapaliti žito? A što ću ja sada? Kako ću platiti kamate biskupskoj stolici? kamate što terete posjed?

Nàzzaro ga pogleda s prezirnim sažaljenjem:

— Dijete! Prodajte kuću, koja vam nije ni za što, i oslobodite imanje kamata. To je brzo gotovo.

— Da, — naceri se Simone Lampo. — A što ću ja jesti, bez ptica i bez žita?

— To je moja briga, — odgovori mu Nàzzaro spokojnom ozbiljnošću. — Ne moram li živjeti s vama? Imamo magaricu; imamo zemlju; kopat ćemo i jesti ćemo. Hrabro, don Simo'!

Simone Lampo promatraše začuđeno vedru pouzdanost toga ludaka, koji je ostao pred njim podignute ruke s pokretom prezirne bezbrižnosti i s lijepim smijehom mudre lakoumnosti u svijetlim očima i u gustoj raskuštranoj bradurini.

GRANELLINA KUĆA

La casa del Granella

I

Miševi ne slute zamku mišolovke. Kad bi je slutili, zar bi upali u nju? Ali i kad su upali, nisu još u to uvjereni. Penju se cičeći uz rešetke; guraju oštru njuškicu između jedne i druge žice; vrte se, okreću se bez prestanka tražeći izlaz.

Čovjek naprotiv, koji se utječe zakonu, zna da ulazi u mišolovku. Miš se otima. Čovjek, koji zna, miruje. Miruje tijelom, razumije se. Unutra, to jest u duši, čini isto što i miš, još i gore.

Tako su radili i mnogobrojni klijenti u čekaonici odvjetnika Zumme onog jutra mjeseca kolovoza, potpuno oznojeni, dok su ih izjedali muhe i dosada.

Njihova je nijema nestrpljivost, izjedana potajnim mislima, u zagušljivoj sparini postajala sve više i više razdražljivom. Ali mirujući tako strijeljali su jedni druge zvjerskim pogledima.

Svaki bi od njih htio da gospodin odvjetnik bude samo za njega, za njegovu parnicu. Ali kako je on morao kroz jutro tolike saslušati, predviđao je, da će mu posvetiti veoma malo vremena i da ne će više posjedovati običajnu oštrinu uma i običajnu pronicavost za njegov slučaj, tako umoran, iscrpljen od tolikog napora, uz onu vrućinu od četrdeset stupnjeva, zbunjen, tup od ispitivanja tolikih pravnih pitanja.

I svaki put kad je pisar, koji je otkopčana ovratnika i s rupcem pod bradom u velikoj žurbi prepisivao neki spis, podignuo oči na sat s njihaljkom, dvojica ili trojica bi otpuhivali i više je od jedne stolice zaškripalo. Drugi

već iscrpljeni od vrućine i dugog čekanja, potišteno su gledali visoke prašnjave police, prepune svežnjeva spisa: stari sporovi, postupci, bijeda i propast tolikih jadnih obitelji! Ostali pak, u nadi da će se rastresti, gledali su u prozore sa spuštenim zelenim zavjesama, iza kojih je dopirao žamor ulice i ljudi koji su tuda išli bezbrižni i sretni, dok oni ovdje... auff! I bijesnom su kretnjom tjerali muhe, što su, sirotice, pokoravajući se svojoj čudi, nastojale da im dosade malo više i da iskoriste znoj što ga kolovoz i nespokojna muka sudskih kavga istiskuje sa čela i s ruku ljudi.

Ipak je tog jutra bio tu netko, koji je bio dosadniji od muha u čekaonici: odvjetnikov sin, ružan dječčić od nekih deset godina, koji je sigurno pobjegao iz stana što je bio uz kancelariju, bez čarapa, u košulji, neoprana lica, da razveseli očeve klijente.

— Kako se ti zoveš? Vincenzo? Uh, ružnog li imena! A ovaj privjesak je li od zlata? otvara se? a što je unutra? Oh, gledaj... kosa... A čija je? i zašto je držiš tu?

Kad je zatim čuo iza vrata kancelarije očeve korake, koji je dolazio da isprati kojeg uvaženijeg klijenta, sakrio bi se pod stol između nogu pisaru. U čekaonici su svi ustajali i s očima punima molbe gledali odvjetnika, koji je uzdignuvši ruke govorio prije no što će ući u kancelariju:

— Strpite se malo, moja gospodo. Jedan po jedan.

Sretnik koji je bio na redu slijedio ga je s poštovanjem i zatvarao vrata za sobom; za druge se nastavljalo još nespokojnije i mučnije iščekivanje.

II

Samo troje, koji su morali biti muž, žena i kćerka, nisu pokazivali nikakva znaka nestrpljivosti.

Muškarac, šezdesetih godina, imao je mrtvački izgled; nije htio skinuti s glave stari cilindar ravnog oboda, oguljen i pozelenio, da ne bi možda umanjio dostojan-

stvo svog crnog odijela, širokog, teškog, starinskog redingota, iz kojega se širio prodirni miris naftalina.

Očito se tako udesio jer je smatrao da nema više krvi u žilama, toliko je bio blijed; i kao da su mu obrazi i podbradak opljesnivali, zbog nekih sijedih i rijetkih malja što su se htjele zvati bradom. Oči su mu bile razroke, svijetle, primaknute nosu velikom kao opanak; a sjedio je pognut, spuštene glave, kao da ga je pritisnuo nepodnosivi teret; mršave, prozirne ruke, naslonjene na štapić.

Žena je uz njega imala naprotiv preponosno držanje u očiglednoj gluposti. Debela, prsata, gojazna, puna užarena lica, a malo i brkata, i s jednim parom crnih očiju široko rastvorenih, upravljenih u strop.

Sa kćerkom, s druge strane, upadalo se u jednaku povučenu žalost kao kod oca. Veoma mršava, blijeda, razrokih očiju i ona, sjedila je kao grbavka. Činilo se, da i kći i otac ne padaju na zemlju samo zato, što im je u sredini bila ona ogromna stasita žena, koja ih je na neki način držala uspravne.

Ostali su klijenti promatrali ono troje napetom radoznalošću, pomiješanom s nekim neprijateljskim preneraženjem, mada su oni, jadnici, već tri puta ustupili svoj red, dajući tako na znanje, da imaju dug razgovor s gospodinom odvjetnikom.

Kakva ih je nesreća snašla? Tko ih je progonio? Sjena neke nasilne smrti, što je vapila za osvetom? Prijeti li im bijeda?

Bijeda, zastalno, ne. Žena je bila pretovarena zlatom: krupne su joj naušnice visile s ušiju; dvostruka joj je ogrlica stezala vrat; velika kopča s privjescima kao suze dizala joj se i spuštala zajedno s prsima, što su bila kao mijeh, i dugi joj je lanac podržavao lepezu, a mnogo i mnogo joj je teškog prstenja gotovo priječilo da se služi debelim punokrvnim prstima.

Nitko ih više nije pitao za dopuštenje da prođe prije njih: kao da je već dogovoreno, da će oni ući poslije svih. A oni su čekali, veoma strpljivi, zaokupljeni, čak zadubljeni u svoju mračnu, potajnu muku. Samo se žena

s vremena na vrijeme malo hladila, a onda bi spustila lepezu, a muškarac se naginjao da ponovi kćeri:

— Tinina, sjeti se naprstka.

Nije samo jedan klijent pokušao da odgurne nadasve nametljivog odvjetnikovog sina prema ono troje; ali se dječak, uplašen onom pogrebnom tugom, povukao na-
trag zafrknuvši nos.

Sat sa njihaljkom pokazivao je već skoro dvanaest kad je pisar, nakon što su svi drugi klijenti otišli više ili manje zadovoljni, upitao ono troje što je još stajalo nepomično poput kipova:

— A što još čekate da uđete?

— Ah, — reče muškarac i ustade zajedno s dvjema ženama. — Smijemo li?

— Pa naravno da smijete! — odbrusi pisar. — Mogli ste već odavna! Požurite, jer odvjetnik ruča u podne. Oprostite, vaše ime?

Muškarac je konačno skinuo cilindar i otkrivši ćelavu glavu iznenada otkrije i muku, koju je zbog onog užasnog redingota morao mučiti: nebrojeni potočići znoja pote-koše s ružičaste lubanje što se pušila i poplaviše mu beskrvno, uplašeno lice. Nakloni se, dahnuvši svoje ime:

— Piccirilli Serafino.

III

Odvjetnik Zummo je mislio, da je za taj dan gotov i uređivao je papire na stolu spremajući se da ode, kad ugleda pred sobom ona tri nova, nepoznata klijenta.

— Gospodo? — zapita osorno.

— Piccirilli Serafino, — ponovi muškarac s pogrebnim izgledom naklanjajući se još dublje i gledajući ženu i kćer, da vidi kako će se one nakloniti.

Dobro se nakloniše, i on je instinktivno tijelom popratio njihovu kretnju izvježbanih majmunica.

— Sjednite, sjednite, — reče odvjetnik Zummo isko-
lačivši oči zbog tih čudnih pokreta. — Kasno je. Moram otići.

Ono troje sjednu odmah pred pisaći stol, sasvim zbunjeni. Grč sramežljivog smiješka na voštanom licu Piccirillija bio je jezovit: srce te zaboljelo! Tko zna, otkad se taj jadnik nije više smijao!

— Evo, gospodine odvjetniče...

— Došli smo, — započe kćerka u isto vrijeme.

A mati s očima uzdignutim stropu, progunda:

— Nevjerojatne stvari!

— Ukratko, neka govori jedan, — reče Zummo namršteno. — Kratko i jasno. O čemu se radi?

— Evo, gospodine odvjetniče, — prihvati Piccirilli progutavši slinu. — Tuženi smo sudu.

— Razbojstvo, gospodine odvjetniče! — provali ponovno žena.

— Mama, — reče plašljivo kćerka, opominjući je da šuti ili da govori mirnije.

Piccirilli pogleda ženu i dometne onim autoritetom što mu je moglo dati njegovo slabašno tijelo:

— Mararo', molim te: ja govorim! Tužba, gospodine odvjetniče. Morali smo napustiti kuću u kojoj smo stanovali, jer...

— Razumijem. Deložacija? — upita Zummo da skрати.

— Ne, gospodine, — odgovori ponizno Piccirilli. — Naprotiv. Uvijek smo točno plaćali stanarinu, unaprijed. Mi smo se sami iselili, štaviše protiv želje vlasnika. A vlasnik nas sada poziva da izvršimo najamni ugovor i povrh toga nas čini odgovornima zbog štete i izmakle dobiti, jer kaže da smo mu mi ozloglasili kuću.

— Kako, kako? — reče Zummo namrštivši se, ovaj put gledajući ženu. — Sami ste se iselili; ozloglasili ste mu kuću, a vlasnik... Ne razumijem. Govorimo jasno, moja gospodo! Odvjetnik je kao ispovjednik. Nedopuštena trgovina?

— Ali ne, gospodine! — žurno odgovori Piccirilli, metnuvši ruke na prsa. — Kakva trgovina? Ništa! Nismo mi trgovci. Jedino moja žena daje neku malenkost... tako... u zajam, ali uz takve kamate...

— Poštene, razumio sam!

— Vjerujte, gospodine, takove koje čak i Sveta Crkva dopušta... Ali nije to. Granella, vlasnik kuće, kaže da smo mu je ozloglasili, jer smo u tri mjeseca u onoj proklesoj kući vidjeli svakakvih, gospodine odvjetniče! Spopada me... spopada me jeza kad samo pomislim!

— Oh, Gospode, spasite i očuvajte od toga sva stvarjenja na zemlji! — uklikne žena sa snažnim uzdahom, ustade, podigne ruke u vis i zatim se prekriži rukom prepunom prstenja.

Kćerka dometne, spuštene glave i stisnutih usana:

— Progone nas... (Sjedni, mama).

— Progonjeni smo, gospodine! — navali otac. — (Sjedni, Mararo!). Progonjeni, to je prava riječ. Tri smo mjeseca bili smrtno progonjeni u onoj kući.

— Tko vas je proganjao? — zaviče Zummo gubeći na kraju strpljenje.

— Gospodine odvjetniče, — prihvati Piccirilli tiho nagnuvši se nad stol i metnuvši ruku pokraj usta, dok je drugom nalagao ženama da šute, — (*Psssst...*) Gospodine odvjetniče, duhovi!

— Tko? — reče Zummo, misleći da nije dobro čuo.

— Duhovi, da, gospodine! — potvrdi glasno i odvažno žena, mašući rukama po zraku.

Zummo bijesan skoči:

— Idite, molim vas! Nemojte da se nasmijem! Duhovi vas progone? Ja moram na ručak, moja gospodo!

Oni tada također ustadoše, opkoliše ga da ga zaustave i stadoše sve troje govoriti u jedan mah, preklinjući:

— Da, da, gospodine! Vaše nam gospodstvo ne vjeruje? Ali saslušajte nas... Duhovi, paklenski duhovi! Vidjeli smo ih ovim svojim očima. Vidjeli i čuli... Tri su nas mjeseca mučili!

A Zummo, otresajući se srdito:

— Ali idite, kažem vam! To su ludosti! I k meni ste došli? U ludnicu, u ludnicu, moja gospodo!

— Ali kad su nas tužili... — zajeca Piccirilli sklop-
ljenim rukama.

— I dobro su uradili! — zaviče mu Zummo u gu-
bicu.

— Što kažete, gospodine odvjetniče? — umiješa se
žena udaljujući ostale. — Je li to zaštita, koju Vaše go-
spodstvo pruža jadnim progonjenim ljudima? Oh, Go-
spode Bože! Vaše gospodstvo govori tako, jer niste vi-
djeli što smo mi vidjeli! Ima ih, vjerujte, ima duhova!
ima ih! I nitko to ne može znati bolje od nas!

— Vi ste ih vidjeli? — zapita je Zummo s poruglji-
vim smiješkom.

— Da, gospodine, svojim očima, — potvrdi naglo
Piccirilli iako nije njega pitao.

— I ja svojim, — dometne na isti način kći.

— Da, možda, s vašima! — nije mogao a da ne
plane Zummo, upirući ispružene prste u njihove razroke
oči.

— A moje, onda? — stade vikati žena udarajući
se bijesno u grudi i raskolačivši očetine. — Moje su
ravne, pomoću božjom, i lijepe velike, gospodine odvjet-
niče! A i ja sam ih vidjela, znate, kao što sada gledam
vas.

— Ah tako? — reče Zummo. — Kao same odvjet-
nike?

— Pa dobro, — uzdahne žena. — Vaše gospodstvo
ne vjeruje, ali imamo toliko svjedoka, znate? Čitavo bi
susjedstvo moglo doći i posvjedočiti...

Zummo namršti obrve:

— Svjedoka, koji su vidjeli?

— Vidjeli i čuli, da, gospodine!

— Ali vidjeli... što, na primjer? — upita Zummo.

— Na primjer kako se miču stolice, a da ih se nitko
ne dotiče...

— Stolice?

— Da, gospodine.

— Takva stolica kao ova tu, na primjer?

— Da, gospodine, takva stolica tu, prevrće se po sobi, kao što to radi dječurlija na ulici; a onda, na primjer... što da vam kažem? na primjer kutija od baršuna za igle u obliku narandže, koju je izradila moja kći Tinina, poleti s komode u lice mom jadnom mužu, kao da ju je bacila... kao da ju je bacila nevidljiva ruka; ormar s ogledalom škripi i sav se trese, kao da ima grčeve, a iznutra... iznutra iz ormara, gospodine odvjetniče... naježi mi se koža kad samo pomislim... ori se smijeh!

— Ori se smijeh! — dometne kći.

— Ori se smijeh! — otac će.

A žena ne gubeći vremena nastavi:

— Sve su ove stvari, moj gospodine odvjetniče, vidjele i čule sve naše susjede, i one su, kako sam vam kazala, pripravne posvjedočiti. Mi smo vidjeli i čuli i gorih stvari!

— Tinina, naprstak, — prišapne u ovaj mah otac.

— Ah, da, gospodine, — prihvati kći, ponovno se trgnuvši s jednim uzdahom. — Imala sam srebrni naprstak, uspomena od bake, te svete duše! Čuvala sam ga kao zjenicu oka. Tražim ga jednoga dana u torbici i ne nalazim ga! Tražim po čitavoj kući i ne nalazim ga. Tri sam ga dana tražila, da sam na časove i pamet gubila. Ništa! Kad jedne noći, dok sam ležala u krevetu pod mrežom za komarce...

— Jer u onoj kući ima i komaraca, gospodine odvjetniče! — prekine mati.

— I kakvih komaraca! — potkrijepi otac sklappajući oči i klimajući glavom.

— Čujem, — nastavi kći, — čujem kako nešto pokušuje na mreži...

U taj tren je otac prekine pokretom ruke. Morao je on započeti svoju ariju. Bio je to zborni komad.

— Znate, gospodine odvjetniče? baš kao kad se bacaju one gumene loptice udarcem ruke, a one se vraćaju u ruku.

— Zatim, — nastavi kći, — kao da ga je netko jače odbacio, moj naprstak odskoči s vrha mreže na strop i pade na pod, ulupljen.

— Ulupljen, — ponovi mati.

A otac:

— Ulupljen!

— Silazim s kreveta sva dršćući da ga uzmem, ali čim sam se sagnula, kao obično, s krova...

— Smijeh, smijeh, smijeh... — dovrši mati.

Odvjetnik Zummo ustade zamišljen, oborene glave, s rukama na leđima, zatim se trgne, pogleda u oči svoja tri klijenta, počese se jednim prstom po glavi i reče s nervoznim smiješkom:

— Dakle, šaljivi duhovi! Nastavite, nastavite.... zabavljam se.

— Šaljivi? Ali kako šaljivi, gospodine odvjetniče? — prihvati žena. Pakleni duhovi morate reći, Vaše gospodstvo! Povlače nam pokrivače s kreveta; sjedaju nam noću na želuce; udaraju nas po leđima; grabe nas za ruke; a onda drmaju čitavim pokuštvom, zvone u zvonca, kao da je, Bog nas očuvaj i brani, potres; truju nam svaki zalogaj bacajući pepeo u tave i lonce... I vi ih nazivate šaljivim? Nije pomogao ni svećenik ni blagoslovena voda! Tada smo sve rekli Granelli preklinjući ga da nas riješi ugovora, jer nismo htjeli tamo umrijeti od straha, od užasa... Znate li, što nam je odgovorio onaj razbojnik? — Priče! odgovorio nam je. Duhovi? Jediti, kaže, dobre bifteke, kaže, i liječite svoje živce. Pozvali smo ga da vidi svojim očima i čuje svojim ušima. Ništa. Nije htio ni čuti o tome; čak nam se i zaprijetio: »Čuvajte se samo«, kaže, »da ne dižete galamu, ili ću vas smrviti!« Baš tako.

— I smrvio nas je! — zaključí muž gorko klimajući glavom. — Sada se, gospodine odvjetniče, mi predajemo u vaše ruke. Vaše se gospodstvo može u nas pouzdati: mi smo čestiti ljudi: znat ćemo izvršiti svoju dužnost.

Odvjetnik se Zummo kao obično pretvarao, da ne čuje ove posljednje riječi: dugo je povlačio sad jedan

sad drugi kraj brka, zatim pogleda na sat. Bilo je skoro jedan. Tamo ga je obitelj čekala s ručkom već čitav sat.

— Moja gospodo, — reče, — vi ćete shvatiti, da ja ne mogu vjerovati u vaše duhove. Halucinacije.... priče za ženske. Promatram sada slučaj s pravne strane. Vi kažete da ste vidjeli... ne ćemo reći duhove, zaboga! kažete da imate i svjedoka, pa dobro; kažete, da vam je stanovanje u toj kući postalo nesnosno zbog tih nekih proganjanja... reći ćemo, čudnih... eto! Slučaj je nov i sasvim svoje vrste; i on me draži, priznajem vam. Ali morat ćemo naći neki oslon u zakonu, je li jasno? neki pravni temelj za spor. Dajte mi vremena da vidim, da proučim prije no što se prihvatim ove stvari. Sada je kasno. Vratite se sutra i moći ću vam dati neki odgovor. Je li tako u redu?

IV

Misao na taj čudan spor smjesta se stala okretati u glavi odvjetnika Zumme kao mlinski točak. Za ručkom nije mogao jesti; poslije ručka nije mogao počivati izvaljen na krevetu kako je ljeti običavao svaki dan.

— Duhovi! — ponavljao je u sebi s vremena na vrijeme, a usne mu se širile na neki porugljiv posmjeh, dok su mu pred oči iskrsavale smiješne prilike troje novih klijenata, što su se kleli i preklinjali da su ih vidjeli.

Mnogo je puta čuo govoriti o duhovima; a i on ih se jako bojao kao dijete kad su o njima pripovijedale sluškinje. Još se sjećao tjeskobe što mu je pritiskala malo preplašeno srce u strašnim besanicama onih dalekih noći.

— Duša! — uzdahne nakon nekog vremena, podižući ruke put mreže za komarce i spuštajući ih zatim teško na krevet. — Besmrtna duša... Eh, da! Da dopustim postojanje duhova moramo pretpostaviti besmrtnost duše; — nema šta. Besmrtnost duše... Vjerujem u nju, ili ne vjerujem? Kažem i uvijek sam govorio:

ne. Morao bih sada barem dopustiti sumnju, nasuprot svih svojih prijašnjih tvrđenja. Kako ja tada izgledam? Da vidimo. Mi se sami često pretvaramo pred sobom kao pred drugima. Znam to dobro. Veoma sam nervozan i katkada, o da, kad sam bio sâm, bojao sam se. Čega sam se bojao? Ne znam. Bojao sam se! Mi se... da, mi se bojimo istraživati svoje unutarnje biće jer bi nam to istraživanje moglo otkriti, da smo različiti od onoga kakvim rado sebe držimo ili bi htjeli da nas drugi drže. Nikada nisam ozbiljno mislio o tim stvarima. Život nas zaokuplja. Poslovi, potrebe, navike, sve sitne brige svakidašnjice ne daju da razmišljamo o ovim stvarima, koje bi nas ipak morale zanimati iznad svih ostalih. Umre nam prijatelj? Zaustavljamo se tu, pred njegovom smrću, kao jogunaste živine i radije se obraćamo svojom misli unatrag, na njegov život, doživljujući u pamet poneku uspomenu, da ne bi morali upraviti našu misao preko, to jest preko točke koju je za nas označio konac našeg prijatelja. Laku noć! Zapalimo cigaru da s dimom otjeramo od sebe uznemirenost i sjetu. I znanost se zaustavlja tu, na granici života, kao da smrću nema i kao da se ne moramo za nju brinuti. Kaže: »Vi ste još ovdje; brinite se za življenje, vi ostali: odvjetnik neka misli na svoje odvjetnikovanje; inženir na svoje inženirstvo...« Pa dobro! Ja sam odvjetnik. Ali evo ovdje: besmrtna duša, a gospoda duhovi što rade? kucaju na vrata moje kancelarije: »Hej, gospodine odvjetniče, i mi smo ovdje, znate li? I mi hoćemo da gurnemo svoj nos u vaš građanski zakon! Vi se, pozitivni ljudi, ne ćete da brinete za nas? Ne ćete više da se brinete o smrću? A mi veselo dolazimo iz carstva smrću da pokucamo na vrata živih, da se cerekamo u ormarima, da prevrćemo stolice pred vašim očima, kao da su sama derišćad, da prestravljujemo siromašne ljude i da danas stavimo u nepriliku jednog odvjetnika, koji uživa glas učena čovjeka; sutra sud, koji je zvan da o nama izreče najnoviju presudu...«

Odvjetnik Zummo napusti krevet duboko uzbuđen i vrativ se u svoju kancelariju da prouči građanski zakonik.

Samo su dva zakonska članka mogla dati neki temelj za spor: članak 1575 i 1577.

Prvi je kazivao:

Najmodavac je dužan prema naravi ugovora i bez ikakve posebne pogodbe:

- 1. predati najmoprimcu iznajmljenu stvar;*
- 2. uzdržati je u takovom stanju, da može poslužiti upo-*
rabi zbog koje je iznajmljena;
- 3. zajamčiti najmoprimcu mirno uživanje za čitavog*
trajanja najamnog odnosa.

Drugi je članak kazivao:

Najmoprimac mora biti osiguran od svih onih nedostataka ili mana iznajmljene stvari koje mu priječe uporabu, i ako nisu bile poznate najmodavcu u času sklapanja najamnog odnosa. Ako uslijed ovih nedostataka ili mana proisteće kakva šteta najmoprimcu, najmodavac ga je dužan odštetiti, izim ako dokaže da nije znao za njih.

Nego, izuzevši ova dva članka, nije bilo druge, trebalo je dokazati stvarno postojanje duhova.

Postojale su činjenice i postojala su svjedočanstva. Ali do koje su mjere bili vjerodostojni? i kakvo je tumačenje ovih činjenica mogla dati znanost?

Odvjetnik Zummo ponovno je i potanko ispitao Piccirillijeve; ispitao je ponuđena svjedočanstva i prihvativši se tog slučaja stao ga je strastveno proučavati.

Najprije je pročitao kratku povijest spiritizma, od mitoloških početaka do naših dana, i knjigu Iaccolliot-a o čudesima fakirstva; zatim sve što su publicirali najodličniji i pouzdani eksperimentatori, od Crookesa do Wagnera i Aksakova; od Gibiera do Zoellnera, do Janeta, do de Rochasa, do Richeta, do Morsellija; i na svoje najveće začuđenje doznao je, da su takozvani spiritistički fenomeni, prema izričitim izjavama najskeptičnijih i najpozitivnijih učenjaka, sada već neosporni.

— Ah, sunca mu! — usklikne Zummo već sasvim zagrijan i nestrpljiv. — Stvar sada poprima drugi izgled!

Dok su mu o tim fenomenima prepričavali prosti ljudi kao Piccirillijevi i njihovi susjedi, on, čovjek ozbiljan, učen čovjek, odgojen u pozitivnoj znanosti, on ih je ismijavao i bez daljnjega otklanjao. Zar ih je mogao prihvatiti? Da su mu ih i pokazali, i da ih je mogao i rukom dotaknuti, bio bi radije priznao da i on trpi od halucinacija. Ali sada, sada kad je znao da su potkrijepljeni autoritetom učenjaka kakav je Lombroso, Richet, eh sunca mu, stvar se mijenjala!

Zummo za sada nije više mislio na spor Piccirillijevih i sav se udubio u proučavanje nove nauke, što dalje sve to više uvjeren i sa sve većim žarom.

Već odavna nije nalazio u vršenju odvjetničkog zvanja, koje mu je ipak pružilo neka zadovoljstva i obilate zarade, — nije više nalazio u skučenom životu onog provincijalnog gradića nikakve duševne hrane, nikakva oduška tolikim nemirnim energijama koje su u njemu strujale, i kojih je jačinu sam pred sobom uveličavao, veličajući ih kao dokaze vlastite vrijednosti, pa da! gotovo uzalud istrošene tu, u sitničavostima tog malog središta. Već je odavna bio nespokojan, nezadovoljan sa sobom, sa svime i sa svima; tražio je neki oslon, neki moralni i intelektualni oslon, neku bilo kakvu vjeru, da, neku pašu za dušu, neki izljev za sve te energije. I eto sada, čitajući te knjige... Sunca mu! Problem smrti, strašni Hamletov *biti ili ne biti*. strašno je pitanje dakle riješeno? Je li se mogla duša preminulog vratiti na čas, »materijalizirati« se i doći da mu stisne ruku? Da, stisnuti ruku njemu, Zummi, sumnjalici, koji je do juče bio slijep, da mu kaže: — Zummo, budi spokojan; ne brini se više ništavilom ovog tvog veoma kukavnog zemaljskog života! Ima mnogo većih stvari, vidiš li? sasvim ćeš drugim životom živjeti jednoga dana! Ohrabri se! Naprijed!

Ali je i Serafino Piccirilli dolazio skoro svakog dana, sad sa ženom sad sa kćerkom, da pospješuje, da mu se preporučí.

— Proučavam! proučavam! — odgovarao im je Zummo bijesno. — Nemojte me rastresati, do vraga! budite spokojni; mislim na vas.

A kad tamo, nije on više mislio ni na koga. Otkazivao je parnice, otpremao je i sve druge klijente.

Ipak iz osjećaja zahvalnosti prema onim jadnim Piccirillijevima, koji su mu i ne znajući rastvorili pred njegovim duhom put svijetlosti, odluči na kraju da pažljivo ispita njihov slučaj.

Ali od samog početka jedno se teško pitanje ispriječilo pred njega i nemalo ga smutilo. U svim se eksperimentima, manifestacija fenomena uvijek pojavljivala posredstvom tajanstvene moći *mediuma*. Bez sumnje mora da je jedno od Piccirillijevih *medium* a da i ne zna za to. Samo u ovom slučaju krivnja ne bi bila na Granellinoj kući, nego na stanarima; i čitava bi parnica propala. Međutim, evo, ako je netko od Piccirillijevih *medium* a da to ne zna, zar se ne bi manifestacija fenomena zbivala i u novoj kući što su je uzeli u najam? Međutim, ne! Piccirillijevi su uvjeravali, da su i u kućama, u kojima su prije stanovali, bili uvijek nesmetani. Zašto su se dakle jedino u Granellinoj kući pojavile one užasne manifestacije? Očito je moralo biti nešto istine u pučkom vjerovanju o kućama u kojima obitavaju duhovi. A onda postoji činjenični dokaz. Poričući najodlučnije obitelji Piccirilli medijumske sposobnosti, on će dokazati netočnost biološkog tumačenja, koje su neki naduveni učenjaci pokušali dati spiritističkim fenomenima. Kakva vražja biologija! Treba bez dvoumljenja dopustiti metafizičku hipotezu. Ili je možda on, Zummo, bio *medium*? Pa ipak je razgovarao sa stolom. Nikada nije u svom životu sastavio ni jednog stiha; pa ipak mu je stolić govorio svojim nogama u stihovima. Kakva vražja biologija!

Uostalom, budući da je njemu sada više nego li do parnice Piccirillijevih bilo do toga da utvrdi istinu, učinit će koji eksperimenat u kući svojih klijenata.

Govorio je o tome s Piccirillijevima; ali se ovi uplašeni usprotiviše. On se tada uzrujao i slagao im je, da je taj eksperimenat potreban za parnicu, štaviše da je prijeko potreban! Već se od prvih seansa gospođica Piccirilli, Tinina, pokazala kao izvanredan *medium*. Zummo, sav nemiran, s kosom što mu se nakostriješila na čelu, prestravljen i blažen, mogao je prisustvovati svima ili gotovo svima najčudnovatijim manifestacijama što su bile zabilježene i opisane u knjigama, koje je on tako strastveno čitao. Parnica se rušila, istina; ali je on, sav izvan sebe, dovikivao svojim klijentima na kraju svake seanse:

— Ali što vas briga, moja gospodo? Platite, platite... Sitnice! Gluposti! Ovdje nam se, zaboga, obavljuje besmrtna duša!

Ali zar su oni jadni Piccirillijevi mogli dijeliti to velikodušno oduševljenje svog odvjetnika? Smatrali su ga luđakom. Kao dobri vjernici oni nisu nikada ni najmanje sumnjali u besmrtnost svojih ucviljenih i bijednih dušica. Oni eksperimenti, kojima su se kao žrtve podvrgavali iz poslušnosti, pričinjali su im se kao paklena djela. I uzalud ih je Zummo nastojao ohrabriti. Kad su pobjegli iz Granelline kuće, mislili su da su se oslobodili užasnog proganjanja; a sada u novoj kući evo ih opet, zaslugom gospodina odvjetnika, u vezi s duhovima, žrtve prijašnjih užasa! Plačljivim su glasovima preklinjali odvjetnika, da se o tim seansama ništa ne bi saznalo, da ih ne izda, radi božje milosti!

— Ali dobro je, dobro je! — govorio im je Zummo ljutito. — Za koga me smatrate? za dječaćića? Budite mirni, moja gospodo! Ja ovdje eksperimentiram na svoj račun. A čovjek zakona znat će poslije na sudu izvršiti svoju dužnost, dovraga! Zastupat ćemo tvrdnju o skrivenoj mani kuće, ne sumnjajte!

I uistinu je zastupao tvrdnju o skrivenoj mani kuće, ali bez žara uvjerenja, budući da je već bio siguran u mediumske sposobnosti gospođice Piccirilli.

Ali je za to zaprepastio suce, kolege, publiku koja je ispunila sudsku dvoranu, neočekivanom, nastranom, žarkom ispovijedi svoje vjere. Govorio je o Alanu Kardecku kao o novom mesiji; označio je spiritizam novom vjerom čovječanstva; reče da je znanost svojim čvrstim ali hladnim oruđem, svojim suviše strogim formalizmom nadvladala prirodu; da je stablo života, koje je znanost umjetno uzgojila, izgubilo svoje zelenilo, postalo je jalovo ili je nosilo zakržljale plodove, koji su imali okus po pepelu i otrovu, jer ih nije oplodio nikakav žar vjere. Ali sada je, evo, misterij počeo otvarati svoja mračna vrata: sutra će ih sasvim rastvoriti! Za sada su međutim kroz ovaj prvi otškrinuti otvor dopirale do uplašenog čovječanstva u tjeskobnom nespokojstvu još nestalne i strašljive sjene da otkriju onaj drugi svijet: čudnovata svijetla, čudnovati znakovi...

I sada je odvjetnik Zummo s visokom dramatskom rječitošću počeo govoriti o najčudesnijim spiritističkim manifestacijama, dokazanim, ispitanim, prihvaćenim od najsvjetlijih znanstvenih umova: fizičara, kemičara, psihologa, fiziologa, antropologa, psihijatara. Svladao je i često čak potpuno prenerazio publiku, koja ga je slušala otvorenih usta i razrogačenih očiju.

Suci se nažalost nisu htjeli uzdići nad zemlju, možda kao reakcija na odviše uznosite uzlete odvjetnika obrane. Razdražljivom preuzetnošću proglasiše, da moderna znanost, eminentno pozitivna, nije još dopustila ni prihvatila još uvijek nestalne teorije izvedene iz takozvanih spiritističkih fenomena; i da uostalom, prelazeći na поближе razmatranje parnice, ako je najmodavac slovom članka 1575 dužan da osigura najmoprimcu nesmetani užitak iznajmljene stvari, u ovom nazočnom slučaju, kako bi bio mogao isti najmodavac osigurati kuću od duhova, koji

su lutajuće i bestjelesne sjene? kako da otjera sjene? A s druge strane, obzirom na članak 1577, zar su duhovi mogli predstavljati jedan od onih skrivenih nedostataka, koji priječe uporabu stana? Zar su možda zauzimali prostor? I kakva je sredstva mogao najmodavac upotrijebiti protiv njih? Morali su dakle bezuvjetno odbiti prigovore optuženih.

Publika, još uvijek ganuta i duboko impresionirana otkrićima odvjetnika Zumme, jednodušno je osudila ovaj pravorijek, koji je u svojoj iako preuzetnoj sitničavosti zvučio kao poruga. Zummo je napao sud tolikom provalom ogorčenja, da ga umalo nisu odveli u zatvor. Bijesan, odbio je od Piccirillijevih sveopće sažaljevanje, proglašivši ih usred gomile što je odobravalala mučenicima nove vjere.

Međutim se Granella, vlasnik kuće, blažio od zlobne sreće.

Bila je to ljudina od nekih pedeset godina, debeo i punokrvan. S rukama u džepu glasno je vikao svakome tko ga je htio čuti, da će još te iste večeri poći spavati u kuću kojom obilaze duhovi — sâm! Sam, sam, da, jer ga je napustila siuškinja, koja je toliko godina s njim stanovala, zahvaljujući podlosti Piccirillijevih, izjavivši da je spremna služiti mu na svakom mjestu, pa bilo i u spilji, samo ne u toj jadnoj kući, koju su ona gospoda tamo ozloglasila. I nije mogao u čitavom mjestu naći drugu sluškinju ili barem slugu, koji bi imali smjelosti stanovati s njim. Eto kakvu su mu lijepu uslugu učinili oni klevetnici! To je izgubljena kuća, kao da se srušila!

Ali on će sada dokazati čitavom gradu, da mu je sud učinio pravicu kad je osudio one budale da plate troškove i naknadu štete. Tamo, on sâm! Htio ih je vidjeti u lice, tu gospodu duhove!

I grohotom se smijao.

Kuća se uzdizala na najvišem predjelu grada navrh brežuljka.

Tamo su gore bila gradska vrata, koje je arapsko ime, tako neobično iskrivljeno u narodnom izgovoru: *Bibirria*, značilo Vrata Vjetrova.

Izvan ovih vrata bila je široka raskršena čistina; i tu se uzdizala na osami Granellina kuća. Preko puta bilo je samo neko napušteno skladište kojega se trula i rasklimana kapija nije mogla više dobro zatvarati, samo se pod njom gdjekada sklanjao poneki kočijaš da provede noć čuvajući kola i mazgu.

Tu je raskršenu čistinu slabo rasvjetlavalala u noćima bez mjesečine jedna jedina petrolejska svjetiljka. Ali na dva koraka, s druge strane gradskih vrata, kraj je bio veoma napučen, štaviše i prenatrpan mnogim kućama.

Samoća Granelline kuće nije bila dakle tolika, pa je izgledala tužna (sada više nego tužna, zastrašujuća) samo noću. Danju su joj mogli pozavidjeti svi oni što su stanovali u onim nagomilanim kućama. Zavidna je bila njezina osamljenost, a i sama kuća, ne samo zbog slobodnog izgleda i zraka nego i zbog načina kako je bila građena, zbog prostranosti i udobnosti što ju je pružala uz mnogo nižu cijenu od onih ostalih, koje nisu imale svih tih prednosti.

Kad se Piccirilli iselio, Granella ju je svu nanovo uredio; nove tapete na zidovima; novi pod od cigle iz Valenze; nanovo obojadisani stropovi; isto tako vrata, prozori, balkoni i žaluzije. Uzalud! Mnogi su je pogledali iz radoznalosti; nitko je nije htio uzeti u najam. Promatrajući je tako urednu, tako punu zraka i svijetla, misleći na sav uloženi trošak, Granella je gotovo plakao od srdžbe i bola.

Sada je on dao tamo prenijeti jedan krevet, jednu komodu, jedan umivaonik i nekoliko stolica i sve je to smjestio u jednoj od tolikih praznih soba; a kad je pala

večer, najprije je prošao čitavim onim krajem da bi svi vidjeli kako je održao riječ, a onda pođe spavati sam u onoj jadnoj svojoj ozloglašenoj kući.

Stanovnici su onog kraja primijetili, da se oboružao čak dvjema pištoljama. A zašto?

Da su kuću bili napali lopovi, eh, ono bi mu oružje moglo poslužiti i on bi mogao kazati, da ga nosi radi opreza. Ali protiv duhova, recimo, što mu je moglo služiti? Hm!

Toliko se tamo na sudu smijao, da mu je još ostao trag tog smijeha na debelim punokrvnim obrazima.

Ali negdje tamo duboko, ipak... eto, osjećao je u želucu neko golicanje što ga je uzrujavalo zbog svih onih razgovora ljudi i svih onih brbljarija odvjetnika Zumme.

Uh, koliko li je ljudi, pa i ljudi čestitih, bez predrasuda, koji su u njegovoj prisutnosti više puta izjavljivali da ne vjeruju takovim izmišljotinama, koliko ih je sada, osokoljenih žarkom ispovijedi vjere odvjetnika Zumme i autoritetom nebrojenih imena i dokumentiranih dokaza, najednom počelo priznavati da... jest, nešto bi istine na kraju moglo biti, moralo bi biti, u ovim *iskustvima*.... (eto, sada iskustva, ne više izmišljotine!)

Ali što još? Čak se i jedan od sudaca izlazeći iz sudnice poslije osude približio odvjetniku Zummi, koji je još bio izvan sebe od bijesa, i — molim vas lijepo — i on je priznao da su ga mnoge činjenice iznesene u novinama, potkrijepljene nesumnjivim svjedočanstvima slavnih učenjaka, duboko potresle, naravno! I još je ispričao da je neku njegovu sestru udatu u Rimu, dok je još bila djevojka, posjećivao kad je bila sama usred bijela dana jednom ili dva puta u godini, kako je ona tvrdila, neki tajanstveni crveni čovječuljak, koji joj je povjeravao mnoge stvari i donosio joj čak i čudnovate darove...

Zamislite tad Zummu nakon ove izjave i poslije nepovoljne osude! A onda je taj glupavi sudac slegnuo ramenima i rekao:

— Ali razumjet ćete, dragi odvjetniče, kod ovog stanja stvari...

Ukratko, čitavo je građanstvo bilo duboko potreseno Zumminim tvrđenjima i otkrićima. A Granella se sada osjećao osamljen; osamljen i razjaren, kao da su ga svi kukavički napustili.

Pogled na onu raskršćenu čistinu iza koje se visoki brežuljak, na kojem se uzdiže grad, jakom strminom ruši u široku dolinu, s onom jednom svjetiljkom i plamičkom što je treperio kao uplašen gustom tamom što se uzdizala iz doline, zacijelo nije mogao ohrabriti čovjeka s ponešto poremećenom maštom. Isto ga tako kasnije nije mogla jače ohrabriti svijetlost jedne jedine lojanice, koja je — tko zna zašto — cvrčala izgarajući kao da netko u nju puše, da bi je ugasio. (Granella nije primijetio da je dahtao kao konj, i da je on sâm puhao nosnicama u svijeću.)

Prelazeći preko mnogih šutljivih soba što su odjekivale prazninom da bi ušao u onu gdje je smjestio ono malo pokućstva, upro je pogled u drhtavi plamen zaklonjen rukom, da ne bi vidio sjenu vlastitog tijela strahovito uvećanu kako bježi duž zidova i po podu.

Krevet, stolice, komoda, umivaonik izgledali su mu kao da su zalutali u onu nanovo uređenu sobu. Položio je svijeću na komodu kloneći se da baci pogled na vrata, iza kojih su druge prazne sobe ostale u tami. Srce mu je jako kucalo. Sav se kupao u znoju.

Što da radi sada? Prije svega zatvoriti ona vrata i prebaciti zasun. Da, jer uvijek se je iz navike tako zatvarao u sobi prije spavanja. Istina je, da sada tamo nema nikoga, ali... navika, eto! A zašto je međutim opet uzeo svijeću u ruke, kad je pošao zatvoriti ta vrata, tu u istoj sobi? Ah... da, rastresen!...

Ne bi li bilo dobro otvoriti sada malo balkon? Ufff! gušio se tu unutra od sparine... A zatim je mirisalo po boji... Da, da, samo malo, balkon. I dok se soba malo zračila, on će spremi krevet s rubeninom što je donio sa sobom.

Tako je uradio. Ali tek što je prostro prvu ponjavu na strunjaču pričini mu se da čuje kao neko kucanje na vratima. Kosa mu se nakostriješila na glavi, jeza mu je prošla leđima kao da ga je netko iz potaje presjekao britvom. Možda je mjedena jabučica na krevetu udarila o zid? Pričeka malo, dok mu je srce burno kucalo. Tišina! Ali mu se pričini, da je ta tišina tajanstveno živjela...

Granella skupi svu snagu, namršti obrve, izvuče iz pojasa jednu pištolju, uze ponovno svijeću u ruku, otvori vrata i dok mu je kosa drhtala na glavi, zaviče:

— Tko je tamo?

Glasina je muklo odjeknula u praznim sobama. I Granella ustukne od te jeke. Ali se odmah svlada; lupne nogom; pruži ruku s pištoljem. Pričeka neko vrijeme, zatim s vrata pretraživaše pogledom susjednu sobu.

U toj su sobi bile samo jedne ljestve, prslonjene na suprotni zid: ljestve koje su služile radnicima da izlijepe tapete po zidovima sobe. Drugo ništa. Pa da, naravno, nije moglo biti sumnje: jabučica od kreveta udarila je o zid.

I Granella se vrati u sobu, ali su mu odjednom udovi tako otežali i olabavili, da za neko vrijeme nije više mogao nastaviti spremanjem kreveta. Uze stolicu i sjede na balkon, na svježem zraku.

— Zri!

Prokleti šišmiš! Ali je odmah raspoznao, eh, da je to krík šišmiša kojega je privuklo svijetlo svijeće što je gorjela u sobi. I nasmiје se Granella tom strahu, kojega ovaj put nije imao, pa podigne oči da prati u tmīni lijetanje šišmiša. U taj mah dopre mu do ušiju neko škripanje u sobi. Ali je isto tako smjesta raspoznao da ono škripanje prouzrokuje svježe nalijepljeni papir na zidovima, i to ga je silno zabavljalo! Ah, takvi su duhovi bili prava zabava... Nego kad se tako nasmiјan okrenuo da pogleda u sobu, ugleda... — u prvi mah nije dobro shvatio što bi to moglo biti: skoči na noge, zaprepašten; pridržao se, ustuknuvši, za ogradu

balkona. Nerazmjerno dugi bijeli jezik tiho se produžio po podu, od vratiju druge sobe što su ostala otvorena.

Proklet bio, proklet, proklet! svitak papira za tapete što su ga možda radnici ostavili tu, na dnu onih ljestava... Ali tko ga je gurnuo odatle da se tako otkliznuo rastvarajući se duž poda obiju soba, pogodivši točno na otvorena vrata?

Granella nije mogao više izdržati. Vratio se sa stolicom u sobu; naglo zatvori balkon za sobom; uze šešir i svijeću i pobježe niz stepenice. Otvori sasvim tiho vrata i pogleda po čistini. Nikoga! Privuče vrata i hodajući uz zid kuće odšulja se u tmini puteljkom izvan zidina.

Treba li možda da izgubi zdravlje za ljubav kuće? Pretjerana mašta, pa da; nije ništa drugo... poslije svih onih brbljarija... Prijat će mu ako provede jednu noć na otvorenom u onoj vrućini. Uostalom, noć je bila veoma kratka. U zoru će se vratiti kući. Danju, sa svim prozorima rastvorenim, zacijelo ne će više trpjeti taj glupi strah; pa kad opet padne večer, nakon što se malo navikne na boravak u kući, bit će bez sumnje miran, koga vraga! Eto, krivo je uradio što je pošao tamo spavati, tako naglo, samo da se junači. Sutra uveče...

Granella je mislio da nitko nije primijetio njegov bijeg. Ali te se večeri zaklonio u ono skladište nasuprot kući neki kočijaš, i on ga je vidio kako je izišao pun straha i pun opreza, i kako se u svitanje opet vratio. Kosnuo ga se taj događaj i taj postupak, pa je pričao o tome nekima iz susjedstva, koji su dan prije svjedočili u korist Piccirillijevih. A ovi svjedoci podoše tada sasvim potajno do odvjetnika Zumme da mu jave o bijegu uplašenog Granelle.

Zummo je primio tu vijest s oduševljenjem.

— Predvidio sam ja! — poveče im, dok su mu iz očiju izbijale iskre. — Kunem vam se, moja gospodo, da sam bio predvidio! I računao sam na to. Učinit ću da se Piccirillijevi žale na csudu i koristit ću se ovim svjedočanstvom samoga Granelle. Sad je na nama red! Svi složno, hej, moja gospodo!

Te je iste noći skovao zasjedu. Pet ili šest, zajedno s njim, pet ili šest: nije ih smjelo biti više! Sve je bilo u tome, da se sakriju u ono skladište a da ih Granella ne primijeti. I tiho, zaboga! Ni jedne riječi nikome čitav dan!

— Zakunite se!

— Kunemo se!

Vršenje odvjetničkog zvanja nije Zummi moglo dati veće zadovoljštine od ove! Te je iste noći, malo poslije jedanaest sati, zatekao Granellu kako izlazi bosonog iz svoje kuće, upravo bosonog te noći, u samoj košulji, s cipelama i s kaputom u jednoj ruci, dok je drugom podržavao na trbuhu hlače koje nije dospio zakopčati, svladan od užasa.

Iz tmine mu je skočio za vrat poput tigra, vičući:

— Želim vam dobru šetnju, Granella.

Na grohotan smijeh onih što su bili u zasjedi, jadnom čovjeku padoše cipele iz ruku, najprije jedna, zatim druga; i ostade tako, leđima naslonjen na zid, posramljen, potpuno nijem.

— Vjeruješ li sada, glupane, u besmrtnu dušu? — rikne Zummo prema njemu drmajuci ga za prsa. — Slijepa pravda dala ti je pravo. Ali ti si sada otvorio oči. Što si vidio? Govori!

Ali je kukavni Granella dršćući u čitavom tijelu plakao i nije mogao govoriti.

ISTINA

La verità

Saru Argentu, nazvan Tararà, netom su ga uveli u krletku mračne dvorane porotnog suda, izvadio je prije svega iz džepa veliki crveni rubac od pamuka sa žutim cvjetovima i pažljivo ga prostro na klupu, da ne bi uprljao kad sjedne svetačno odijelo od teškog modrog sukna. Odijelo novo, rubac nov.

Kad je sjeo, okrenuo se licem i nasmijao se svima seljacima, koji su dupkom napunili dio dvorane namijenjen publici od ograde do dna. Kosmata hrapava njuška, svježe izbrijana, davala mu je izgled ogromnog majmuna. S ušiju su mu visjela dva zlatna lančića.

Iz gomile svih tih seljaka širio se gust, zagušljiv smrad staje i znoja, kozji zadah, kužan zadah nečiste živine od kojega je bilo mučno.

Gdjekoja žena, u crno odjevena, sa suknenim ogrtačem navučenim do iznad ušiju, gorko je zaplakala kad je ugledala okrivljenika. On se naprotiv, gledajući iz krletke, i dalje smješкао i sad je podizao hrapavu ručevinu zemljane boje, sad je naginjao vrat tamo i ovamo; ne baš na pozdrav, nego da ovome ili onome prijatelju i drugu dade s nekim zadovoljstvom izraza svojoj zahvalnosti.

Jer to je za njega bio gotovo blagdan, nakon tolikih i tolikih mjeseci preventivnog zatvora. I udesio se kao za nedjelju, da bi učinio dobar utisak. Bio je siromašan, tako da nije mogao niti platiti odvjetnika, pa su mu dodijelili jednoga ureda radi; ali u koliko je bilo do njega, eto, barem je čist, obrijan, počesljan i u svetačnom odijelu.

Poslije prvih formalnosti, kad se porota konstituirala, predsjednik pozove okrivljenika da ustane.

— Kako se zovete?

— Tararà.

— To je nadimak. Vaše ime?

— Ah, dobro gospodine. Argentu, Saru Argentu, preuzvišeni. Ali svi me znaju pod imenom Tararà.

— Dobro. Koliko vam je godina?

— Preuzvišeni, ne znam.

— Kako ne znate?

Tararà slegne ramenima i izrazom je lica jasno iskazao, da mu se brojenje godina činilo gotovo taštinom, ali potpuno nepotrebnom.

— Stanujem na selu, preuzvišeni. Tko misli na to?

Svi se nasmijaše, a predsjednik obori glavu da traži u spisima što su bili pred njim otvoreni.

— Rođeni ste 1873. Imate dakle trideset i devet godina.

Tararà raširi ruke i prepusti se:

— Kako zapovijeda Vaša preuzvišenost.

Da ne bi izazvao novi smijeh, predsjednik je stavljao ostala pitanja odgovarajući sam na svako pojedino:

— Je li tako? — je li tako? —

Napokon reče:

— Sjednite. Sad ćete čuti od gospodina kancelara, zašto ste optuženi.

Kancelar je počeo čitati optužnicu; ali je nakon nekog vremena morao prekinuti čitanje, jer se predsjednik porotnika gotovo onesvijestio zbog užasnog živinskog smrada što je ispunio čitavu dvoranu. Trebalo je dati nalog podvornicima, da otvore vrata i prozore.

Tada se očito i neprijeporno pokazala nadmoćnost okrivljenika nad onima koji su mu trebali suditi.

Sjedeći na onom svom velikom novom novcatom crvenom rupcu, Tararà nije ni najmanje osjećao taj smrad, kojemu je njegov nos navikao, pa se mogao smješcati; Tararà nije osjećao vrućine, iako je bio odjeven u ono teško odijelo od modrog sukna; Tararà na kraju

nije osjećao nikakve dosade zbog muha, koje su izazivale bijesne pokrete u gospode porotnikâ, u državnog odvjetnika, u predsjedatelja, u kancelara, u odvjetnikâ, u podvornikâ, pa čak i u karabinjerâ. Muhe su mu dolijetale na ruke, prelijetale su brenčajući i uspavane oko njegova lica, proždrljivo su mu se lijepile na čelo, na uglove usana pa čak i na uglove očiju: nije ih osjećao, nije ih tjerao, i mogao se i dalje smješkat.

Mladi branitelj, kojega mu je sud dodijelio, rekao mu je, da može biti siguran u odrješujuću osudu, jer je ubio ženu kojoj je bio dokazan preljub.

U svojoj blaženoj nevinosti živine on nije osjećao ni traga grižnje, savjesti. Nije shvaćao zašto mora odgovarati za nešto, što je on sâm učinio, za nešto dakle, što se samo njega ticalo. Prihvaćao je pravdu kao djelo neminovne sudbine.

U životu je postojala pravda kao što postoje nerodne godine na poljima.

Tararà je gledao na pravdu sa svom njezinom svečanom namještenošću dostojanstvenih klupa, sudačkih kapa i tóga i perjanica kao na onaj novi veliki parni mlin što je prošle godine veoma svečano posvećen. Kad je prošle godine Tararà s mnogim drugim radoznalim ljudima pregledavao te strojeve, sa svim onim spletom kotača, s onim đavolskim sklopom žrvnjeva i kolotura, osjetio je, kako u njemu zajedno sa čuđenjem raste nepovjerenje, i što dalje postaje sve veće. Svatko će odnijeti svoje žito u onaj mlin; ali tko će kasnije zajamčiti mušterijama, da će brašno biti baš od onog istog žita što su ga ubacili? Svatko će morati zatvoriti oči i zadovoljiti se s tim, da primi brašno koje će mu dati.

Tararà je i sada tako, s istim nepovjerenjem, ali i s istom pokornošću, donosio svoj slučaj među žrvnjeve pravde.

Što se njega tiče, on je znao da je raskolio ženi glavu udarcem sjekire, jer je, kad se jedne subote uveče vratio kući sav moker i uprljan iz polja pod varošicom Montaperto gdje je čitavu sedmicu radio kao sluga, naišao na

krupnu sablazan u uličici Arco di Spoto gdje je stanovao, na visovima San Gerlanda.

Maio sati prije toga zatekli su na djelu njegovu ženu u očitom preljubu s vitezom don Agatinom Fioricom.

Gospođa donna Graziella Fiorica, žena viteza, s prstima krcatim prstenja, s obrazima namazanim rumenilom, i sva nakindurena kao one mazge što uz lupu bubnjeva nose teret pšenice u crkvu, lično je odvela redarstvenog povjerenika Spano-a i dva redarstvenika tamo u uličicu Arco di Spoto, da utvrde preljub.

Susjedi nisu mogli sakriti nesreću pred Tararom, jer su ženu zajedno s vitezom zadržali čitavu noć u zatvoru. Kad ju je slijedećeg jutra Tararà ugledao, gdje se tiho tiho pojavila pred vratima na ulici, prije no što su susjede dospjele da pritrče, navalio je na nju sjekirom u ruci i raskolio joj glavu.

Tko zna, što to sada čita gospodin kanceiar...

Kad je čitanje dovršeno, predsjednik pozove okrivljenog da ponovno ustane radi preslušanja.

— Okrivljeni Argentu, jeste li čuli zbog čega ste optuženi?

Tararà jedva jedva pokrene ruku i odgovori svojim običajnim smiješkom:

— Preuzvišeni, da vam pravo kažem, nisam pazio. Predsjednik ga tada veoma strogo ukori:

— Optuženi ste, da ste u jutro 10 prosinca 1911 usmrtili udarcem sjekire Rosariu Femminellu, svoju ženu. Što možete kazati u svoju obranu? Obratite se gospodi porotnicima i govorite jasno i s dužnim poštovanjem prema pravdi.

Tararà podigne ruku na prsa, da pokaže kako nema ni najmanju namjeru uskratiti poštovanje pravdi. Ali svi su već u dvorani bili skloni veselom raspoloženju i gledali ga s već spremljenim posmjehom očekujući njegov odgovor. Tararà je to primijetio i dugo je ostao neodlučan i smeten.

— No, recite dakle, — potakne ga predsjednik. — Recite gospodi porotnicima što imate da kažete.

Tararà slegne ramenima i reče:

— Evo, preuzvišeni. Vi ste gospodo »učevni« i sigurno ste razumjeli što je u tim papirima. Ja živim na selu, preuzvišeni. Ali ako u tim papirima stoji pisano, da sam ubio svoju ženu, to je istina. I neka se o tome više ne govori.

Ovoga je puta prasnuo u smijeh i predsjednik, protiv svoje volje.

— Da se više ne govori? Čekajte, dragi, i čujte da li će se govoriti...

— Mislim, preuzvišeni, — protumači Tararà ponovno položivši ruku na prsa, — mislim kazati, da sam to učinio, eto; i dosta je. Učinio sam... da, preuzvišeni, obraćam se gospodi porotnicima, uistinu sam učinio, gospodo porotnici, jer nisam mogao drugačije, eto; i dosta je.

— Ozbiljnosti! ozbiljnosti, gospodo! ozbiljnosti! — stao je vikati predsjednik i bijesno je zvonio. — Gdje smo? Ovo je sudnica! I sudimo čovjeku koji je ubio! Ako se tko usudi još jednom nasmijati, naložit ću da se isprazni dvorana! I žao mi je što moram opomenuti i gospodu porotnike da imaju obzira prema težini svog zadatka!

Zatim okrenuvši se dostojanstvenim izražajem prema okrivljeniku:

— Što mislite vi time kazati, da ste morali učiniti?

Tararà, osupnut usred naglo nastale šutnje, odgovori:

— Mislim kazati, preuzvišeni, da nije na meni krivica.

— Ali kako nije na vama?

Mladi odvjetnik, dodijeljen ureda radi, u ovaj je mah smatrao svojom dužnošću da se usprotivi agresivnom tonu, što ga je predsjednik upotrijebio prema optuženom.

— Oprostite, gospodine predsjedniče, ali na ovaj ćemo način ovog jasnika potpuno smesti! Čini mi se da je on u pravu kad kaže, da krivica nije na njemu, nego na ženi, koja ga je varala s vitezom Fioricom. To je jasno!

— Gospodine odvjetniče, molim, — prihvati povrijeđeno predsjednik. — Pustimo okrivljenog da govori. Dakle, Tararà: jeste li to htjeli kazati?

Tararà zaniječe najprije kretnjom glave, zatim glasom:

— Ne, preuzvišeni. Krivica nije na onoj jadnoj nesretnici. Krivica je na gospodi... na ženi gospodina viteza Fiorice, koja nije htjela ostaviti stvari na miru. Šta je trebalo, gospodine predsjedniče, izazivati tako veliki skandal pred vratima moje kuće, tako da je i pločnik, gospodine predsjedniče, pocrvenio od stida kad je vidio, kako su jednog časnog poštenjaka, viteza Fioricu, za kojega svi znamo koliki je gospodin, iznenadili u košulji i s hlačama u ruci, gospodine predsjedniče, tamo, u brlogu jedne prljave seljakinje? Sam Bog zna, gospodine predsjedniče, šta sve moramo raditi da dodemo do kore hljeba!

Tararà izgovori sve to sa suzama na očima i u glasu, mašući pred sobom rukama s isprepletenim prstima, dok se čitavom dvoranom orio nesavladiv smijeh, a mnogi su se i prevrtali u grčevima. Ali i usprkos smijehu predsjednik je smjesta shvatio nov položaj, u koji se optuženik sam postavio spram pravde nakon onoga što je kazao. Primijetio je to i mladi branitelj, pa videći kako se ruši čitava zgrada obrane, naglo se okrene prema krletci i dade znak Tarari da se zaustavi.

Prekasno. Predsjednik, ponovno bijesno zvoneći, zapita optuženog:

— Vi dakle priznajete, da ste već znali za grješne odnose svoje žene s vitezom Fioricom?

— Gospodine predsjedniče, — skoči branitelj, — oprostite... ali ja ovako... ja ovako...

— Šta ovako, ovako! — prekine ga predsjednik vičući. — Ja sada moram ovu stvar izvesti na čistac!

— Protivim se pitanju, gospodine predsjedniče!

— Ali vi se ne možete protiviti, gospodine odvjetniče. Pitanja postavljam ja!

— Ja onda odlažem togu!

— Ali molim vas, odvjetniče! Govorite li ozbiljno? Pa kad okrivljeni sam priznaje...

— Ne, gospodine, ne! Nije još ništa priznao, gospodine predsjedniče! Rekao je samo, da je po njegovu mišljenju krivica na gospođi Fiorica, koja je podigla skandal pred njegovom kućom.

— Pa dobro! A možete li me sada spriječiti, da upitam optuženog je li mu bio poznat odnošaj njegove žene S Fioricom?

U ovaj se mah iz čitave dvorane upraviše prema Tarari jasni znakovi, koji su ga poticali da zaniječe. Predsjednik se razbjesnio i ponovno je zaprijetio ispražnjenjem dvorane.

— Okrivljeni Argentu, odgovorite: da li vam je bio poznat odnošaj vaše žene, da ili ne?

Tararà, zbunjen, svladan, pogleda odvjetnika, pogleda slušatelje, i na kraju:

— Moram... moram li reći da nije? — promuca.

— Ah, bedak! — poviče neki stari seljak na dnu dvorane.

Mladi odvjetnik udari šakom po stolu, bijesno se okrene i sjedne na drugu stranu.

— Govorite istinu, u svom vlastitom interesu! — potakne predsjednik optuženoga.

— Preuzvišeni, govorim istinu, — prihvati Tararà, ovog puta s obim rukama na prsima. — A istina je ova: da je bilo kao da ja i nisam znao! Jer je stvar... da, preuzvišeni, obraćam se gospodi porotnicima; jer je stvar, gospodo porotnici, bila potajna, pa mi nitko nije mogao tvrditi u lice da znam. Ja govorim ovako, jer živim na selu, gospodo porotnici. Što može znati bijednik, koji se od ponedjeljka ujutro do subote uveče krvavo znoji u polju? To su nesreće, koje se svakome mogu dogoditi! Naravno, da je netko došao tamo i kazao mi: »Tararà, pazi, tvoja se žena sporazumijeva s vitezom Fioricom«, ja ne bih mogao učiniti drugo, nego bih otrčao kući sjekirom da joj raskolim glavu. Ali mi nitko nije nikada došao to kazati, gospodine predsjedniče; i ako se dogodilo, da sam

se katkada morao vratiti u selo usred sedmice, ja sam za svaki slučaj slao nekoga ispred sebe, da to javi mojoj ženi. Ovo da pokažem Vašoj preuzvišenosti, da je moja namjera bila ne učiniti nikakav kvar. Muškarac je muškarac, preuzvišeni, a žene su žene. Muškarac naravno mora imati obzira prema ženi, kojoj je u krvi da bude nevjerna, makar i ne ostala sama, hoću reći ako muž i nije odsutan čitavu sedmicu; ali i žena sa svoje strane mora imati obzira prema muškarcu i shvatiti, da muškarac ne može dopustiti da ga ljudi štipaju po licu, preuzvišeni! Neke pogrde... da, preuzvišeni, obraćam se gospodi porotnicima; neka pogrde, gospodo porotnici, ne samo da štipaju čovjeka po licu, nego ga režu nožem! I čovjek ih ne može podnositi! Sad ja, gospodari moji, uvjeren sam da bi ona nesretnica bila uvijek imala prema meni taj obzir; i doista ja joj nisam nikada skinuo ni vlas s glave. Svi susjedi mogu to posvjedočiti! Šta ja tu mogu, gospodo porotnici, ako je ona blažena gospođa došla tako iznenada... Eto, gospodine predsjedniče, Vaša bi je preuzvišenost morala pozvati ovamo pred mene, tu gospođu, pak bi joj ja već rekao svoje! Nema gore stvari... obraćam se vama, gospodo porotnici, nema gore od tih opasnih žena! »Da se vaš muž«, rekao bih ja toj gospođi, kad bi bila ovdje, »da se vaš muž upustio s nekom djevojkom, vaše je gospodstvo moglo uživati u tome da priredi ovaj skandal, koji ne bi imao nikakvih posljedica, jer ne bi bilo muža po srijedi. Ali kojim je pravom vaše gospodstvo došlo da uznemiri mene, koji sam uvijek bio miran; koji nisam ni luk jeo ni lukom mirisao; koji nikada ništa nisam htio ni vidjeti ni čuti; koji sam se mirno, gospodo porotnici, brinuo za svoj kruh svagdašnji u polju, s motikom u ruci od jutra do večeri? Vaše se gospodstvo šali?« rekao bih joj, da je ova gospođa ovdje preda mnom. »Što je taj skandal značio za vaše gospodstvo? Ništa! Šalu! Nakon dva dana opet ste se izmirili s mužem. A nije li vaše gospodstvo pomislilo, da je tu po srijedi još jedan čovjek? i da ovaj čovjek nije mogao dopustiti da ga bližnji štipaju po licu, pa što je onda.

morao uraditi taj čovjek? Da je vaše gospodstvo došlo prije k meni i obavijestilo me, ja bih vam bio rekao: »Pustite samo, mlada gospođo! Ljudi smo! A muškarac je, zna se, lovac! Može li se vaše gospodstvo ljutiti zbog jedne prljave seljakinje? Gospodin vitez jede s vama uvijek fini kruh, francuski; oprostite mu ako s vremena na vrijeme poželi krišku domaćeg kruha, crnog i tvrdog!« Tako bih joj rekao, gospodine predsjedniče, i možda se ne bi bilo ništa dogodilo od svega što se nažalost dogodilo, ne mojoj krivnjom, nego krivnjom te blažene gospođe.

Predsjednik je još jednim novim i duljim zvonjenjem prekinuo komentare, smijeh, razne usklikе, što su cijelom dvoranom pratili vatrenu ispovijed Tararinu.

— To je dakle vaša teza? — zapita tada okrivljenog.

Tararà, umoran, teško dišući, zaniječe glavom.

— Ne, gospodine. Kakva teza? To je istina, gospodine predsjedniče.

I zahvaljujući istini, koju je tako djevičanski nevino priznao, Tararà je osuđen na trinaest godina tamnice.

TRAGEDIJA JEDNOG LICA

La tragedia d'un personaggio

Moja je stara navika, da svake nedjelje prije podne primam i saslušavam lica svojih budućih novela.

Pet sati, od osam do trinaest.

Gotovo mi se uvijek događa, da se nađem u lošem društvu.

Ne znam zašto, ali obično na ova moja primanja nagrnu najnezadovoljniji ljudi na svijetu, ili mučeni čudnim boljeticama, ili zapleteni u najneobičnije zgode, s kojima je prava muka općiti.

Ja ih sve strpljivo saslušam; ljubezno ih ispitujem; bilježim imena i prilike svakoga od njih; vodim brigu o njihovim osjećajima i njihovim težnjama. Ali je također potrebno dodati, da me na moju nesreću nije lako zadovoljiti. Strpljenje, ljubeznost, da; ali ne volim da me prevare, i želim prodrijeti u dno njihove duše dugim i potankim istraživanjem.

I događa se tako, da se više nego jedan uplaši nekih mojih upita i propinje se, i bijesno se opire, jer mu se možda čini, da ja uživam što mogu poremetiti ozbiljnost kojom mi se prikazao.

Strpljivošću, prijaznošću nastojim da vide i da opipaju kako moje pitanje nije suvišno, jer lako je htjeti biti ovakav ili onakav; ali sve je u tome, možemo li biti takvi kakvima sami sebe hoćemo da vidimo. Ako netko nema te moći, njegova volja mora nužno izgledati smiješna i isprazna.

Ne daju se uvjeriti.

A tada se ja, koji sam ipak meka srca, ražalim nad njima. Ali zar je moguće sažalijevati neke nesreće drukčije, nego da im se nasmiješ?

Pa dobro, lica mojih novela razvikuju po čitavom svijetu, da sam veoma okrutan i nemilosrdan pisac. Trebao bi se naći koji dobronamjerni kritičar, koji bi im pokazao, koliko je sažaljenja pod onim smijehom.

Ali gdje su danas dobronamjerni kritičari?

Potrebno je napomenuti, da neka lica na ovim primanjima skaču ispred drugih i nameću se tolikom naduvenošću i razmetljivošću, da sam katkada prisiljen riješiti ih se smjesta.

Mnoga se kasnije gorko pokaju zbog te svoje naprasitosti i preporučuju se, da bi im ispravio ovu ili onu manu. Ali ja im se smiješim i mirno im odgovaram, neka sad okaju svoj istočni grijeh i neka čekaju, dok nađem vremena i mogućnosti da se vratim na njih.

Među onima koji svladani ostaju čekati u pozadini neki uzdišu, neki se namršće, neki se umore i pođu pokucati na vrata kojeg drugog pisca.

Nerijetko mi se dogodilo, da sam našao u novelama nekolicine svojih kolega neka lica, koja su se prije meni prikazala; a isto mi se tako dogodilo, da sam primijetio neka druga koja su, nezadovoljna načinom kojim sam ja s njima postupao, htjela pokušati da se na drugome mjestu prikažu u ljepšem svijetlu.

Ne tužim se zbog toga, jer mi se obično prikažu dva ili tri nova na sedmicu. I često je tolika navala, da sam prisiljen istodobno salušati više no jedno. Nego nastupi i takav čas, kad se duh, tako podijeljen i smeten, odupire tom dvostrukom ili trostrukom saslušavanju i ogorčeno im dovikuje, neka se pojave ili jedan po jedan, polako polako, smireno, ili natrag sva trojica u limb!

Uvijek se sjećam, s kolikom je pokornošću čekao na svoj red neki siromašni starčić, koji mi je stigao iz daleka, neki učitelj Icilio Saporini, što se iselio u Ameriku 1849 nakon pada Rimske Republike jer je uglazbio neznam kakvu patriotsku himnu, i koji se vratio u Italiju nakon četrdeset i pet godina, skoro osamdesetgodišnjak,

da ovdje umre. Odviše učtiv, sa svojim glasićem komarca, puštao je sve ispred sebe. I konačno ga jednoga dana, kad sam se još oporavljao od neke duge bolesti, ugledam kako ulazi u moju sobu, ponizno ponizno, s nekim bojažljivim smiješkom na usnama:

— Ako smijem... Ako se ne ljutite...

Oh da, dragi starčicu! Izabrao je najzgodniji trenutak. I pustio sam ga da umre brzo brzo u jednoj novelici pod naslovom »*Starinska glazba*«.

Ove sam posljednje nedjelje ušao u svoju radnu sobu radi primanja malo kasnije no obično.

Neki dugi roman, koji sam primio na dar i koji je preko mjesec dana čekao da ga pročitam, držao me budnim do tri sata ujutro zbog mnogih razmatranja na koja me navelo jedno njegovo lice, jedino živo između mnogih ispraznih sjena.

To je lice predstavljalo nekog siromaška, nekog doktora Filena, koji je mislio da je našao najuspješniji lijek protiv svake bolesti, neki nepogrješivi recept, da čovjek utješi sama sebe i sve ljude od svake javne ili privatne nevolje.

Zapravo više nego lijek ili recept je bila metoda, metoda doktora Filena, a sastojala se u tome, da čovjek od jutra do večeri čita povijesne knjige i da u povijesti gleda i sadašnjost, to jest kao da je već veoma daleka u vremenu i pohranjena u arhivima prošlosti.

S ovom se metodom oslobodio svake muke i svake brige i pronašao je mir, a da nije morao umrijeti: dostojanstven i vedar mir, protkan onom nekom tugom bez oplakivanja, koju bi sačuvala groblja na licu zemlje i onda, kad bi svi ljudi pomrli.

Doktor Fileno nije ni u snu mislio da iz prošlosti povlači pouke za sadašnjost. Znao je, da bi to bilo izgubljeno vrijeme, i glupo; jer je povijest idealan sastav elemenata skupljenih prema prirodi, antipatijama, sim-

patijama, težnjama, nazorima povjesničara, pa da stoga nije moguće ovaj idealni sastav staviti u službu životu što se kreće sa svim svojim još pobrkanim i raštrkanim elementima. A isto tako nije ni u snu mislio, da iz sadašnjosti izvuče pravila ili predviđanja za budućnost; šta-više, radio je baš obratno: postavljao je sebe idealno u budućnost, da bi gledao sadašnjost i vidio je kao prošlost.

Umrla mu je na primjer prije nekoliko dana kći. Neki je prijatelj otišao k njemu da mu izrazi sažaljenje zbog nesreće. Pa dobro, našao ga je već tako utješena, kao da mu je ta kći umrla pred više od sto godina.

Svoju je nesreću, još toplu, jednostavno udaljio u vremenu, odgurnuo i namjestio u prošlost. Ali trebalo je vidjeti, s kakve je visine i s koliko je dostojanstva o tome govorio!

Ukratko, doktor Fileno načinio je od te svoje metode kao neki izvrnuti dalekozor. Otvarao ga je, ali ne da bi gledao u budućnost, gdje je znao da ne će vidjeti ništa; nagovorio je dušu da se zadovolji gledati s veće leće kroz malenu, uperenu na sadašnjost, tako da bi joj sve stvari smjesta izgledale malene i daleke. Nekoliko se godina bavio sastavljanjem knjige, koja bi zacijelo bila epohalna: »*Filozofija dalekoga*«.

Dok sam čitao roman postalo mi je očito da autor, nastojeći jedino da vješto poveže jedan od najobičnijih zapleta, nije znao steći potpunu svijest o tom licu. Tom je licu u neki mah uspjelo, sadržavajući samo u sebi zametak pravog pravcatog stvorenja, dobiti prevagu nad piscem i dugo se vremena isticati snažnom reljefnošću nad otrcanim zgodama što ih je opisao i prikazao; zatim iznenada, izobličen i osiromašen, dao se svinuti i prilagoditi zahtjevima jednog krivog i glupog rješenja.

Dugo sam ostao sanjariti u tišini noći imajući pred očima sliku ovog lica. Šteta! Bilo je u njemu toliko građe, da se iz nje moglo stvoriti remek-djelo! Da ga autor nije tako nedostojno podcijenio i zapustio, da je od njega napravio središte pričanja, možda bi se i svi oni izvješta-

čeni elementi bili preobrazili, bili bi smjesta i oni oživjeli. I ovladala je mnome velika tuga i velika srdžba zbog tog života tako kukavno promašena.

Ulazeći dakle tog jutra kasno u radnu sobu naišao sam na neobičan metež, jer se je taj doktor Fileno već zavukao među moja lica što su čekala. Ona su, rasrdjena i bijesna, navalila na njega i nastojala ga potjerati povlačeći ga.

— Oho! — povikah. — Gospodo moja, kakav je to način? Doktore Fileno, ja sam s vama potratio već mnogo vremena. Što tražite od mene? Vi meni ne pripadate. Pustite me, da se sada u miru brinem za svoja lica, i pođite.

Na licu doktora Filena ocrtavala se tako duboka i očajnička žalost, da su smjesta svi oni drugi (moja lica što su ga još uvijek zaustavljala) problijedili poniženi i povukoše se.

— Nemojte me otjerati, zaboga, nemojte me otjerati! Saslušajte me samih pet minuta s dozvolom ove gospode, i dajte da vas uvjerim, zaboga!

Zbunjen, a ipak prožet samilošću, upitah:

— Ali o čemu da me uvjerite? Ja sam potpuno uvjeren, da ste vi, dragi doktore, zaslužili da dođete u bolje ruke. Ali što ćete, da vam ja učinim? Već sam se jako razalostio zbog vaše sudbine; sad je dosta.

— Dosta? Ah, ne, do vraga! — skoči doktor Fileno s drhtajem ogorčenja u čitavom tijelu. — Vi tako govorite, jer nisam vaša stvar! Vaša nebriga, vaš prezir bili bi za mene, vjerujte, mnogo manje okrutni od tog vašeg pasivnog sažaljevanja, nedostojna umjetnika, oprostite! Nitko bolje od vas ne može znati, da smo mi živa stvorenja, živi od onih što dišu i navlače odijela; možda manje realni, ali istinitiji! Čovjek se rađa životu na razne načine, dragi gospodine; a vi znate veoma dobro, da se priroda služi sredstvom ljudske fantazije da nastavi svoje stvaralačko djelo. A tko se rađa zahvaljujući

ovoj stvaralačkoj aktivnosti što bivstvuje u duhu čovječjem, određen je od prirode mnogo uzvišenijem životu od onoga, koji se rodi iz smrtnoga krila žene. Tko se rađa kao lice, tko ima sreću da se rodi kao živo lice, može se rugati i smrti. Taj više ne umire! Umrijet će čovjek, pisac, prirodno oruđe stvaranja; stvor ne umire više! A da vječno živi, ne trebaju mu možda neki neobični darovi niti treba da pravi čudesa. Recite mi vi, tko je bio Sancho Pansa! Recite mi, tko je bio don Abbondio! Pa ipak žive vječno, jer su — žive klice — imali sreću da nađu plodnu maticu, fantaziju, što ih je znala uzgojiti i othraniti za vječnost.

— Ali da, dragi doktore, sve je to dobro, — rekoh mu. — Ali još ne vidim, što vi možete htjeti od mene.

— Ah ne? ne vidite? — reče doktor Fileno. — Jesam li možda pogriješio put? Nisam li se slučajno popeo na mjesec? Ali kakvo ste vi čudovište od autora, oprostite? Zar vi zbilja ne shvaćate užas moje tragedije? Imati neprocjenjivo preimućstvo da se rodiš kao lice, i to baš danas, hoću reći danas, kad je materijalni život tako načičkan kukavnim poteškoćama što spriječavaju, izobličuju, osiromašuju svako biće; imati preimućstvo da se rodiš kao živo biće, dakle određeno, pa i u mojoj malenkosti, za besmrtnost, i onda baš upasti u onakve ruke, biti osuđen da nepravедно ugiнеш, da se ugušiš u onom neprirodnom svijetu, u kojem ne mogu ni disati ni koraknuti, jer je sav prividan, lažan, namješten, izvještačen! Riječi i papir! Papir i riječi! Čovjek, ako se nade zapleten u takove životne prilike, kojima se ne može ili ne zna prilagoditi, može od njih pobjeći; ali jedno siroto lice, ne: nalazi se tu pričvršćen, prikovan mučenju bez kraja! Zraka! zraka! života! Pogledajte samo... *Fileno*... stavio mi je ime *Fileno*... Zar vam se zbilja čini, da bih se ja mogao zvati *Fileno*? Glupan, glupan! Ni ime mi nije znao dati! Ja, *Fileno*! I onda, pa da, ja, ja, autor »*Filozofije dalekoga*«, baš sam ja morao svršiti na onaj nedostojni način, da bih raspleo svu onu glupu zbrku tih događaja! Morao sam se ja vjenčati, je

li istina? u drugom braku s onom guskom Graziellom umjesto bilježnika Negronija! Ali, molim vas! To su zločinstva, dragi gospodine, zločinstva koja bi se morala okajati krvavim suzama! Što će se međutim sada dogoditi? Ništa. Šutnja. Ili možda tek koja kritika u dvima ili trima zakutnim novinama. Možda će neki kritičar uskliknuti: »Onaj siromašni doktor Fileno, šteta! To je bilo, da, to je bilo lice!« I s time će se sve svršiti. Osuđen na smrt, ja, autor »*Filozofije dalekoga*«, za koju onaj glupan nije našao načina ni da mi je dade štampati na moj trošak! Pa da, jer inače, dakako! gdje bih mogao uzeti u drugom braku onu gusku Graziellu? Ah, nemojte da na to mislim! Hajde, hajde, na posao, dragi gospodine! Iskupite me vi, smjesta smjesta! dajte mi život vi, koji ste dobro shvatili koliko je u meni života!

Nakon ovog prijedloga tako bjesomučno dobačena kao zaključak tom predugom jadanju, dugo sam promatrao u lice doktora Filena.

— Ustručavate se? — upita me namrgodivši se. — Ustručavate se? Ali to je pravedno, pravedno, znate! To je vaše sveto pravo da me preuzmete i da mi date život, što mi ga onaj glupan nije znao dati. To je vaše i moje pravo, razumijete li?

— Bit će to vaše pravo, dragi doktore, — odgovorih, — a bit će i pravedno, kako vi mislite. Ali ja te stvari ne radim. I uzaludno je da navaljujete. Ne radim. Pokušajte se obratiti drugamo.

— A kome hoćete da se obratim, ako vi...

— Ali ja ne znam! Pokušajte. Možda vam ne će biti teško da nađete nekoga, tko će biti potpuno uvjeren o zakonitosti tog prava. Nego, saslušajte me malo, dragi doktore Fileno. Jeste li vi uistinu ili niste autor »*Filozofije dalekoga*«?

— Kako da nisam? — skoči doktor Fileno ustuknuvši korak i podižući ruke na prsa. — Smjeli biste sumnjati? Razumijem! razumijem! Sve je to krivnja onog mog razbojnika! Dao je jedva jedva, ukratko i tek nuzgred, samo

naslutiti moje teorije, ne sluteći ni iz daleka, kakva bi se sve korist mogla izvući iz onog mog otkrića o preokrenutom dalekozoru!

Ispružih ruke da ga zaustavim i smiješeći se rekoh:

— Dobro je... dobro je... ali, vi, oprostite?

— Ja? kako, ja?

— Tužite se na svog autora; a jeste li vi znali, dragi doktore, okoristiti se uistinu vašom teorijom? Eto, upravo to sam htio kazati. Pustite me da govorim. Ako vi ozbiljno vjerujete, kao ja, u dobra svojstva svoje fizikofije, zašto je malo ne primijenite na vaš slučaj? Vi tražite, danas, među nama, nekog pisca koji bi vas posvetio besmrtnosti? Ali pogledajte što govore o nama, kukavnim savremenim piskaralima, svi najugledniji kritičari. I jesmo i nismo, dragi doktore! I stavite, zajedno s nama, pod svoj fanozni preokrenuti dalekozor najvažnije događaje, najžarča pitanja i najdivnija djela naših dana. Dragi moj doktore, bojim se veoma, da vi ne ćete više vidjeti ništa i nikoga. Pa dakle dajte, utješite se, ili bolje, pokorite se sudbini, i pustite me da se brinem za svoja jadna lica, koja su možda i zla, možda i nabusita, ali barem nemaju vašu nastranu ambiciju.

SOBA ČEKA

La camera in attesa

Svijetlo ipak prodire u tu sobu svakog jutra, kad jedna od triju sestara izmjenično dolazi da je uredi ne ogledavajući se po njoj. Ali čim se zatvore zavjese i stakla i primaknu kapci na prozoru, tama opet smjesta postaje hladna kao u podzemlju; i kao da se taj prozor već godinama ne otvara, smjesta se osjeti hladnoća te tame, postaje gotovo osjetnim dahom te tišine što leži prazna na pokućstvu i na predmetima. A oni kao da se svakog dana plaše zbog pažnje kojom ih čiste, brišu od prašine i uređuju.

Zidni kalendar pokraj prozora bez sumnje osjeća na sebi trganje još jednog listića, pa mu se čini kao da je to nepotrebna okrutnost kad ga sile da označuje dane u onoj pustoj tami i u onoj tišini. A stara ura od bronce u obliku amfore što stoji na mramornoj ploči komode kao da primjećuje nasilje koje joj nanose tjerajući je da još uvijek tu unutra odmjeruje svoj mukli tik-tak.

Međutim boca s vodom od zelenog pozlaćenog kristala na noćnom stoliću, trbušasta, prekrivena svojom dugom prevrnutom čašom, prima sa pritvorenih kapaka na prozoru što joj je sučelice neki trak svijetla, pa kao da se smije svoj onoj stravi što se širi po sobi.

Zaista ima nečega živoga i dosjetljiva na onom noćnom stoliću.

Nema sumnje da onaj trak svijetla izaziva smijeh one boce s vodom, ali možda i to, što taj trak svijetla dopušta toj trbušastoj boci da može vidjeti na sjajnoj ploči od umjetna mramora kreveljenja dviju sličica koje se nalaze na jednoj kutiji šibica, postavljenoj tu već prije

četrnaest mjeseci, kako bi mogla poslužiti — ako se ukaže potreba — da zapali svijeću također već četrnaest mjeseci utaknutu u svijećnjak od emaljiranog željeza u obliku trolista, s drškom i tanjurićem od mjedi.

Očekujući plamen koji će je istrošiti, ta je svijeća na trolistu svijećnjaka požutjela kao zrela djevica. I mogao bi se zakleti, da je one dvije obješenjački šaljive sličice sa kutije šibica uspoređuju sa trima sestrama, koje se svakog dana izmjenjuju da očiste i uredе sobu.

Pa ipak, iako je još netaknuta ta jadna djevičanska svijeća, opet bi je tri sestre morale promijeniti, ako ne baš svakog dana, kako to čine s vodom u boci (koja je i zbog toga tako živa i uvijek orna za smijeh na svaki trak svijetla), ali barem svakih petnaest dana, svakog mjeseca, eto! da je ne bi gledali tako žutu, da ne bi vidjeli u njezinoj žutini onih četrnaest mjeseci što uminuše a da je nitko večerom nije zapalio na onom noćnom stoliću.

To je zbilja žalosna zaboravnost, jer ne mijenjaju samo vodu u boci, nego sve mijenjaju te tri sestre: svakih petnaest dana ponjave i prevlake na krevetu, koji svakog dana pospremaju s ljubavnom revnošću kao da je zaista netko na njemu spavao; dva puta na sedmicu noćnu košulju, koju izvlače svake večeri, nakon što odgrnu pokrivače, iz atlasne vrećice koja na plavoj vrpci visi o uzglavlju bijeloga kreveta, pa je tada prostru na krevet uredno prebacivši stražnji kraj. I izmijenile su, oh Bože, čak i papuče pred malim naslonjačem u dnu kreveta. Pa da: stare su bacile u ormarić, a na njihovo su mjesto stavile tu na sag pred krevetom par novih, od baršuna, koje je najmlada od triju sestara vezla. A kalendar? Onaj pokraj prozora već je drugi. Onaj od prošle godine osjetio je kako su mu istrgnuli jedan po jedan sve dane svih dvanaest mjeseci, svakog jutra jedan nesmiljenom točnošću. I nema pogibelji, da bi najstarija od triju sestara zaboravila ući u sobu svake subote u četiri sata poslije podne da navine onaj stari sat od bronce na komodi, što tako revno prekida tišinu svojim tiktakanjem i

miče svoje kazaljke po brojčaniku polako polako i gotovo nevidljivo, kao da bi htio kazati, da on to ne čini hotimice, od svoje volje, nego jer ga na to sile navijanjem.

Dvije šaljive sličice s kutije očito ne vide, kako to može vidjeti stari sat od bronce sa svojim bijelim okruglim okom brojčanika i kalendar sa svog visokog mjesta na zidu sa crvenim brojem što pokazuje dane, kako žalosno djeluje ona noćna košulja prostrta tu na krevetu i one dvije nove papuče što čekaju na sagu ispred malog naslonjača.

Što se tiče svijeće utaknute u trolist svijećnjaka, oh ona je tako ravna i zamišljena u svojoj žutoj ukočenosti, da se ne brine za izrugivanja onih dviju cerekavih sličica ni za smijeh trbušaste boce, jer dobro zna, na što ona tu čeka, još netaknuta, tako požutjela.

Na što?

Činjenica je, da četrnaest mjeseci one tri sestre i njihova bolesna mati misle da mogu i da moraju tako čekati vjerojatni povratak brata i sina Cesarina, rezervnog potporučnika 25 pješačke pukovnije, koji je otputovao (sad je više od dvije godine) u Tripolitaniју i odatle detaširan u Fezan.

Četrnaest mjeseci, istina je, nemaju više vijesti od njega. Ima i više od toga. Nakon tolikih tjeskobnih potraga, molba i prošnja, konačno im je stiglo službeno saopćenje Zapovjedništva Kolonije, da se potporučnik Mochi Cesare, nakon jednog okršaja s pobunjenicima nije našao ni među mrtvima ni među ranjenima ni među palima u ropstvo, za koje su se mogle dobiti pouzdane vijesti, pa ga stoga treba smatrati izgubljenim, zapravo nestalim bez traga.

Slučaj je u početku pobudio veliku samilost među svima susjedima i znancima te majke i tih triju sestara. Ali samilost se malo po malo ohladila i nastupila je na protiv neka razdraženost, a kod nekih čak i prava srdžba zbog te »komedije« s onom sobom koju tako revno ure-

duju pa čak i prostiru noćnu košulju na otkrivenom krevetu; kao da bi te četiri žene htjele tom »komedijom« uskratiti svoj danak u suzama za onog jadnog mladića, a sebi prištediti bol da ga oplakuju mrtva.

Odviše su brzo susjedi i znanci zaboravili, da su oni, kad je stiglo saopćenje Zapovjedništva Kolonije, kad su ta mati i te sestre oplakivale mrtva svog ljubljenog sina i brata, kukajući da se srce paralo, da su baš oni bili ti, koji su ih dugo nagovarali i s toliko dokazivanja, jedna uvjerljivija od drugih, neka toliko ne očajavaju. Zašto ga oplakivati mrtva — rekoše — kad je jasno stajalo u onom saopćenju, da oficira Mochija nisu našli među mrtvima? Izgubio se; mogao se vratiti iznenada: pa i nakon godine dana, tko zna! Negdje u Africi luta, skriva se... I isto su tako oni bili ti, koji su odvratili i gotovo spriječili tu majku i te tri sestre da obuku crninu, što su u svojoj neizvjesnosti htjele. — Ne crninu — rekoše; zašto taj urok? — I netom su one jadnice dale izraza svojoj prvoj nadi još uvijek s prizvukom neke sumnje: »Tko zna... da, možda je živ«, oni su se požurili da odgovore:

— Ali bit će da je živ, pa da! Sigurno je živ!

Pa dobro, kad zaista nedostaje svaki čvrsti temelj pretpostavci da je njihov ljubljeni mrtav, i kad je naprotiv svaki prigrlio kako je i htio iluziju da je živ, zar nije prirodno da sada ta jedna bolesna mati i te tri sestre daju toj iluziji što je moguće jači vid realnosti? Pa da, upravo tako, puštajući tu sobu da čeka, uređujući je brižljivom skrbi, izvlačeći svake večeri iz vrećice noćnu košulju i prostirući je na otkrite pokrivače. Jer ako su se dale uvjeriti da ga ne oplakuju mrtva, da se ne prepuste očaju zbog njegove smrti, moraju svakako pokazati njemu, koji je živ za njih, njemu koji uistinu može iznenada doći, da su mu svake večeri priređivale noćnu košulju tu na krevetu, na njegovom krevetiću što su ga svakog jutra nanovo uređivale, kao da je zaista noću spavao na njemu. I eto su tu i nove papuče što ih je Margheritina, čekajući na njega, ne samo vezla, nego ih

dala i jednom postolaru da ih izradi, da bi ih on čim se vrati našao na mjesto starih.

Oprostite, molim vas:

— Ili zar možda vaš sin i vaša kći nisu mrtvi kad putuju u veliki grad na nauke?

Ah, vi gonite uroke? vi me ušutkavate vičući da nisu nipošto mrtvi? da će se na kraju godine vratiti i da međutim točno primete njihove vijesti dva puta na sedmicu?

Umirite se, da, dobro, vjerujem vam. Ali kad prođe godina i kad se vaš sin ili vaša kći vrate iz velikog grada stariji za godinu dana, kako to da se vi začudite, da se zabezекnete pred njima; i vi, baš vi, rastvorenim rukama kao da od sebe odbijate neku sumnju koja vas uznemiruje, uskliknete:

— Oh Bože, ma jesi li baš ti? Oh Bože, kako se promijenila!

Ne samo da se promijenila u duši, to jest u načinu mišljenja i osjećanja; ali i glas joj se promijenio, u tijelu se promijenila, u pokretima, u načinu hodanja, gledanja, smijanja...

I zapitate sebe u čudu:

— Ali kako? jesu li joj bile baš takove oči? Mogla bih se zakleti da joj je nosić bio malo više prćast kad je otišla od kuće...

Istina je u tome, da vi ne prepoznajete više u svome sinu ili u svojoj kćeri, kad su se vratili nakon godine dana, onu istu realnost koju ste im pripisivali prije no što su otputovali. Nema je više, umrla je ta realnost. Pa ipak vi se ne oblačite u crninu zbog ove smrti i ne plaćete... ili zapravo da, vi plaćete, ako vam nanese bol ovaj drugi što se vratio umjesto vašeg djeteta, ovaj drugi kojega vi ne možete i ne umijete više prepoznati.

Vaš je sin, onaj kojega ste vi poznavali prije no što je otišao, mrtav, vjerujte, mrtav je. Jedino postojanje jednog tijela (a i to je tako izmijenjeno!) sili vas da kažete ne. Ali vi dobro primjećujete, da je to bio drugi,

onaj što je pred godinu dana otputovao i koji se više nije vratio.

Upravo tako kao što se više ne vraća svojoj majci i svojim trima sestrama ovaj Cesarino Mochi, koji je prije dvije godine otputovao u Tripolitaniју i koji je odatle detaširan u Fezan.

Vi dobro znate, sada, da realnost nije ovisna o postojanju ili nepostojanju nekog tijela. Može tijelo postojati, a da je ipak mrtvo za onu realnost koju ste mu vi pridavali. Ono dakle, što stvara život, to je ona realnost koju mu vi pridajete. Može dakle uistinu biti dostatan majci i trim sestrama Cesarina Mochija onaj život, kojim on i dalje živi za njih, ovdje u realnosti svih ovih čina što ih one vrše za njega, u ovoj uređenoj sobi što čeka, spremna da ga primi upravo takva kakav je bio prije odlaska.

Ah, nema nikakve opasnosti za onu majku i za one tri sestre da bi se on vratio drukčiji, kako se to dogodilo s vašim sinom na kraju godine.

Cesarinova je realnost nepromjenljiva tu u njegovoj sobi i u srcima i u mislima te majke i tih triju sestara, koje za sebe, izvan ove realnosti, nemaju nikakve druge.

— Tittí, koji je danas? — pita sa svojeg naslonjača bolesna mati najmlađu od triju kćeri.

— Petnaesti, — odgovara Margherita podižući glavu s knjige; ali nije sasvim sigurna, pa i ona zapita druge dvije sestre: — Petnaesti, je li?

— Da, petnaesti, — potvrđuje Nanda, najstarija, ne dižući glave s veziva.

— Petnaesti, — ponavlja Flavia šivajući.

Na čelu svih triju sestara urezuje se ista bora zbog onog majčinog pitanja na koje su odgovorile.

U tišinu prostrane svijetle blagovaonice, zasjenjene čistim zavjesama od muslina, ušuljala se jedna misao, koju obično — ne hotimice, ali instinktivno — te četiri žene udaljuju od sebe; misao o vremnu koje prolazi.

Tri su sestre pogodile razlog toj plašljivoj misli bolesne majke, zavaljene u naslonjaču; i zbog toga su namrštile čelo.

Nije to zbog Cesarina.

Netko drugi, netko je drugi — ne ovdje u kući, ali netko tko bi mogao možda sutra, tko zna! biti kraljica ove kuće — Claretta, bratova zaručnica — da, ona je nažalost ta, koja ih nagoni na misao o vremenu što prolazi.

Kad je mati zapitala koji je dan u mjesecu, htjela je izračunati koliko je dana prošlo od posljednjeg Claretinog posjeta.

Ta je draga djevojčica (zaista je Claretta bila djevojčica prema onim trima sestrama) prije dolazila svakog dana, gotovo svakog dana, s nadom da je možda stigla vijest; jer je ona bila sigurna, sigurnija od svih, da će vijest skoro doći. I ulazila je tada veselo u zaručnikovu sobu i svaki je put ostavljala neki cvijet ili koje pismo. Da, jer je ona kao obično i dalje svake večeri pisala Cesarinu. I umjesto da ih pošalje, ostavljala je eto ta pisma tu, da bi ih Cesarino našao čim se vrati.

Cvijet je venuo, pismo je ostajalo.

Da li je možda Claretta mislila, kad je pod uvenulim cvijetom nalazila pismo od prošlog dana, da je i njegov miris ishlapio a da nije nikoga opojio? Spremala ga je u ladicu malog stolića uz prozor, a na njegovo je mjesto ostavljala novo pismo i na njemu nov cvijet.

Dugo je trajala, mjesecima i mjesecima, ta nježna pažnja. Ali jednoga je dana djevojčica došla s više cvijeća, da, ali bez pisma. Reče da je pisala prošle večeri, oh i dulje nego obično, i da će i dalje svake večeri pisati, ali u jednoj bilježnici, jer ju je mati upozorila da tako uzalud troši papir i omote.

Bilo je uistinu tako: glavno je bila ta misao, da svaki dan piše; a da li piše na listovnom papiru ili u bilježnici, bilo je svejedno.

Nego kao onaj list, tako je izostajao i svakidanski Claretin posjet. Ispočetka je dolazila tri puta, zatim dva,

onda samo jedamput u sedmici. Zatim, izgovarajući se korotom zbog smrti bake s majčine strane, izostala je više od petnaest dana. I kad je na kraju opet došla — ne od svoje volje, već su je sestre dovele — i po prvi put ušla u crnoj haljini u Cesarinovu sobu, odigrao se neočekivan prizor, koji umalo da nije od tuge raskinuo srca onih triju jadnica. Tako sva u crnini, čim je ušla bacila se iznenada na bijeli Cesarinov krevetić, zadržavši gorko.

Zašto? Što se dogodilo? Ostala je poslije toga tako, kao omamljena, kao izgubljena pred bolnim čuđenjem, pred drhtajem onih triju blijedih, bezbojnih sestara; reče, da ni sama nije znala kako se to dogodilo... Izvinjavala se; krivila je svoju crnu haljinu, bol zbog bakine smrti... Ipak je nastavila dolaziti jednom u sedmici.

Ali tri su se sestre sad skanjivale da je odvedu u sobu što je čekala; a ona niti je sama ulazila, niti je tražila od sestara da je odvedu. A o Cesarinu gotovo nisu više govorile.

Prije tri mjeseca došla je ponovno odjevena u vesele, proljetne haljine, opet rascvjetana kao pupoljak, sva užarena i živahna kakvu je već dugo nisu vidjele tri sestre i njihova jadna mati. Donijela je mnogo, mnogo cvijeća i ona ga je htjela sama svojim rukama odnijeti u Cesarinovu sobu i rasporediti ga po vazama na stolu, na noćnom stoliću, na komodi. Reče da je usnula lijep san.

Tri su sestre, sve bljeđe i sve bezbojnije, ostale s nekim nemirom u duši, potištene i gotovo uplašene zbog te prebujne živahnosti, zbog preporođene radosti te djevojčice. Čim je prvo zaprepaštenje minulo, poput udarca okrutne siline osjetiše udarac života što se neodoljivo rascvjetao u onoj djevojčici i koji nije mogao više ostati skučen u šutnji onog očekivanja, kojemu su one pobožnom njegovom svojih slabih i hladnih ruku još uvijek davale i uporno dalje htjele davati neki vid života, toliko koliko je njima bilo potrebno. I nisu se ni najmanje protivile, kad im je Claretta pocrvenjevši sva u licu kazala, da ju je spopala velika radoznalost da vidi što je sve pisala Cesarinu prije više od godine dana, u svojim prvim pismima, što su bila zaključana u ladici stola.

Tih je listova moralo biti više od stotine, sto i dvadeset i dva ili sto i dvadeset i tri. Htjela ih je ponovno čitati; a zatim će ih ona čuvati za Cesarina zajedno sa svojim bilježnicama. I sva je pisma odnijela kući, svaki put po deset.

Od toga su vremena posjeti postali rjedi. Stara bolesna mati, uprvši pogled u ručice naslonjača, broji dane što su protekli od posljednjeg posjeta; i čudnovato je, da se za nju kao i za tri sestre namrštenih čela ti dani zbrajaju i nagomilavaju, dok za Cesarina, koji se ne vraća, vrijeme nikada ne prolazi; kao da je Cesarino juče otputovao, štaviše kao da nije uopće otputovao, nego kao da je samo otišao od kuće i da će se svaki čas vratiti, da sjedne s njima za sto i da zatim pođe spavati u svoj spremjeni krevetić.

Jadnu je majku porazila vijest, da se Claretta ponovno zaručila.

Mogle su očekivati tu vijest, jer se Claretta već dva mjeseca nije pojavljivala. Ali tri sestre, manje stare i zato manje slabe od majke, uporno tvrde da ne, da ovu izdaju nisu očekivale. One žele na svaki način da se othrvaju toj propasti i govore da se Claretta zaručila s drugim ne zato što bi Cesarino bio mrtav i što zbog toga ona nema zaista nikakva razloga da dulje čeka njegov povratak, nego jer se nakon šesnaest mjeseci umorila od čekanja. Kažu da njihova mati umire ne zbog toga što su nove Clarettine zaručke srušile sve slabije iluzije o povratku njezina sina, nego zbog boli koju će njezin Cesarino osjećati kad se vrati i dozna za tu okrutnu Clarettinu izdaju.

A majka sa svog kreveta govori da je tako, da umire od te boli; ali u očima kao da joj titra smijeh pun svjetlosti.

Tri kćeri gledaju u te oči s tužnom zavisti. Ona će doskora otići da vidi je li on tamo; oslobodit će se tog nespokojstva predugog očekivanja; ona će steći izvjesnost; ali se ne će moći vratiti da njima to javi.

HECKORAU

Mati bi htjela kazati, da ne treba ništa javljati, jer je ona već sigurna, da će tamo naći svog Cesarina; ali ne, ona to ne kaže; osjeća veliku samilost za te tri jadne kćeri koje ostaju ovdje same i imaju toliku potrebu misliti i vjerovati, da je Cesarino još živ za njih, i da će se prije ili kasnije vratiti; i eto, ona zastire blagom koprénom svijetlo svojih očiju i do kraja, do kraja želi da ostane čvrsto uz iluziju triju kćeri, da bi ta iluzija crpila snage i iz njezina posljednjeg daha i da tako i dalje živi za njih. Svojim posljednjim slabašnim glasom uzdiše:

— Kazat ćete mu da sam ga toliko čekala...

U noći četiri mrtvačke voštanice gore na četiri ugla kreveta i s vremena na vrijeme slabo zapucketaju i od toga jedva zatreperi dugi žuti plamen.

Tolika je tišina u toj kući, da pucketanje tih voštanica, ma kako slabo bilo, dopire tamo do sobe koja čeka, pa kao da ona požutjela svijeća, što je već šesnaest mjeseci utaknuta u trolist svijećnjaka i koju ismijavaju dvije šaljive sličice sa kutije šibica, kao da kod svakog novog pucketanja dobiva neki trzaj od kojega može i ona da zaplamsa, da bi bdjela nad jednim drugim mrtvacem ovdje na netaknutom krevetu.

To je zadovoljština za tu svijeću. I zaista, te večeri nisu promijenili vodu u boci, niti su izvukli iz vrećice noćnu košulju ni prostrli je na otkrivene pokrivače. A kalendar na zidu pokazuje jučerašnji datum.

U sobi se ona iluzija života zaustavila za jedan dan, a čini se i zauvijek.

Samo stari sat od bronce na komodi i dalje turobno i više nego ikada žalosno govori o vremenu u onom mračnom očekivanju bez kraja.

RUŽA

La rosa

U gustoj tami zimske večeri mali je vlak išao korakom onoga, koji zna da i onako više ne će stići na vrijeme.

Zaista, gospođa Lucietta Nespi, udova Loffredi, iako joj je dosadilo i umorilo je dugo putovanje u onim prljavim kolima drugoga razreda, nije se nimalo žurila da stigne u Péolu.

Razmišljala je... razmišljala...

Osjećala je kako je onaj mali vlak nosi, ali duhom je bila još u dalekoj, napuštenoj kući u Genovi, čije su joj se sobe, nakon što su iznijeli lijepo, gotovo još novo pokućstvo, preprodano za sitnicu, umjesto da joj se pričine većima, činile još manjima. Kolika izdaja!

Osjećala je potrebu prilikom posljednjeg oproštajnog posjeta vidjeti te sobe velikima, veoma velikima i lijepima, da bi jednoga dana, u bijedi kojoj je silazila, mogla kazati s ponosom:

— Eh, kuća što sam je imala u Genovi...

Svejedno će ona to kazati, nema sumnje; ali u dnu duše ostalo joj je razočaranje zbog onih soba što su, prazne, izgledale tako bijedno.

A mislila je i na dobre prijateljice, od kojih, na kraju, nije pošla da se oprost, jer su je i one sve izdale, iako su se pričinjale da se natječu, koja će joj više pomoći. Pomoći, da, dovodeći joj u kuću toliko poštenih kupaca, kojima su zacijelo prije hvalile priliku da će moći dobiti za pet što je stajalo dvadeset i trideset.

Tako razmišljajući gospođa Lucietta je čas stiskala čas širila svoje lijepe živahne oči i s vremena na vrijeme nekom naglom, osobitom kretnjicom što je bila njoj

svojestvena, podizala je ruku i prelazila kažiprstom preko smionog nosića i uzdisala.

Bila je uistinu umorna. Htjela bi zaspati.

Njezina dva sirotana, jadna srdašca, oni da, oni su zaspali: jedan, stariji, protegnut na sjedištu pod nekim malim ogrtačem; drugi ovdje, šćućuren, s plavom glavicom na njezinim koljenima.

Tko zna, možda bi i ona bila zaspala, da je nekako mogla nasloniti lakat ili glavu, a da ne probudi mališana, kojemu su njezina koljena služila kao jastuk.

Na suprotnom je sjedištu ostao trag njegovih nožica, što su tamo našle udoban oslonac, prije no što je baš tu sjeo — bilo je toliko drugih kola, ali ne! — baš tu, neki krupan čovjek tridesetpetih godina, bradat, taman u licu, ali sa svijetlim, zelenkastim očima: dva velika oka, pozorna i tužna.

Gospođa Lucietta odmah je osjetila veliku nelagodnost. Svijetla boja onih velikih očiju pobudila je u njoj — tko zna zašto — mutnu pomisao, da će sada svijet, kamogod ona pošla, ostati za nju uvijek tuđ, i nekako dalek, veoma dalek i nepoznat; i da će se ona u njemu izgubiti, uzalud tražeći pomoći, između tolikih očiju što će je promatrati kao one, pod nekom koprenom tuge, da, ali na kraju ravnodušne.

Da ih ne bi vidjela, već je dugo okrenula lice prozoru, iako se iz vana nije primijećivalo ništa.

Vidio se samo, gore, kako lebdi u tami, jasan odraz uljane svjetiljke vagona sa crvenim plamičkom, dimljivim i treptavim, sa konkavnim zaštitnim staklom i uljem što je u nj kapalo i klopalo.

Upravo se pričinjalo kao da je tamo druga svjetiljka, koja s naporom slijedi vlak u noći htijući mu gotovo u isto vrijeme donijeti utjehu i stravu.

— Vjera... — promrmlja u neko doba onaj gospodin.

Gospođa Lucietta se okrene začuđenim licem:

— što?

— Ona svjetiljka koje nema.

Njezin posmjeh i pogled oživješe i gospoda Lucietta uzdignutim prstom pokaza svjetiljku na krovu vagona.

— Eto je tu!

Onaj gospodin potvrdi više puta glavom polako; zatim dometne tužnim posmjehom:

— Da da, kao vjera... Mi upalimo svijetlo ovdje, u životu; i vidimo ga i tamo; a da i ne mislimo ako se ugasi ovdje, tamo nema više svijetla.

— Vi ste filozof! — usklikne gospođa Lucietta.

Onaj podigne ruku s jabučice na štapu i učini neku neodređenu kretnju i uzdahne uz ponovni posmjeh:

— Promatram...

Vlak je dugo stajao na nekoj maloj prolaznoj stanici. Nije bilo čuti glasa, i kad je prestala jednolična buka točkova, čekanje se u onoj tišini pričinjalo vječnim i ulijevalo je strah.

— Mazzàno, — promrmlja gospodin. — Obično se čeka na križanje.

Konačno se iz daljine začuje bolan zvižduk zakašnjelog vlaka.

— Evo ga...

U jecaju onog vlaka što je jurio u noći onom istom stazom kojom će i ona domala proći, gospođa je Lucietta za čas čula glas svoje sudbine, koja je htjela, da se ona upravo izgubi u životu zajedno s ona dva mala stvorenja.

Trgnula se od časovite tjeskobe i upita svog suputnika:

— Treba li još mnogo do Péole?

— Eh, — odgovori onaj, — više od jednog sata... Silazite i vi u Péoli?

— Da. Ja sam nova činovnica brzjava. Uspjela sam na natječaju. Bila sam peta, znate? Odredili su me u Péolu!

— Ah, gledaj... Da, da, očekivali smo vas zaista sinoć.

— I zaista, da, — započne ona; ali odmah se svlada, da ne omete san svome mališanu. Raskrili ruke i pokaže pogledom jednoga, a onda drugoga tamo: — Ali vidite li,

kako sam vezana? — dometne. — A ja sama... morala sam se otkinuti od toliko stvari...

— Vi ste udovica Loffredi, zar ne?

— Da...

I gospođa Lucietta obori oči.

— I nije se više ništa doznalo? — upita onaj gospodin, nakon kratke i mučne šutnje.

— Ništa. Ali ima netko, koji zna! — reče s bljeskom u očima gospođa Lucietta. — Pravi ubojica Loffredija, vjerujte mi, nije bio onaj plaćenik što ga je izdajnički napao s leđa i nestao. Htjeli su podmetnuti, da je bilo zbog žena... Ali nije, ne! Osveta. Bila je to politička osveta. Koliko je Loffredi imao vremena da misli na žene, bila mu je jedna i suviše. Ja sam mu bila dostatna. Zamislite, uzeo me sa petnaest godina.

Dok je to govorila, gospođa se Lucietta jako zacrvenila u licu, oči joj nemirno sjevnuše, gledale su tamo i ovamo, da ih na kraju opet obori kao prije.

Onaj je gospodin dugo promatraše, dirnut tim naglim prelazom od iznenadnog uzbuđenja do iznenadne tuge.

Ali šta! kako se može za dugo ozbiljno shvatiti i ono uzbuđenje i ova tuga? Iako mati one dvojice mališana, izgledala je još dijete, štaviše, lutkica; i možda se sama rastužila što je tako odrješito i odmah u početku ustvrdila da Loffredi, imajući za ženu tako svježu i živahnu stvarčicu kao što je ona, nije mogao misliti na druge žene.

Morala je biti sigurna, da joj nitko ne će vjerovati, videći nju i znajući kakav je čovjek bio Loffredi. Ona se, zacijelo, za njegova života morala osjećati veoma podložna Loffrediju; a možda je još i sada osjećala podložnost, čim bi ga se sjetila. Ali nije mogla trpjeti da netko posumnja, da se Loffredi mogao ne brinuti za nju, i da je ona za njega bila lutkica i ništa drugo. Htjela je biti jedina nasljednica barem čitave one galame, što je otprilike prije godinu dana podigao u dnevnoj štampi čitave Italije tragičan svršetak ponositog i neobuzdanog genoveškog novinara.

Bio je veoma zadovoljan onaj gospodin koji je tako dobro prozreo njezinu dušu i narav, kada je, natjeravši je kratkim i opreznim pitanjima da govori o svojim prilikama, dobio potvrdu o tome iz samih njezinih usta.

Zavladala je tada njime velika nježnost zbog te prividne slobode kojom se razmetala ta ševica tek izašla iz gnijezda, još nevješta letenju; zbog gordog uvjeravanja o svojoj smotrenosti i o svojoj velikoj hrabrosti. Ah, šta! šta! nikada ne će ona propasti. Zamislite, izbačena od danas na sutra iz jednog stanja u drugo, usred užasa i meteža tragedije, nije se ni na čas izgubila; potrčala je amo, potrčala tamo; učinila je i ovo i ono, ne toliko za sebe, ne, koliko za ona dva jadna mališana... no da, jest, maio i za sebe, kojoj je na kraju krajeva bilo istom dvadeset godina. Dvadeset, da, a nije pokazivala ni toliko. To je bila nova zapreka i neprijatnija od svih. Jer su svi, koji su je vidjeli ogorčenu i očajnu, udarali u smijeh, kao da ona nema prava da bude tako ogorčena, tako očajna. Baš se srdila! Ali što se ona više srdila, drugi su se jače smijali. I, smijući se, netko joj je obećavao jedno, netko drugo; ali svi bi rado popratili obećanje kojim milovanjem za koje nisu imali hrabrosti, ali koje im je ona jasno čitala u očima. Umorila se na kraju; i samo da se izvuče, eto je tu: činovnica na brzojavu u Péoli!

— Sirota gospođa! — uzdahne smijući se i on, njezin suputnik.

— Zašto sirota?

— Eh... zašto... vidjet ćete, ne ćete se mnogo zabavljati, u Péoli.

I dao joj je poneku obavijest o mjestancu.

U Péoli se dosada mogla vidjeti i dodirivati, uvijek, po svim uličicama i trgovima.

— Vidjeti? Kako?

U vidu beskrajnog mnoštva pasa, što su od jutra do mraka spavali povaljeni po uličnoj kaldrmi.

Nisu se budili ni da bi se ogrebli, ti psi; ili bolje, grebli su se i nastavljali spavati.

I jao onome koji bi u Péoli otvorio usta za zijevanje! Ostajala su mu otvorena za čitav niz od najmanje pet zijevanja u jedamput. Kad je dosada nekome ušla u usta, nije se tako lako odlučivala da izađe. I za svaku stvar što je trebalo uraditi, svi su u Péoli zatvarali oči i uzdisali: — Sutra...

Jer danas ili sutra bilo je isto, to jest sutra bilo je — nikada.

— Vidjet ćete, kako ćete malo posla imati u brzojavnom uredu, — zaključí. — Nikada se nitko njim ne služi. Vidite li ovaj mali vlak? Ide korakom dilažanse. A i dilažansa bi za Péolu značila napredak. Život u Péoli napreduje još na nosiljkama.

— Bože Bože, vi me plašite! — reče gospođa Lucietta

— Ne plašite se, zaboga! — nasmiješi se onaj gospodin. — Sad ću vam saopćiti jednu dobru vijest: za nekoliko dana imat ćemo u Klubu plesnu zabavu.

— Ah...

I gospođa Lucietta ga pogleda kao da joj je bljesnula sumnja, da joj se i ovaj gospodin želi narugati.

— Plešu li psi? — upita.

— Ne: »elita« u Péoli... Pođite: zabavljat ćete se. Klub je upravo na trgu, blizu brzojavnog ureda. Jeste li našli stan?

Gospođa Lucietta odgovori da je našla u istoj kući u kojoj je prije stanovao brzojavni oficijal, njezin predšasnik. Zatim upita:

— A vi, oprostite... vaše ime?

— Silvagni, gospođo. Fausto Silvagni. Ja sam općinski tajnik.

— Oh, gledaj! Drago mi je.

— Bah!

I Silvagni podigne jednu ruku s jabučice na štapu i učini neku neutješnu kretnju, iskrivivši lice na veoma gorak osmjeh, koji mu je zastro dubokom sjetom velike svijetle oči.

Vlak je bolnim zviždukom pozdravio malu stanicu Péola.

— Ovdje?

II

Između onog širokog vijenca plavičastih brda tu i tamo ispresijecana maglovitim prodolima, mračnim od hrastova i jela, veselim od kestenja — Péola — sa svojom hrpicom rumenih krovova i sa svoja četiri mala tamna zvonika, s uzanim nepravilnim malim trgovima i strmim uličicama između malih starih kuća i malo većih novih kuća, uživala je dakle povlasticu da primi udovicu onog novinara Loffredija, o čijoj se tragičnoj smrti, još uvijek zavijenoj u tajnu, s vremena na vrijeme nastavljalo govoriti u novinama velikih gradova. Bila je neobična povlastica, što su mogli doznati iz živog glasa njezina toliko stvari koje drugi, u velikim gradovima, nisu znali; pa i samo to što su je vidjeli i mogli kazati:

— Loffredi, dok je bio živ, držao je u svom naručju onu stvarčicu tamo!

Sva se »elita« u Péoli zbog toga uzoholila. Što se tiče pasâ, mislim da bi uistinu i dalje spavali spokojno protegnuti po uličicama i malim trgovima mjesta, i ne bi do njih dopro ni najmanji glas o onoj rijetkoj povlastici, da se nije pronio glas o lošem utisku što su ga učinili i što ga čine na gospođu Luciettu svojim neprestanim spavanjem, pa da ih svijet nije odjednom, osobito mlađarija, ali i zreli ljudi, počeo smetati, tjerati ih udarcima noge ili pravili galamu plješćući rukama i lupajući nogama.

Jadne su životinje ustajale sa zemlje, više začudene nego uznemirene; gledale su poprijeko, jedva načulivši jedno uho: zatim bi, neki skakutajući na tri noge s četvrtom ukočenom i zgrčenom, otišli da se izvale malo dalje. Ali što se to dogodilo?

Možda bi bili shvatili, da su bili malo bistriji psi i manje zaglupljeni od sna. Trebalo je samo, sveti Bože,

zaustaviti se malo i gledati s uglova što su vodili na trg, kamo ni jednome od njih nije više bilo dopušteno ne samo izvaliti se, ali niti pretrčati.

Na onom je malom trgu bio brzojavni ured.

Bili bi primijetili (da su bili malo bistriji psi) kao da su svi, prolazeći tuda, osobito mlađarija, ali i zreli ljudi, ulazili u drugi zrak, koji oživljava, zbog čega su im koraci, pokreti tijela, smjesta postajali živahniji, okret-niji, i glave su se pokretale kao da se zbog iznenadnog udara krvi nisu mogle smjestiti u obruču naškrobljena ovratnika, a ruke su im bile jako uposlene povlačeći na niže prsluk i uređujući kravatu.

Kad su prešli trg, svi su bili kao opijeni, veseli i razdražljivi; pa kad bi vidjeli psa:

— Odlazi!

— Idi mi s nogu!

— Otale, gadna beštijo!

I kamenje — nisu bili dovoljni udarci nogom — i kamenje su bacali, oho!

Srećom se u pomoć tim jadnim psima naglo rastva-rao koji prozor, i neka ženska glava, zvjerskih očiju između dviju šaka srdito pruženih, udarila bi u viku:

— A što vas je spopalo, gadovi, protiv ovih jasnih životinja?

— Ili:

— I vi? I vi, gospodine notaru? Kako vas nije stid, oprostite? Gledaj samo kakav izdajnički udarac, jedna životinjica! Amo, dragi, dođi amo... Šapicu, gledajte... iščaošio mu je šapicu i ide s cigarom u ustima, kao da ništa ne zna, sramota, ozbiljan čovjek!

Ukratko, porodila se veoma duboka simpatija između ružnih žena iz Péole i onih jasnih pasâ, koje su tako od-jednom stali progoniti njihovi ljudi, muževi, ocevi, braća, rođaci, zaručnici i na kraju, kao neka pošast, i sva dječurlija.

Taj novi zrak, koji su njihovi muškarci udisali od nekoliko dana i zbog kojega su im oči bile tako sjajne i izgled tako izobličen, žene su, nešto malo bistrije od pasâ

(barem neke) smjesta primijetile. Kao da se rasprostro nad rumene upljesnive krovove i u svakom kutiću pospanog mjestanca, te ga ispunio svega veseljem (u očima muškaraca, razumije se).

Pa da. Život... — nevolje, brige, gorčine... — a onda, najednom, eto, smijeh... Oh Bože, tako... ni za što — čovjek se smije. Kad nakon danâ i danâ magle i kiše sine tračak sunca, zar se ne raduju sva srca? ne izvija li se iz svačijih grudi uzdah olakšanja? Pa dobro, što je? Ništa, trak sunca; i život odmah izgleda drukčiji. Teret čame postaje lakši; najtamnije se misli razvedruju; tko nije htio iz kuće, izlazi na zrak... Osjećate li svjež miris mokre zemlje? Oh Bože, kako se lako diše... Svježina pečurki, eh? I sve osnove za osvajanje budućnosti postaju lagane, lake; i svatko svaljuje sa sebe uspomenu na najteže udarce, priznajući da im je, konačno, dao odviše važnosti... Koga vraga, gore, gore! Što, gore? Pa da, treba se držati uspravno, gore... Brkove? Pa da, i brkove gore!

— Zašto se ne počeshlaš malo bolje, draga?

Posljedice onog sunčanog traka, što je nenadano sinuo u Péoli na malom trgu brzoglasnog ureda. Pored proganjanja pasâ, ovo pitanje što ga mnogi muževi upravljaju svojim ženama:

— Zašto se, draga, ne počeshlaš malo bolje?

I zacijelo nije nikada, godinama i godinama, u Klubu, na ulici, po kućama, na šetnji, toliko pjevuckala, i ne htićući, i ne znajući, »elita« u Péoli.

Gospođa je Lucietta čula i vidjela sve to. Daskora je i nju zanielo bljeskanje tolikih želja iz užarenih očiju što su je slijedile u svim pokretima i milovale s nasladom pogledima, sva toplota simpatije, koja ju je zamatala.

Nije joj trebalo mnogo, jer je već drhtala, već je treperila i ona sama, gospođa Lucietta. Koliko su joj smetnje prouzrokovali neki pramenčići kose, što su joj padali na čelo čim bi sagnula glavu da slijedi očima vrpce izbockana papira što se izvijala iz spravice koja je udarala svoj tik-tak na uredskom stolu. I kakav iznenadni

plam vrućine i naglo zaustavljanje daha, što su najednom zamirali u umoran smiješak! Oh, ali je i plakala ona, da, da, plakala je u nekim trenucima, a da nije znala zašto. Tople suze, goruće, zbog nekog mračnog nenadanog poremećaja u svijesti, zbog neke čudne uzavrelости krvi od koje joj je šikao nemir po čitavom tijelu, nelagodnost... Nije mogla zaustaviti suze, i bjesnila je, bjesnila je od srdžbe, ali bi odmah zatim, zbog sitnice, eto, ponovno udarila u smijeh.

Da ne bi mislila ni na što, da ne bi letila maštom za svakom prikazom, smiješnom ili opasnom, da ne bi zatekla sebe zadubljenu u neke nevjerojatne slutnje najbolje je bilo da razborito pazi na svoj posao; sabrati se, zgrabiti obim rukama i čvrsto držati svoju pažnju, da bi tamo unutra išlo sve po pravilu, sve u uzornom redu. I imati na umu, uvijek imati na umu da su međutim tamo kod kuće, povjereni nekoj staroj služavci, veoma glupoj i nezgrapnoj, njezina dva jedna mala sirotana. Kolika je to bila briga! Othraniti ih, sama, svojim radom, svojom žrtvom, te sinove! kukavno, nažalost; danas ovdje, sutra tamo, od nemila do nedraga s njima... A zatim, kad odrastu i kad budu počeli živjeti svojim životom, možda se ne će nimalo obazirati na njezinu žrtvu, na sve njezine muke. Ali, ne! ne! Još su tako maleni... Zašto izmišljati te ružne stvari? Ona će tada biti stara; njezino će vrijeme uminuti; a kad je vrijeme uminulo i kad je čovjek star, već se navikne pokazati veselo lice i tužnim mislima...

Tko je tako govorio? Ona je to govorila. Ali ne što bi joj ta žalosna razmatranja zbilja sama od sebe iskršavala u duši. Svakog je jutro prolazio pred uredom, a katkada i predveče, kad je izlazio iz općine, onaj gospodin Silvagni, općinski tajnik, što ga je srela u vlaku. Zaustavio bi se časak, tu na vratima ili pred prozorčićem; govorio joj o raznim stvarima, pa i veselima; smijao se s njom, na primjer, lovu na pse i zaštiti što su ih našli kod ružnih žena u mjestu. Ta u očima onoga čovjeka, u onim velikim svijetlim očima, pozornim i tužnim, što su

joj dugo ostajale urezane u pameti nakon njegova odlaska, gospođa je Lucietta čitala ona žalosna razmatranja. On joj je uvijek dozivao u pamet, tko zna zašto?, veoma tjeskobnu pomisao na djecu; mada je nije ništa pitao niti joj o njima ni slučajno govorio.

Ponovno je bjesnila, opet je sebi ponavljala, da su njezini sinovi još tako maleni... pa dakle, no! zašto klonuti? nije smjela i nije htjela. Dosta, no, no, hrabro! Bila je mlada, ona, sada... tako mlada... pa dakle...

— Što kažete, gospodine? Ali da: izbrojite riječi u brzopjavu, pa dometnite još deset para. Želite li jedan tiskani obrazac? Ne? Ah, htjela sam samo znati... Razumijem. Do viđenja, gospodine... Ali molim vas, sitnica...

Koliko je samo ljudi ulazilo u ured da joj uputi takva glupa pitanja! Kako da se ne nasmije? Bili su ipak smiješni, sva ta gospoda u Péoli. A onaj odbor mladića, članova Društvenog kluba sa svojim poštovanim počasnim predsjednikom, što su jednog jutra ušli u ured da je pozovu na onaj famozni ples najavljen joj u vlaku od gospodina Silvagnija! Kakav prizor! Svi su imali neki bljesak u očima, koje kao da su je s jedne strane htjele proždrijeti a s druge kao da osjećaju neko neobično iznenađenje primijetivši da je izbliza u nje bio nosić takav i takav, takva i takva usta, i oči, i čelo, da govorimo samo o glavi. Ali najdrzovitiji su ujedno bili i najsmeteniji. Nitko nije znao kako bi počeo:

— Iskazat ćete nam čast... — To je običaj svake godine, gospođo... — Mala *soirée dansante*... — Oh, ali jednostavno, možete misliti! — Obiteljska zabava... — Ali da, da vam kažemo! — To je običaj svake godine, gospođo... — Ali ne, što kažete! samo ako nas uistinu hoćete počastiti...

Svijali su se, žmikali su ruke, gledali su jedan drugome u usta u času kad bi se zaletili da govore, dok se predsjednik, koji je bio i načelnik u mjestu, zaplitaio sve više, sav pomodrio od srdžbe. On je bio spremio govor, a nisu mu dopuštali da ga izgovori. Navoštio je velikom

pomnjom dugi pramen kose i preobrnio ga na lubanju, navukao je i rukavice kanarinski žute i utaknuo dva prsta, dostojanstveno, među puceta na prsluku.

— To je običaj svake godine, gospođo...

Gospođa Lucietta, zbunjena, iako bi se tako rado nasmijala, i sva crvena u licu zbog tih poziva što su navaљivali više požudnim očima nego mucavim ustima, pokušala se braniti u početku: još je u koroti, znadu to... a onda, dva sina... s njima je bila samo uveće... nije ih vidjela čitav dan... ona ih je obično sama spremala u krevet... a onda je još imala tako mnogo posla...

— Ali hajdete! za jednu večer... — Možete doći i nakon što ih spremite u krevet... — Pa nemate li služavku?... za jednu večer!

Jedan je od mladića u žurbi čak bubnuo:

— Korota? Ali kakva glupost!

Dobio je laktom u rebra i nije više pisnuo.

Gospođa Lucietta je na kraju obećala da će doći, ili bolje, da će na svaki način nastojati da dođe; ali kasnije, kad su svi otišli, promatraše na bijeloj ručici naslonjenoj na crnoj haljini zlatni kolutić što joj je Loffredi stavio na prst prilikom vjenčanja. Njezina je ruka onda bila tako tanana: ručica djevojčice; a sada, kad su ti prsti malo odebljali, onaj ju je prsten tištio. Bio je tako tijesan, da ga više nije mogla skinuti.

III

U spavaćoj sobi starog namještenog malog stana gospođa je Lucietta sada sebi govorila da ne će, da ne će otići; međutim je zibala na koljenima — *na-na* — svog plavog anđelčića, odjevena u crno — *ni-na, na-na* — ovog svog najmanjeg, dragi dragi, koji je svake večeri htio zaspati na njezinim rukama.

Drugi, stariji, nakon što ga je stara šutljiva sluškinja svukla, lijepo je sam legao u svoj krevetić i ... da? Da da, divno! već je spavao.

Što je moguće nježnijom rukom gospođa je Lucietta sada počela svlačiti mališana već usnula u njezinu krilu; polako polako cipelice, jednu pa drugu; polako polako čarapice, jednu... i drugu; a sad dolje hlačice zajedno s gaćicama... a sada, e, sad je dolazilo najteže: izvući ručice iz rukava malog grudnjaka na lovačku: tako, polako, polako, uz pomoć služavke... ne tako, ovuda... da, dolje... polako... polako, gotovo je! A sada s ove druge strane...

— Ne, ljubavi... Da, ovdje, ovdje s tvojom majčicom... majka je tvoja ovdje... Pustite, ja ću sama... odgrnite radije pokrivač... da, tamo, polako polako...

Ali zašto pak tako polako?

Zar je nakon same godine dana od tragične smrti muža htjela poći na ples? Ne, ne bi možda bila pošla gospođa Lucietta, da nije odjednom, izlazeći iz spavaće sobe u susjednu sobicu kraj ulaza, ugledala pred zatvorenim prozorom one sobice čudo, pravo čudo.

Već je toliko dana stanovala u tom iznajmljenom stanu, a nije ni primijetila, da je pred prozorom kraj ulaza stajao stari drveni stalak za cvijeće, pun prašine.

U onom stalku, gotovo iznenada, kad joj nije bilo doba, rascvala se prekrasna crvena ruža.

Gospođa ju je Lucietta najprije začuđeno promatrala, u bljedilu sivkastih tapeta one prljave sobice. Zatim joj je radost one crvene ruže nekako uzburkala krv. U toj ruži tu vidjela je svoju živu želju da uživa barem jednu noć. I oslobodivši se odjednom zbunjenosti što ju je dotle obuzimala, užasa muževljeve sablasti, misli na djecu, potrči, otkine onu ružu s peteljke i instinktivno, postavivši se pred ogledalo, približi je glavi.

Da, tu! Otići će na zabavu s tom jedinom ružom u kosi, i sa svojih dvadeset godina, i svojom radošću odjevenom u crninu...

— Hajde!

To je bila opojnost, to je bio zanos, to je bilo ludilo.

Čim se ona pojavila, kad su gotovo svi već izgubili nadu da će doći, tri mračne dvorane Kluba u prizemlju, podijeljene dvjema širokim lukovima, slabo osvijetljene petrolejskim lampama i svijećama, kao da su iznenada bljesnule svijetlom, toliko je njezino lišće bilo upaljeno i gotovo zaprepašteno od unutarnje uzburkanosti krvi, i tako su sjajno blistale njezine oči i tako je ludo vrištala od radosti ona plamena ruža u crnoj kosi.

Svi su muškarci izgubili glavu. Neodoljivo, razriješeni svih uzda suzdržljivosti, svih obzira na ljubomornost žena ili zaručnica, na zavist usidjelica, kćeri, sestara, rođakinja, pod vidom da treba svečano primiti stranu gošću, potrčашe prema njoj u gomili uz živahne poklike, i odmah, smjesta, jer je ples već započeo, ne dajući joj vremena ni da se ogleda oko sebe, stali su se među sobom otimati o nju. Petnaest, dvadeset joj se ruku ponudilo s ispruženim laktom. Sve da ih uzme; ali kojega prvoga? Jednoga po jednoga, da... sa svakim će malo plesati... Eto, mjesta! mjesta! No, a glazba? Ali što su radili ti glazbari? I oni su zabezeknuto promatrali? Glazba! glazba!

I eto, uz pljesak je odskakutala prvi ples sa starim načelnikom i predsjednikom Kluba, u dugom kaputu.

— Ali bravo! bravo!

— Gledajte mu nogavice!

— Jao, skutovi redingota... gledajte, gledajte one skutove, kako se otvaraju i zaklapaju na svijetlim hlačama!

— Bravo! bravo!

— Oh, Bože, čuperak! navoštene čuperak... odlijepit će mu se čuperak!

— Što? Vodi je da sjedne? Već?

I drugih petnaest, dvadeset ruku s ispruženim laktovima ispriječi se pred nju.

— Sa mnom! sa mnom!

— Jedan časak! jedan časak!

— Obećali ste meni!

— Ne, prije meni!

Bože, kakav skandal! Čudo da nisu jedan drugoga počeli natezati.

Odbijeni, u očekivanju da dođe na njih red, išli su pokisli da zamole za ples druge dame od onih svojih; poneka, ružnija, namršteno bi prihvatila; druge, ogorčene, ogađene, odbijale su sa:

— Hvala lijepa! — s prezirom.

I očima su izmjenjivale između sebe zvjerske poglede gađenja; poneka bi skočila sa stolice i žestokim bi kretanjama pokazivala da hoće otići; pozivala bi ovu i onu prijateljicu da je slijedi: otale sve! otale sve! Nikada se nije vidjela takova nepristojnost!

Jedne su se skoro plaćući, druge dršćući od bijesa, iskaljivale s nekim kržljavim čovječuljcima u starim jadnim odijelima starinskoga kroja, što su se sjajili i mirisali na papar i kamfor. Ovi su se povukli uza zid, kao suho lišće, da ne budu poneseni vihorom, zaklonjeni iza poštenih svilenih sukanja svojih žena ili svasti ili sestara. Nezgrapne suknje s naborima i resama, koje su kričale najživahnijim bojama, zelene, žute, crvene, plave, tako zasićene zadahom poštovanih škrinja što su hermetički čuvale — na veliku utjehu njihovih nosnica i njihovih savjesti — kiselu provincijalnu stidljivost.

Vručina je u te tri dvorane malo po malo postala zagušljiva. Gotovo se kao neka magla rasprostirala od isparivanja živinstva svih onih muškaraca; živinstva koje je dahtalo, kipilo, ljubičastog, oznojenog živinstva mahnitih očiju, koje se koristilo znojem, da u kratkim zabezeknutim odmorima s drhtavim rukama uredi, zalijepi, izglati na glavi, na sljepoočnicama, na tjemenu, mokru, nakostriješenu kosu. I to se živinstvo već bunilo nečuvenom naduvenošću na svaki glas razuma: jednom je u godini svečanost! Uostalom, ništa zla! Žene, tiho i na svoja mjesta!

Svježā, lagana, sva obuzeta svojom radošću koja je odbijala svaki živinski dodir, gospođa se Lucietta smijala i izvijala iznenadnim pokretima, da udovolji svakoj želji. Netaknuta i čista u onom svom trenutku zanosā, okretan i nestalan plamen usred tmurne vatre svih onih zapaljenih panjeva, kad je svladala vrtoglavicu i postala ona sama vrtoglavica, plesala je, plesala i ništa više nije vidjela, nikoga više nije razaznavala; i lukovi triju dvorana, svijetla, namještaj, žute, zelene, crvene, plave tkanine gospođa, crna odijela i bijela bjelcata prsa na košuljama muškaraca, sve se to oko nje obavijalo u zavojitom kovitlanju. Izvijala se jednim skokom iz ruku plesača čim bi osjetila da je umoran, težak, usopljen, i odmah se bacala u druge ruke, u prve koje je vidjela pružene prema sebi, i dalje, dalje, da se ponovno zamota u one zavojite kovitljaje, da se i dalje pokreću pred njom uokolo sva ona svijetla i sve one boje u pomamnu zbrku.

U posljednjoj je dvorani sjedio u jednom uglu uza zid, kao u sjeni, Fausto Silvagni, s rukama na jabučici štapa a na rukama njegova velika riđa brada. Gotovo ju je dva sata slijedio svojim velikim svijetlim očima, užarenim blagim posmjehom. On je jedini shvaćao svu čistoću te lude radosti i uživao je; uživao je u tome, kao da je ono nevino veselje dar njegove nježnosti za nju.

Nježnost samo? Još uvijek samo nježnost? nije li u njegovoj nutrini već odviše treperilo, da bi bila još uvijek samo nježnost?

Godinama je i godinama Fausto Silvagni onim svojim pozornim i tužnim očima gledao sve stvari kao iz neke daljine; blize likove, kao davne iščezavajuće sjene; i vlastite misli i osjećaje u svojoj nutrini.

Otkad je zbog životnih nezgoda, zbog tegotnih kukavnih obveza, promašio svoj život, otkad se u času kad je bio blizu cilju ugasilo svijetlo tolikih snova koje je još od djetinjstva palio žarom čitave duše (snova, o kojima nije sada mogao misliti bez bola i rumenila u licu),

stao je bježati od realnosti u kojoj je bio prisiljen živjeti. Prolazio je njom; vidio ju je oko sebe; dodirivao ju je; ali ona nije više izazivala u njemu nikakvu misao, nikakav osjećaj; pa i sama je sebe vidio nekako daleko od sebe, izgubljena u nekom tužnom progonstvu.

Sada je u tom progonstvu iznenada dopro do njega jedan osjećaj; osjećaj koji bi on bio rado držao daleko od sebe, da ga ne mora još priznati. Nije ga htio priznati, ali ga se više nije usudio ni otjerati.

Nije li možda doletjela iz njegovih davnih snova ova draga luda mala vila u crnini s plamenom ružom u kosi? A možda su to ti isti njegovi snovi, što su sada oživjeli u ovoj maloj vili, da bi ih u ovom obliku, sada kad žive i dišu, mogao privinuti na svoje grudi, kad ih već nije mogao dostići nekada u drugom obliku. Tko zna! Nije li je mogao zaustaviti zadržati i vratiti se konačno zbog nje i s njom iz svog dalekog progonstva? Ako je on ne zaustavi, ako je ne zadrži, tko zna kamo će i kako će ta mala luda vila. I ona treba pomoći, treba vodiča i savjeta tako izgubljena i ona u jednom svijetu koji nije njezin, jer je u njoj bila živa želja da se ne izgubi, ali, jao, i isto tolika želja da uživa. To je kazivala ona ruža, ona crvena ruža u kosi...

Fausto Silvagni je dugo i preneraženo promatrao onu ružu. Nije znao zašto. Činila mu se na onoj glavi kao plamen... Toliko se tresla ona luda glavica; kako nije padala ta ruža? Pa što, je li se toga bojao? Nije znao sebi objasniti, i dalje je promatrao preneražen.

Međutim, duboko duboko unutra, srce mu je dršćući govorilo:

— »Sutra; sutra, ili ovih dana, progovorit ćeš... Pusti je sada da pleše tako, kao luda mala vila...«

Ali sada je veći dio kavalira već padao s nogu od umora; priznavali su se pobijedjenima i ogledavali su se oko sebe kao pijani, tražeći svoje žene što su već otišle. Izdržali su još samo šestorica ili sedmorica, uporni, među njima i dva starija — tko bi to pomislio? — stari načelnik u dugom kaputu i bilježnik udovac, obojica u

žalosnom stanju. Oči su im iskakivale iz očnih šupljina, lica su im bila oznojena, užarena, kravata nakrivljena, košulja zgužvana, tragični u onoj svojoj staračkoj pomami. Dosad ih je mlađarija udaljivala; sada su ponovno bjesomučno nasrtali, da bi nakon sama dva okretaja bili jedan za drugim odbačeni na stolice kao lopte.

Bio je završetak, posljednji ples.

Gospođa Lucietta vidjela je svu sedmoricu oko sebe, nad sobom, nasilne, bjesomučne.

— Sa mnom! sa mnom! sa mnom! sa mnom!

Osjetila je gađenje. Odjednom joj je iskrsla pred oči živinska prerazdraženost onih muškaraca, i na samu pomisao, da bi se oni mogli životinjski raspaliti zbog njezine nevine veselosti, osjeti jezu, stid. Htjede pobjeći, otetu se toj navali; ali kad je skoknula poput košute, kosa što je bila malo popustila, sasvim se raspusti; a ruža — na pod.

Fausto Silvagni ustao je da vidi, kao povučen tamnim predosjećajem neizbježive opasnosti. Ali su ona sedmorica već jurnula da podignu ružu. Starom je načelniku uspjelo zgrabiti je, uz cijenu užasne ogrebotine na ruci.

— Evo je! — zavikne i potrči s ostalima da je pruži gospođi Lucietti, što se sklonila u dno druge dvorane da na brzinu uredi kosu.

— Evo je ovdje... Ali ne, nikakve hvale! Sada vi... — (nije imao više daha, stari načelnik; glava mu se klimatala) — ...sada vi morate izabrati... evo... morate je ponuditi, ovdje, jednome...

— Bravo! dobro je!

— Jednome... koga vi izaberete... veoma dobro!

— Da vidimo! Da vidimo!

— Kome ćete je ponuditi? Izaberite sami!

— Parisov sud!

— Tiho! Da vidimo kome ćete ponuditi!

Zadihana, ispruženom rukom, a u njoj visoko podignuta prelijepa ruža, gospođa Lucietta pogleda onu sedmoricu pobješnjelih, kao što progonjena žrtva gleda

svoje napadače kad se okrene, osjećajući se svladanom. Smjesta je prozrela da su na svaki način htjeli da se kompromitira.

— Parisov sud!

— Tiho! Da vidimo kome će je ponuditi!

— Jednome? koga ja izaberem? — povikne iznenada s bljeskom u očima. — Pa dobro... da... jednome ću je dati... Ali prije se udaljite... udaljite se svi! Ne, više... više... eto, tako... Dat ću je... dat ću je...

Strijeljala je očima sad jednoga sad drugoga, kao da je nesigurna u izboru; a nesigurni i nespreni, ispruženih ruku, u živinskim i izobličanim licima neke grimasa prostačke prošnje, ona su sedmorica visjeli s njezinog lišća što je sada prosijavalo lukavošću. Tada jednim skokom, šmignuvši između posljednje dvojice s lijeve strane, otrči prema prvoj dvorani. Našla je izlaz: ponudit će ružu jednome od onih, što su čitavo veće mirno gledali, sjedeći uza zid: bilo kojemu od njih, prvome na koga bi naišla u pravcu trke.

— Evo ovdje! Dajem je...

Našla se pred velikim svijetlim očima Fausta Silvagnija. Odjednom je zamrla; ostala je za čas kao višjeti, zbunjena, dršćući, ugledavši njegovo lice; izmakne joj tihi usklik:

— Oh, Bože... — ali se odmah snašla:

— Da, za ljubav božju... evo, vama, uzmite, uzmite gospodine Silvagni!

Fausto Silvagni uzme ružu i okrene se nekim pustim, turobnim posmjehom da pogleda onu sedmoricu što su se zaletili za njom vičući kao bjesomučni:

— Ne, zar on ulazi u obzir? — Jednome od nas! — Morali ste je dati jednome od nas!

— Nije istina! — prosvjedovala je gospođa Lucietta, oholo udarivši nogom. — Rečeno je *jednome*, i dosta! A ja sam je ponudila ovdje gospodinu Silvagniju!

— Pa to je prava pravcata ljubavna izjava! — povikaše tada oni.

— Što? — nastavi gospođa Lucietta, zažarivši se u licu. — Ah, ne gospodo, molim! Bila bi to izjava, da sam je ponudila nekome od vas! Ali ja sam je ponudila gospodinu Silvagniju, koji se čitave večeri nije maknuo, i koji prema tome ne može misliti, je li tako? ne može misliti! Kao što ne možete misliti ni vi!

— Ali da, ali da, mi to mislimo! Naprotiv, mislimo mi to veoma dobro! I te kako! to više mislimo; — prosvjedovaše oni u zboru. — Baš njemu, oh! baš njemu!

Gospođa Lucietta osjeti kako se u njoj uzbunila sva nutrina od nekog okrutnog prkosa. To više nije bila šala! Zloba je siktala iz onih očiju, iz onih ustiju; u njihovim namigivanjima, u njihovom mrmljanju jasna je bila aluzija na posjete Silvagnija uredu, na dobrotu što je prema njoj iskazivao od njezina dolaska. Međutim ono njegovo bljedilo, njegova zbunjenost davali su hrane zlobnim sumnjičenjima. Zašto to bljedilo, ta zbunjenost? Da li je možda i on mogao misliti, da ona...? Nije moguće! A zašto onda? Možda zato, što su to drugi mislili! Umjesto da tako blijedi i da se zbunjuje, morao bi prosvjedovati! Nije prosvjedovao; blijedio je sve više, a neka okrutna patnja sve je više i više izbijala iz njegovih očiju.

Gospođa Lucietta je sve shvatila u tili čas, i kao da se sva slomila. Ali u tom hipu tjeskobne zbunjenosti, oči u oči s izazovom one sedmorice poraženih bestidnika što su i dalje oko nje kričali u klevetničkom bijesu:

— Eto! eto, vidite? To kažete vi, ali ne kaže on!

— Kako ne kaže? — poviče, pustivši, u bljeskanju i sudaru tolikih suprotnih osjećaja, da prevagne prkos.

I približivši se Silvagniju, uznemirena nekim grčevitim drhtajem, gledajući ga u oči, upita:

— Možete li vi ozbiljno misliti, da sam ja, dajući vam ovu ružu htjela učiniti neko očitovanje?

Fausto Silvagni promatrao je časak, dok mu je ponovno na usnama drhtao onaj turobni posmjeh.

Jadna mala vila, prisiljena živinskom naprasitošću onih muškaraca da izađe iz čarobnog kruga te čiste radosti, te nevine opojnosti, u kojemu se kretala kao mala ludica! Evo gdje ona sada, samo da bi obranila od žestine živinskih pohota onih muškaraca nevinost poklona te ruže, nevinost tog svog mahnitog veselja jedne večeri, zahtijeva da se on odrekne jedne ljubavi koja bi bila trajala čitav život, zahtijeva odgovor koji bi vrijedio sada i uvijek, odgovor, koji je morao učiniti da smjesta uvene ona ruža među njegovim prstima.

Skoknuvši na noge i gledajući u oči one ljude hladnom odlučnošću, reče:

— Ne samo da ja ne mogu vjerovati, nego budite sigurni, da ne će nitko nikada vjerovati, gospodo. Evo vam ruže; ja ne mogu, bacite je vi.

Gospođa Lucietta primila je nestalnom rukom onu ružu i odbaci je u kut.

— Eto, da... hvala... — reče; sada već dobro znajući što je s ovom trenutačnom ružom zauvijek odbacila.

KIŠOBRAN

L' ombrello

— »I bajćice, i bajćice« — ponavljala je Mimí, capkajući i nastojeći se zakloniti ispred majke, koja ju je držala za ruku pod kišobranom.

S druge je strane hodala Dinuccia, starija sestra, kao kakva starica, ozbiljna i odmjerena, držeći objema rukama drugi kišobran, već ostario i pun rupa, koji će uskoro, kad kupe novi, pripasti sluškinji.

— »A i kisoban«, — nastavljala je Mimi, — »dva kisobana, dva kaputa, cetiji bajćice«.

— Da, draga; barčice i sve drugo; ali hajdemo, da! — poticala je nestrpljiva majčica, koja se htjela žuriti kroz zbrkani metež ljudi što su se i tu na pločniku gurali, dok je sitna kišica neprestano sipila.

Pred dućanima su se već palile muklim zujanjem električne svjetiljke, opalne, crvenkaste, žutkaste, i zasljepljivale svojim blještavilom.

Hodajući mislila je ona užurbana mamica, da se godišnje dobi ne bi smjele nikada mijenjati, a pogotovo da zima ne bi smjela nikada doći. Koliki troškovi! I za školske knjige, što su uvijek svake godine nove; i sada za odjeću, da zaštiti od studeni, od vjetra, od kiše one dvije jadne djevojčice, koje su ostale sirote još prije no što je posljednja dospjela naučiti kako se izgovara riječ otac. Nježna tjelešca! Koliko muke kad bi ih jutrom vidjela izlaziti tako bez najpotrebnijih stvari!

Ona se mučila na sve načine; ali kako doskočiti s ono malo mirovine što joj je ostala iza muža, kad se iznenada sve ruši, a bio si navikao toliko godina udobno živjeti?

Ove je godine i Mimi stala polaziti dječji vrtić, a to je značilo drugih šest lira školarine na mjesec; jer... pa da, nije imala srca izvaditi Dinucciju, stariju, iz privatne škole da bi je slala u javnu; i sada je morala plaćati za dvije. A školarine nisu bile ono najgore! U onoj su školi bile sve učenice iz dobrih kuća, a njezine curice nisu smjele izgledati gore od drugih.

Nije se ona izgubila, ne: kad je umro muž, koji je bio dvadeset godina stariji od nje, našla je snage da nastavi nauke prekinute u zadnjoj godini, mada se morala brinuti za ona dva mala stvorenja; diplomirala je; zatim koristeći se dobrim glasom što je uživao njezin muž i mnogim vezama što ih je imao, a i nalazeći obzira za svoje teško stanje, pošlo joj je za rukom dobiti paralelni razred u jednoj dopunskoj školi. Ali plaća, zajedno s malom muževljevom mirovinom, nije dostajala ili je dostajala jedva jedvice.

Da je htjela... Nije se dobro odijevala; nije se više nimalo brinula za sebe; češljala se svakog jutra, tako, na brzinu; stavila bi na glavu šešir koji nije bio više u modi; i ravno u školu, ne gledajući nikada nikoga; pa ipak, da je htjela, već dvije ponude za udaju. Pa i one večeri, dok je užurbano hodala između svojih djevojčica, tko zna zašto su se svi okretali da je gledaju; a kišilo je! Ali gdje bi ona ikada htjela dati drugog oca svojim djevojčicama. Ludosti! ludosti!

Međutim to divljenje, ti pogledi sad smioni i drzoviti, sada puni čežnje i slatki, što ih je letimice primijećivala na ulici s prividnom dosadom, a katkada i s ogorčenjem, prouzrokovali su joj na kraju neku živahnu opojnost; razveseljavali su joj duh; davali su gotovo vid herojstva tom njezinom odricanju od svijeta i činili da smatra lijepom i laganom žrtvu za dobro dviju kćeri.

Njezino je zadovoljstvo bilo nalik zadovoljstvu škrtca; škrtca koji ne trpi mnogo zbog oskudice koju je sebi nametnuo, jer zna da bi mogao po miloj volji uživati, samo da hoće.

Ali što bi bilo sa škrtcem, kad bi zlato iz njegove blagajne najedamput izgubilo svaku vrijednost?

Jest, bilo je dana kad je osjećala neko mračno nespokojstvo, a da nije znala zašto, ili bolje, nije htjela sebi priznati razlog; mučila ju je neka potmula razdražljivost, koja je u svakoj i najmanjoj smetnji (a koliko ih je bilo tada!) tražila izgovor da se iskali. Izostali su na ulici oni pogledi, ono divljenje. I tada se naročito na stariju kćer, na Dinucciju, ispraznjavao opaki elektricitet tih mutnih dana. Djevojčica je, i ne znajući zašto, privlačila ta ispraznjavanja svojim blijedim lišcem, šutljivo pozornim, sa svojim začuđenim i ozbiljnim pogledima kojima je pratila razjarenu mamicu. A mamica je osjećala da je promatra i mislila je da čita neko predbacivanje u onom bolnom čuđenju i u onom ozbiljnom i ispitujućem pogledu.

— Budalo! — vikala je.

Budala, zašto? Zar zato, što nije shvaćala razlog zbog kojega je mamica bila toga dana tako nervozna i zla? Ali kad ni ona sama nije htjela shvatiti taj razlog! Mala se samo čudila, da je ne vidi tako veselu kao ostalih dana, eto. Čudila se? Nije imala pravo čuditi se; jer ne može biti svakog dana vesela; i nije bio baš veseo za mamicu taj život pun odricanja i tjeskobe. Samo je ona dobro znala koliko misli i koliko potreba i koliko teškoća.

Tako je gušila u sebi grižnju savjesti što je zlostavljala i bez razloga tjerala u plač djevojčicu. O da, postojale su uistinu te misli, patnje, potrebe, tjeskobe, poteškoće; ali to, što nije htjela samoj sebi priznati pravi razlog toj svojoj tuzi i svojoj nervози, činilo je još tužnijom i još nervoznijom.

Srećom je bila tu druga djevojčica, Mimi, koja ju je svaki put, kao nekim čudom, najednom razvedravala nekim svojim djetinjским umiljavanjem, neodoljivim i punim dražesti.

Mimi bi je najprije gledala, dugo bi je gledala, ali ne onim pažljivim i ozbiljnim očima starije kćeri; beza-

zlenim ju je i zaljubljenim očima gledala; zatim bi taj pogled progovorio, dahnuvši svojim usnama od trešnje:

— Mamice lijepa!

Ustala bi, klanjala se s rukama za leđima i, tresući svim svojim crnim kovrčicama, pitala bi:

— Volis?

Tako. Nije govorila: — »Voliš me« — nego općenito, za sve, jednostavno: — »Volis?« — Tad bi ona raširila svoje ruke i čim bi joj ona loptica skočila oko vrata, privinula bi je jako jako na svoje grudi, udarivši u plač; zvala je odmah k sebi i Dinucciju; grlila ih obje drhtavom nježnosti, milujući još jače onu koju je prije zlostavljala; i uživala je u opojnosti te druge, prave radosti, koja se rađala iz njezine boli i njezine dobrote, koja se uistinu radala iz njezine žrtve, koju joj je nametnula okrutna sudbina. I ona je bila sretna, sretna što tu žrtvu prinosi onim dvjema djevojčicama, jedino njima.

Te je večeri, međutim, mamica bila veoma vesela.

— Hajde, Mimí! Evo, ovdje je: stigle smo!

Djevojčica je od udivljenja otvorila usta pred nekim velikim sjajnim izlozima na početku Via Nazionale. Mama je povuče i ona uđe u dućan, opetujući još jednom:

— »Bajčice! Najpije bajčice!«

— Dobro, da, šuti! — uzvikne joj mati, pred koju je došao jedan dućanski pomoćnik. — Bar... to jest, vidiš li? činiš da i ja tako govorim. Dajte mi dva para...

— »Bajčica!«

— I opet! »Kaloša« za ove djevojčice. Moja ih mala zove barčicama. Zapravo, moglo bi ih se i tako zvati, da se ne mora upotrebljavati ona ružna strana riječ.

— Kaljače, — primijeti suho pomoćnik, praveći se važan i skupivši obrve.

— Barčice bi ipak bilo dražesnije.

— »Najpije meni! Najpije meni!« — vikala je međutim Mimí, popevši se na divan i lupajući nožicama.

— Mimí! — prekori je mati, gledajući je strogo i uozbiljivši se.

Dinuccia je smjesta primijetila taj nagli preokret i njezine začuđene i ozbiljne oči poprимиše onaj izraz bolnog čuđenja, koji je toliko smetao majci. I ni jedna ni druga nije marila za radost male Mimí, kojoj je onaj antipatični pomoćnik već probao prvu »barčicu«. Htjela je odmah sići sa divana i hodati, ne čekajući drugu.

— Ovamo, budi mirna, Mimí! Ili odmah kući! Preširoka je, ne vidiš li? Ovamo!

Pomoćnik, prije no što će poći po drugi, manji par, htio je isprobati na starijoj ovaj par; ali se Dinuccia nećkala, pokazujući na sestricu:

— Najprije njoj.

— Budalo, to je svejedno! — poviče mati, primi je ispod mišice i grubo posjedne na divan. Da bi međutim umirila malu Mimí, reče pomoćniku da će ona navući ove starijoj; a on neka bude ljubezan i neka za to vrijeme pođe po drugi par za malu.

Dinuccia je, obuvjena, ostala sjediti na divanu; Mimí je naprotiv otpuzala brže dolje, udarajući dlanovima, i stade skakutati, okretati se oko sebe poput malog zvrka, veselo kliktajući; i sad je dizala jednu nogu, sad drugu, da bi ih pogledala. Dinuccia je gledaše s divana i bljedo se smješkala. Opet se uozbiljila kad je čula kako je majka uskliknula:

— Četrdeset lira? Dvadeset po paru?

— Amerikanski fabrikat, gospodo, — odgovori pomoćnik suprostavljajući čuđenju mušterije dostojanstvenu hladnoću onoga, koji zna vrijednost robe što se prodaje u dućanu. — Nepoderivi »artikl«. Možete ih stisnuti u šaci, gledajte!

— Razumijem, da ... ali, za ovako malu nožicu, dvadeset lira?

A pomoćnik:

— Postoje samo dvije cijene, gospodo: za djecu dvadeset lira; za odrasle trideset i pet. Malo dulje, malo kraće, razumjet ćete, važna je izradba.

— Ne bih nikada očekivala! — priznala je tada tužno mamica. — Računala sam, najviše, dvadeset lira za oba para.

— Ali, nemojte to ni kazati! — prosvjedovao je pomoćnik skoro zgražajući se.

— Gledajte, — pokušala ga je nagovoriti mamica, — trebala bih kupiti i drugih stvari: dva »lodena«, također za djevojčice; dva kišobrana.

— Sve to imamo.

— Znam; zato sam i došla k vama. Dajte mi mali popust.

Pomoćnik podigne ruke, neumoljiv:

— Stalne cijene, gospodo. Uzmite ili ostavite.

Mamica mu je dobacila prijeki pogled, pun prezira. Lako je reći: ostavite! Kako da skine barčice s nožica male Mimí? Prenaglila se kao obično. Morala se prije pogadati, eto. Ali zar je mogla pretpostaviti, da će toliko tražiti? A opet, ako su stalne cijene... Izračunala je, da će potrošiti svega sto i dvadeset lira: više nije mogla.

— Pokažite mi »lodene«, — reče. — Koja im je cijena?

— Evo, izvolite ovuda.

— Dinuccia! Mimí! — zovne mamica razdraženo. — Budi dobra, znaš Mimí, ili ću ti skinuti kaloše! Dođi ovamo. Daj da vidim! Nisu li ti i ove suviše široke?

Htjela je pokušati da joj skine kaljače pa da vidi, ne će li joj uspjeti naći jeftinije u kojem drugom dućanu. Bilo joj je već da ispljuska onog pomoćnika.

— »Sijoke? Ne, lijepe!« — poviče Mimí, usprotivivši se.

— Pa daj da vidim!

— Lijepe! Ne! Lijepe! Puno lijepe! — nastavi Mimí bježeći.

I stala je puhati, nadunuvši obraze, i mahati ručicama i poskakivati, kao da se nalazi usred vode, pa prolazi kroz nju sigurna, s onim barčicama na nogama.

Konačno ju je udostojao posmjehom onaj trgovački pomoćnik. Da nije samo to uradio! Kad je vidjela da se

smije kao od samilosti, osjeti mamica kako joj se sva krv uzburkala. Pomisli da ima samo sto i trideset i pet lira u torbici. »Lodeni« četrdeset lira svaki; dva para kaljača četrdeset; ostajalo joj je samo još petnaest, premalo za dva kišobrana: moći će, da i ne kupiti jedan, i to najgore vrste.

A veselje je za djevojčice bilo baš u tome, da svaka ima svoj kišobran, kišobran i barčice. Onim nepromotivim ogrtačima, teškim, sivim, dlakavim, nisu se ni najmanje poveselile; a kad su doznale, da će moći kupiti samo jedan kišobran, započеше svađe.

Dinuccia je s pravom tvrdila, da pripada njoj kao starijoj; ali Mimí nije htjela ni čuti za taj razlog, jer je i njoj obećan jedan kišobran; i uzalud je majčica, da ih umiri, ponavljala da ne će pripadati ni jednoj ni drugoj, nego objema zajedno, kad i onako idu zajedno u školu.

— »Ali ja ću ga d'zati!« — prosvjedova Mimí.

— Ne, ja! — pobuni se Dinuccia.

— Malo jedna, malo druga, — prekine mati, pa okrenuvši se maloj Mimí: — Ti ne ćeš moći; ne ćeš ga znati držati.

— »Hoću ga d'zati!«

— Pa kad je veći od tebe, vidiš li?

I da joj to dokaže, mamica je stavila kišobran uz nju. Mimí ga je smjesta pritislula na prsa objema rukama. To je Dinuccia smatrala nasiljem, pa pruži ruke da joj ga otme.

— Sramota! — poviče mama. — Kakve su to komedije! I vi ste pristojne djevojčice! Ovamo, meni kišobran! Ne će ga imati ni jedna!

Mada su imale na sebi »lodene« i barčice na nogama, djevojčice su išle ulicom šutljive, namrgođene, s užarenim očicama, uporno misleći na onaj kišobran, zbog kojega će sigurno opet planuti svađa, čim pređu preko kućnog praga. Da bude zajednički: u redu; ali kojoj će ga mama povjeriti slijedećeg jutra? Sve je bilo u tome: nositi taj kišobran otvoren ulicom, dok kiša pada! A Dinuccia je mislila, da to pripada njoj po pravu: ne samo

zato što je starija, nego i jer... evo tu: zar je moglo biti boljeg dokaza od onog što ga je ona, sad u ovom času, pružala, da ona znade nositi kišobrane na ulici? Zar zbog tog dokaza, što ga je tako dobro ispunila već i na polasku, nije zaslužila da sada nosi novi kišobran? Zašto ga je mama kupila? da ga drži zatvorena pod rukom? Kad je već mama svojim kišobranom štitila Mimi, zašto je sada njoj ostavila onaj stari, služavkin? Ako već, trebalo je kazniti samo tu Mimi, koja nikada ne će znati nositi kišobran kao ona. Eh, htjela bi je vidjeti!

Misleći tako Dinuccia je nastojala baciti koji potajni pogled na mamu, pod kišobranom, pazeći da ne izgubi ravnotežu, da vidi hoće li ona primijetiti tu njezinu vještinu. Ali je naprotiv opazila majčino lice više nego ikada mutno i namršteno; i kišobran se zaljuljao u onim dvjema ručicama koje su ga držale.

Mamica je izašla iz dućana mučena nekim srditim poniženjem, i sada se borila sa sobom da istisne iz duše onu svoju najgoru zlu misao protiv Dinuccije: užasnu misao, što ona nije nipošto htjela da joj se ma i za čas odrazi na savjesti, na kojoj bi, kod i najmanjeg dodira, ostala kao ljaga, kao rana.

Pa ipak joj se u nekim trenutcima, kod svakog pa i najlakšeg sudara sa krutom zbiljom, ona mrska misao nenadano pojavljivala. A ta mrska misao bila je ova: kad ne bi bilo nje, Dinuccije (ne da bi trebala umrijeti, o Bože, ne!; ali kad je ne bi bilo, eto, kad je ne bi bila imala), ona bi se, samo s malom Mimi, koja je bila tako vesele i otvorene čudi, uvijek zadovoljna, sa samom Mimi, ona bi se ponovno udala. Mimi bi bez sumnje znala steći ljubav onoga kojega bi ona izabrala svojim životnim drugom, smjesta bi mu se objesila o vrat, pitajući i njega onom svojom običajnom dražesti, tresući kovrčastom glavicom: »Volis?« Pa kako je ne voljeti? Dinuccia naprotiv, s onim svojim vječno zapanjenim i ozbiljnim očima... Eto, zamišljala je te oči bolno upravljene na očuha, i... ne, ne, nikada! osjećala je da s njom i zbog nje ona ne

bi nikada nikada učinila taj korak, da ga nikada ne bi mogla učiniti.

Pogleda je, i smjesta, kako joj se obično uvijek događalo, osjeti duboku grižnju i neku bolnu nježnost za tu svoju jadnu malu. Vidjela je, kako još uvijek nastoji dati dokaza svoje vještine i nije mogla da se ne nasmiješi. Ona, ne; ali tako bi rado da netko na ulici usklikne: »Ali sjajno! Gledajte kako dobro drži kišobran ona lutkica!« Stari kišobran, sirotica... Bog zna, kolika bi bila njezina radost, da joj je dala novi! Da: ali onda ona druga? Eh, ona druga... Zar da sve budu poražene? Ako je učinila krivo što je i njoj obećala kišobran, koji će biti samo za nju, ako nije mogla kupiti dva, zar je morala biti prevarena jedna mala? Mimí se nije smjela uzjoguniti, a Dinuccia, koja je znala tako dobro držati kišobran, mora držati novi, a ne stari.

Dade joj ga. Ali mala ga nije primila onim veseljem, kako je ona to zamišljala. Ne zato, što bi bila prozrela opaku maminu misao (kako bi to uopće mogla pogoditi?); ali, čim je primijetila ono njezino mutno i namršteno lice, Dinuccia je osjetila jezu u leđima, i očice su joj se natmurile, pa je pomislila, da nije samo Mimí zločesta, nego je zločesta i mama, mama koja je štitila Mimí, a njoj nije obraćala pažnje, i puštala je samu, s onom starom služavkinom kišobranurinom, koja je propuštala vodu i bila već tako teška, tako teška, da su je zabolile obje ručice; i nije ga mogla niti ga je znala više držati.

Sada, novi je kišobran bio manje težak, i Dinuccia se zahvalila mami samo jednim posmjehom. Mami se to pričinilo malo, pa se odmah obrati drugoj:

— Ti si ovdje ispod samnom, dobra dobra, je li? Dinuccia se sama zaklanja od kiše. Što bi rekli ljudi, da je vide s onom starom kišobrančinom? »Uh, kakva je to sirotica!« rekli bi. »Je li to možda sluškinjica?« A ti ne bi htjela, je li? da tako govore o tvojoj sestrici.

Mimí nije ni pisnula: ona je već mislila svoje. Čim su stigle do kućne veže, požurila se da zamoli mamu:

— »Sada, mama, ja peko stuba! Ja ću ga d'zati peko stuba!«

I tako je ušla u kuću, gdje se osjećala sigurnijom, s kišobranom u svojoj vlasti; kad su stigle gore, nije ga htjela dati mami da ga spremi, izgovarajući se, da ga je Didí nosila tako dugo na ulici. Svađa — neizbježiva — planula je, dok se mama tamo svlačila. Dinuccia je istrгла sestri kišobran i gurnula je tako da je pala. Mimi se derala; dobila je natrag kišobran; a Dinuccia je za kaznu ostala bez večere.

Ali kad je, kasno uveče, mama potražila Dinucciju, što se stisla u kut iza ormara, i našla je gdje spava, shvatila je zašto nije mala na ulici primila s veseljem novi kišobran, i zašto je poslije, mimo običaja, ona koja je uvijek poput kakve starice popuštala sestrinim hirovima, te večeri natjerala u plač malu Mimi: Dinuccia je gorila od groznice!

Majka je dugo promatraše, uplašena; zatim je uze na ruke, vičući:

— Oh Bože, ne. Dinuccia moja! Ne, ne, ne.

Svuče ju, položi u krevet i sjede uz nju, s prazninom u duši, u neizvjesnosti, kao zaglušena od kiše koja je bijesno lijevala napolju.

Kišilo je čitavu onu noć, i kišilo je šest dana redom bez prestanka.

Slijedećeg dana, čim se probudila, Mimi je odmah pomislila na kišobran, na barčice i na novi ogrtač.

Kišobran je položila pokraj krevetića i odmah joj je bio u rukama; potrčala je po barčice i po ogrtač. Kišilo je; to je veselje! poći će u školu savršeno snabdjevena, s barčicama na nogama, s ogrtačem na leđima, i u ruci s kišobranom, otvorenim na kiši!

Ne? Ne idu u školu? Zašto? Dinuccia je bolesna? Šteta! Tako je lijepo kišilo...

Htjela bi pitati mamu, zašto ne šalje nju samu u školu sa sluškinjom. Ali mama je nije slušala; plakala je. Upita sluškinju; ali ova se upravo spremala da izađe i svom žurbom potraži nekog liječnika, pak se nije ni okrenula da joj odgovori.

Mimí je dugo ostala za prozorskim staklom, da promatra tu lijepu kišu, što je pljuštala kao iz kabla; zatim se postavila pred ogledalo na ormaru s »lodenom« i s barčicama; navukla je kukuljicu na glavicu sve do obrva; otvorila je velikom mukom kišobran i promatrala se sva sretna u ogledalu, uvukavši mala ramena, sa sastavljenim nožicama, smijući se i tresući se od drhtavice, koju joj je prouzrokovala ona umišljena kiša.

Mimí je pet dana svakog jutra ponavljala tu igru pred ogledalom. I kad se tako preko jednog sata promatrala, u više mahova, skinuvši ogrtač i barčice, otišla bi da sakrije kišobran na neko mjesto koje je samo ona znala. Ah, taj je kišobran sada bio njezin, sav njezin, samo njezin, i nikada ga ne će dati, niti mami! Međutim, kolika šteta, da se sva ta kiša uzalud prosipa...

Uveče šestoga dana sluškinja je odvede u susjedni stan, gdje su stanovale dvije stare gospođe, mamine prijateljice, koje je tih dana nekoliko puta vidjela po kući kako idu zaposlene između spavaće sobe i kuhinje. Toliko su je zaokupile te njezine dragocjenosti, da nije za drugo marila; već šest dana nije ni za što marila; bila je čak zadovoljna, što je mama sva zauzeta oko bolesne sestrice i što se ne brine ni najmanje za nju, jer se tako mogla »igrati zime« (»igati«, govorila je ona) po miloj volji i u potpunoj slobodi. Uostalom, bila je takve čudi, da se lako zadovoljavala, odmah se prilagodila i snalazila se kamo god je metnuli: život je izbijao iz nje same i ona ga je radosno prosipala oko sebe, napuživši čudesima svaki kutić, pa bio i go, pa bio i najtamniji. Večerala je kod susjedâ, igrala se, dugo brbljala sa sluškinjom, skakući s predmeta na predmet, i na kraju joj je zaspala na krilu.

Probudila se naglo kasno u noći zaplašena jakom tušnjavom, što je prodrmla čitavom kućom i što se sad udaljavala muklom jekom sred snažnog pljuštanja kiše. Djevojčica se ogledala oko sebe, zbunjena. Gdje je? To nije bila njezina kuća; to nije bio njezin krevetić.... Zvala je dva ili tri puta sluškinju, zbacila je pokrivač

sa sebe i naglo je sjela na krevet. Bila je još odjevena. Pogledala je na nedirnuti krevetić pokraj sebe i snašla se: to je bila soba u kojoj su spavale one dvije stare gospođe: bila je u njoj toliko puta! Sišla je s kreveta; prošla je jednom tamnom sobom; našla je vrata otvorena i izašla na stepenice, zaplašena od pljuska kiše što je padala na stakleni svjetlik i od drhtavog bljeskanja munja. Vrata njezina stana bila su također otvorena; Mimi se ušulja u kuću i potrči u spavaću sobu, vičući:

— Mama! mama!

Jedna od onih dviju starih gospođa, koja je stajala uz krevetić djevojčice na samrti, potrči joj odmah u susret, da bi je zaustavila na pragu:

— Idi, idi, mala moja, — reče joj, — mama je tamo.

— Didí? zapita tada djevojčica u strahu, ugledavši na slabom svijetlu svjetiljke voštano lice sestrice na krevetu.

— Da, draga, — odgovori joj ona, — Gospod je hoće k sebi. Didí ide u nebo...

— U nebo?

I Mimi izađe, ne čekajući odgovora; zaustavi se u mračnom pretsoblju, ponešto neodlučna: kroz otvorena vrata ponovno začuje strašan pljusak kiše na stubišnom svjetliku: u novom bljesku svijetla ugleda kroz prozor natmureno nebo, i pobježe kroz hodnik.

Malo kasnije dvije su stare gospođe, što su bdjele nad posljednjim časovima Dinuccije, vidjele kako dolazi k njima s onim velikim kišobranom većim od nje u rukama, mucajući:

— »Kisoban... za Didí... u nebu... kisa pada«.

S A D R Ź A J

SUNCE I SJENA	15
PRVA NOĆ	30
DAR DJEVICE MARIJE	40
I DVA	52
ŽARA	61
TA DOBRA DUŠA	71
DOBRO JE	81
PROMISLI, GIACOMINO	105
PLANULO JE	115
GRANELLINA KUĆA	126
ISTINA	149
TRAGEDIJA JEDNOG LICA	158
SOBA ČEKA	166
RUŽA	176
KIŠOBRAN	197

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЛЕ ДОМАНОВИЋ"

30 СР 821.131.1
ПИРАНДЕЛО Л.
Sunce i sjena

ЛЕКОВИЋ

000016282

СОВИСС 0